

STATI

K odpovědnosti prezidenta republiky za jednání, které není výkonem funkce

Vladimír Sládeček* – Helena Hofmannová**

Shrnutí: Článek se věnuje poněkud opomíjené ústavně právní otázce odpovědnosti prezidenta České republiky za jeho aktivity, které nelze subsumovat pod výkon funkce hlavy státu. Postupně je provedeno seznámení s názory na problematiku v odborné literatuře historické, zejména prvorepublikové, a současné. Dále je shromážděna dosavadní judikatura soudů, zvláště soudu Ústavního k dané otázce a její hodnocení autory. Závěrečná část shrnuje získané poznatky, doplněné o vlastní závěry. Autoři mj. potvrzují konkluzi o existenci soukromoprávní odpovědnosti prezidenta republiky, byť uznávají, že rozlišení, zda jde o výkon funkce, nebo o jednání, které do oblasti výkonu funkce nespadá, může v některých případech představovat značně komplikovanou otázku. Zároveň upozorňují na skutečnost, že prezident republiky – vedle vystupování v oblasti soukromého práva – má také veřejná práva a povinnosti jako každá fyzická osoba.

Klíčová slova: odpovědnost prezidenta republiky, výkon funkce prezidenta republiky, soukromoprávní odpovědnost prezidenta republiky, veřejná subjektivní práva a povinnosti prezidenta republiky, Ústavní soud

Úvod

Na první pohled se může zdát, že prezident republiky vykonává funkci, respektive působí jako hlava státu dvacet čtyři hodin denně. Je tomu tak, i není; v řadě právních situací se stává běžným občanem (soukromou fyzickou osobou), který za své jednání odpovídá. Ústavní zákon České národní rady č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „Ústava“) toliko – bez dalšího – stanoví, že prezident republiky „není z výkonu své funkce odpovědný“ (čl. 54 odst. 3),¹ přičemž ho nelze po dobu výkonu jeho funkce zadržet, trestně stíhat ani stíhat pro přestupek nebo jiný správní delikt (čl. 65 odst. 1).² Výjimku z (dočasné) deliktovní neodpovědnosti představuje ústavní žaloba

* Prof. JUDr. Vladimír Sládeček, DrSc., Ústavní soud, <https://orcid.org/0000-0002-9474-4777>.

** Doc. JUDr. Helena Hofmannová, Ph.D., Právnická fakulta UK, <https://orcid.org/0000-0003-0464-376X>. Tento článek vznikl v rámci programu PROGRES Univerzity Karlovy Q 04 – *Právo v měnícím se světě*. Za cenné připomínky a podněty k článku děkuji doc. J. Svatoňovi a dr. R. Suchánkovi.

1 Podrobněji k (politické a ústavněprávní) odpovědnosti prezidenta naší republiky srov. FILIP, J. K ústavní odpovědnosti v ČR a odpovědnosti hlavy státu zejména za velezradu. *Časopis pro právní vědu a praxi*. 2010, č. 1. Jak autor výslovně uvádí, „předmětem tohoto pojednání není soukromoprávní odpovědnost prezidenta“ (s. 35). Širší klasifikaci odpovědnosti provádí KUDRNA, J. Odpovědnost za akty prezidenta republiky. *Správní právo*. 2013, č. 7–8. V úvodu také avizuje, že se nebude věnovat „odpovědnosti občanskoprávní“ (s. 386, pozn. 3). Konstatování v jiné obdobně zaměřené studii, že „prezident republiky vystupuje v různých rolích, ne vždy jasně identifikovatelných“, autor nicméně spojuje toliko s výkonem funkce. Srov. KYSELA, J. Prezident republiky v ústavním systému ČR – perspektiva ústavněprávní. In: NOVÁK, M. – BRUNCLÍK, M. (eds). *Postavení hlavy státu v parlamentních a poloprezidentských režimech: Česká republika v komparativní perspektivě*. Praha: Dokořán, 2008, s. 252.

2 Přijetím a účinností zák. č. 250/2016 Sb., o odpovědnosti za přestupky a řízení o nich, kategorie jiných správních deliktů fakticky zanikla, respektive došlo k fúzi s přestupky. Pokud ovšem nemluvíme o správních deliktech (nikoliv o „jiných správních deliktech“) v širším smyslu slova, pak sem spadají i pořádkové a disciplinární delikty. K tomu podrobněji srov. např. PRÁŠKOVÁ, H. *Nové přestupkové právo*. Praha: Leges, 2017, nebo FRUMAROVÁ, K. a kol. *Správní trestání*. Praha: Leges, 2017.

pro velezradu nebo hrubé porušení Ústavy nebo jiné součásti ústavního pořádku (čl. 65 odst. 2 a 3).

Lze snad z výše uvedeného dovodit, že naše hlava státu je po dobu výkonu funkce prakticky (právně) nedotknutelná? Prezident republiky ovšem – stejně jako každý jiný člověk, respektive soukromá fyzická osoba – uspokojuje své prosté biologické a podobné potřeby, tedy např. potřebuje spánek, přijímat potravu, provádět osobní hygienu apod. Také se běžně chová jako většina z nás, tj. kupř. nakupuje v obchodě, vyzvedává a podává zásilky na poště, navštěvuje výstavu, kino, restauraci atp. Žádná z těchto činností nepochybně do výkonu funkce prezidenta republiky nespadá.³ Jak je tomu však při jeho právním jednání, které není výkonem funkce, respektive jednání, které má (nebo může mít) právní důsledky, včetně právní odpovědnosti? Lze pak nějak vymezit – alespoň obecně – (typy) jednání prezidenta republiky, jež se nepovažují za výkon funkce? Je pak prezident republiky za takové jednání (osobně) odpovědný?

Na tyto otázky se snažíme hledat odpovědi v našem článku. Mj. nás k tomu vede – eufemisticky řečeno – sporná judikatura některých soudů. V první části jsme se pokusili shromáždit názory na problematiku v odborné literatuře historické, zejména prvorepublikové, ve druhé části seznamujeme se současnými (recentními) náhledy. Ve třetí části shrnujeme dosavadní judikaturu soudů, zejména soudu Ústavního, ale také civilních a správních soudů. Čtvrtá část se věnuje (kritickému) posouzení dosavadní soudní judikatury. Závěrečná část shrnuje získané poznatky, které dále doplňujeme o vlastní závěry.

1. Historické náhledy

Pokud jde o názory prvorepublikových právníků (konstitucionalistů), je třeba si nejdříve připomenout, že ústavní úprava byla poněkud odlišná.⁴ Podstatné se pro nás jeví znění dvou ustanovení.⁵

Úvodem je třeba předeslat, že tehdejší „spisovatelé“ zevrubně rozebírali především politickou a právní (ne)odpovědnost prezidenta republiky, zvláště se pak věnovali trestní (delikt) (ne)odpovědnosti prezidenta republiky. Jen velmi okrajově se pak soustředili na jeho civilní (soukromoprávní) odpovědnost. Dokonce se zdá, jako by (ve většině případů) považovali danou věc za samozřejmou (jednoznačnou), i když s různými závěry.

O tom svědčí např. toliko marginální zmínky v monografii R. Janečka: *„Dle dosud platných norem může prezident republiky svou čest chrániti jako každý jiný občan, tj. soukromou žalobou [...] o civilní odpovědnosti nemá ústavní listina žádného ustanovení [...]. Při odpovědnosti civilní budou v nedostatku jinakých předpisů, jak již podotknuto, směrodatná*

³ Jinou otázkou se jeví, že je prezidentu republiky patrně i při těchto „obyčejných“ činnostech zabezpečována zvýšená ochrana. K tomu slouží specializovaný útvar policie České republiky s celostátní působností (Útvar pro ochranu prezidenta České republiky) zřízený podle § 6 odst. 1 písm. b) a odst. 2 zák. č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky, který plní úkoly v souladu s § 49 téhož zákona. Vnější ostrahu areálu Pražského hradu, jeho obranu a vnější ostrahu a ochranu objektů, které jsou dočasným sídlem prezidenta a jeho hostů, zabezpečuje Hradní stráž (srov. § 28 zák. č. 219/1999 Sb., o ozbrojených silách České republiky).

⁴ Ponecháváme stranou prozatímní ústavu (zák. č. 37/1918 Sb. z. a n.), která kromě trestní imunity (§ 9) otázku odpovědnosti prezidenta republiky neřešila.

⁵ Prezident republiky není odpověden z výkonu svého úřadu. Z projevů jeho souvisejících s úřadem prezidentovým odpovídá vláda (§ 66). (1) Trestně může býti stíhán jen pro velezradu, a to před senátem na obžalobu sněmovny poslance (§ 34). Trestem může býti jen ztráta úřadu presidentského a způsobilosti tohoto úřadu později znovu nabýti. (2) Podrobnosti upravuje zákon. (§ 67).

*ustanovení občanského zákoníku.*⁶ Obdobně F. Adler uvádí: „Pokud se týče občanského práva neobsahuje ústavní listina o postavení prezidenta republiky žádného předpisu a jest tudíž míti za to, že prezident republiky jest bezvýjimečně podroben občanskému právu jako každý jiný občan, v důsledku čehož může prezident republiky před řádnými soudy žalovati a býti žalován.“⁷

Poněkud odlišný přístup nalezneme u dalších autorů. F. Weyr konstatoval, že pojem projevů prezidenta republiky „*souvisících s jeho úřadem*“ je velmi široký.⁸ Pak poznamenal, že „*je též velmi těžko rozeznávat mezi veřejnými a soukromými projevy prezidentovými*“.⁹ Nicméně dále uzavírá, že „*mnohý projev, který by podle okolností, ve kterých byl učiněn, jinak – tj. kdyby jej učinil jiný státní občan – byl by bez odporu soukromým, nabývá veřejné povahy tím, že jej činí hlava státu. Je nesporné, že zákonodárce úmyslně zvolil tak široký pojem, poněvadž bylo jeho snahou, omeziti volnost projevů prezidentových co nejvíce.*“¹⁰ F. Weyr se shodně vyjádřil i v pozdější práci.¹¹

E. Sobota pak konstatuje zcela kategoricky: „*Není náš prezident odpověden politicky, disciplinárně ani civilně, ani jinak soudně*“.¹² J. Hoetzel zastával obdobný názor, když uvedl, že „*prezident republiky nemůže býti nikým volán k odpovědnosti mimo případ velezrady podle § 67 [...] není odpověden civilněprávně, a taková odpovědnost nemohla by býti zavedena ani obyčejným zákonem.*“¹³

Toliko za doplňující zmínku stojí ještě převážně komparativní studie parlamentní a prezidentské formy vlády J. Krejčího, ve které obdivně vzhlíží k americkému prezidentskému systému (formě vlády) a také navrhuje – *mutatis mutandis* – v tomto směru změnit ústavní listinu.¹⁴ K civilní odpovědnosti prezidenta republiky podle tehdy platné úpravy se nevyjadřuje.¹⁵

Trochu zjednodušeně můžeme konstatovat, že závěry některých prvorepublikových autorů o praktické nedotknutelnosti prezidenta republiky lze patrně přisoudit mj. „okouzlení“ existencí obnoveného státu a nepochybně i osobou v jeho čele, totiž „tatičkem“ T. G. Masarykem. Možná měl také jistý vliv přetrvávající „monarchistický“ způsob myšlení.¹⁶

⁶ JANEČEK, R. *Odpovědnost prezidenta republiky a vlády*. Brno: Barvič a Novotný, 1922, s. 31, 96 a 99.

⁷ ADLER, F. *Prezident republiky*. In: *Slovník veřejného práva československého*. Svazek III. Brno: Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1934, s. 553.

⁸ WEYR, F. *Soustava československého práva státního*. Praha: Fr. Borový, 1924, s. 241.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*, s. 241 an.

¹¹ WEYR, F. *Československé právo ústavní*. Praha: Melantrich, 1937, s. 187 an.

¹² SOBOTA, E. *Postavení prezidenta republiky*. In: SOBOTA, E. – VOREL, J. – KŘOVÁK, R. – SCHENK, A. *Československý prezident republiky. Státoprávní instituce a její život*. Praha: Orbis, 1934, s. 34.

¹³ HOETZEL, J. *Správní akty prezidenta republiky. Veřejná správa*. 1934, č. 1, s. 6.

¹⁴ KREJČÍ, J. *Problém právního postavení hlavy státu v demokracii*. Praha: Nákladem vydavatelstva časopisu Moderní stát, 1935. Ostatně podobné úvahy předkládá i TÁBORSKÝ, E. K problému právního postavení hlavy státu v nové republice. In: *Pocta k šedesátým narozeninám prezidenta Dr. Edvarda Beneše*. Londýn: Spolek československých advokátů v zahraničí, 1944, s. 81 an. Svůj návrh charakterizuje následovně: „*jistá kombinace demokracie typu parlamentního s některými prvky demokracie typu prezidentského*“ (s. 89).

¹⁵ Pomíjíme ne zcela jednoznačnou poznámku v samotném závěru: „*úprava, kterou navrhuji, je v podstatě demokratičtější než platná úprava, která činí prezidenta republiky politicky i právně (s výjimkou velezrady) neodpovědným.*“ KREJČÍ, J. *Problém právního postavení hlavy státu v demokracii*, s. 145.

¹⁶ A to navzdory tomu, co uvedl J. Hoetzel k ústavní úpravě ve *Slovníku národohospodářského, sociálního a politického*: „*Bylo snahou vymýtiti všecko, co by mohlo připomínati monarchii.*“ Cit. podle TÁBORSKÝ, E. K problému právního postavení hlavy státu v nové republice. In: *Pocta k šedesátým narozeninám prezidenta Dr. Edvarda Beneše*, s. 86.

Pokud jde o poválečný vývoj,¹⁷ toliko tzv. Ústava 9. května (ústavní zákon č. 150/1948 Sb.) zachovala prvorepublikovou koncepci.¹⁸ Nicméně Ústava z roku 1960, stejně jako ústavní zákon č. 143/1968 Sb., o československé federaci, zvolily koncepci „odpovědného“ prezidenta.¹⁹ Komentář k ústavním předpisům vydaný nedlouho před listopadovým zlomem k tomu uvádí: „*Odpovědnost prezidenta ČSSR vyplývá [...] z rozhodujícího postavení zastupitelských sborů. Jde o odpovědnost vůči Federálnímu shromáždění. Tato odpovědnost, jsouc zakotvena v ústavních předpisech, je pochopitelně odpovědností ústavně právní a státně politickou (což jsou patrně pojmy svým významem identické [...]). Z odpovědnosti prezidenta ČSSR plyne i možnost jeho odvolání Federálním shromážděním. Ústava o této možnosti výslovně nemluví; úvaha o tom má povahu teoretickou a souvisí s uvážením sankcí na odpovědnost prezidenta; je výrazem toho, že poslední slovo přísluší parlamentu.*“²⁰ Obdobně učebnice z 80. let minulého století poznamenává: „*v platné ústavě je prezidentova kompetence vyjádřena zejména v jeho ústavní odpovědnosti vůči Federálnímu shromáždění. Vzhledem k postavení zastupitelských sborů v našem státním systému mohla teorie vyvodit i jeho odvolatelnost*“.²¹ V pozdější době srovnává současné a tehdejší postavení hlavy státu J. Filip následovně: „*Podle čl. 54 odst. 3 prezident republiky ‚není odpovědný za výkon funkce‘. Souvisí to s jeho moderační funkcí. To je ve světě obvyklé ustanovení z hlediska parlamentní formy vlády. Pro postavení prezidenta v období 1960–1992 to však s ohledem na jinou formu vlády jako vlády shromáždění neplatilo. Prezident republiky byl z výkonu funkce odpovědný Národnímu shromáždění a později Federálnímu shromáždění. Sice nebyl nikdy prakticky řešen problém, zda to zahrnuje i možnost jeho odvolání, domnívám se, že z hlediska koncepce vlády shromáždění a jednoty státní moci [...] to možné bylo.*“²²

2. Současné přístupy

Patrně za nejdůležitější (relevantní) vodítka by měly být považovány náhledy obsažené v komentářích k příslušnému ustanovení Ústavy. C. Svoboda uvádí: „*Jelikož prezident republiky není odpovědný z výkonu své funkce, platí, že jinak je občanem jako každý jiný a tam, kde končí jeho výsada a imunita, začíná jeho plná odpovědnost. Prezident republiky nese zejména plnou občanskoprávní odpovědnost. Prezident republiky tedy není zcela*

¹⁷ Za zmínku patrně stojí poválečný návrh československé ústavy publikovaný V. Kubešem. Příslušné navrhované ustanovení (§ 85) znělo: (1) Prezident republiky není odpovědn za výkon svého úřadu. (2) Za úřední úkony a projevy jeho, související s jeho funkcí, odpovídá, pokud ústavní listina nestanoví jinak (§ 86), vláda. (3) K platnosti vládních úkonů prezidenta republiky je třeba spolupodpisu příslušného člena vlády, pokud ústavní listina nestanoví jinak (§ 45). Jmenování vlády republiky a její rozpuštění nevyžaduje podpisu. Podle GRONSKÝ, J. *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa II, 1945–1960*. Praha: Karolinum, 2006, s. 251.

¹⁸ Prezident republiky není odpovědn za výkon svého úřadu. Za jeho projevy související s presidentským úřadem odpovídá vláda. (§ 76) (1) Trestně může být prezident stíhán jen pro velezradu. Žalobu na prezidenta podává předsednictvo Národního shromáždění, soudí ho Národní shromáždění. Trestem může být jen ztráta úřadu presidentského a způsobilosti tohoto úřadu později znovu nabytí. (2) Podrobnosti upravuje zákon. (§ 78).

¹⁹ Prezident republiky je odpovědný z výkonu funkce Národnímu shromáždění (čl. 61 odst. 2 ústavního zák. č. 100/1960 Sb.). Prezident Československé socialistické republiky je za výkon funkce odpovědný Federálnímu shromáždění (čl. 60 odst. 2 ústavního zák. č. 143/1968 Sb.). Po ústavní změně názvu státu šlo o prezidenta České a Slovenské Federativní republiky.

²⁰ KOLEKTIV. *Československá ústava. Komentář*. Praha: Panorama, 1988, s. 324.

²¹ PEŠKA, P. Forma prezidiálního orgánu a jeho postavení. In: ZDOBINSKÝ, S. – MATOUŠEK, S. a kol. *Státní právo ČSSR*. Praha: Panorama, 1985, s. 216.

²² FILIP, J. *Vybrané kapitoly ke studiu Ústavního práva*. Brno: Masarykova univerzita, 2001, s. 305 an. K odpovědnosti hlavy státu parlamentu obecněji srov. též např. POLÍVKOVÁ, Z. *Prezident v posttotalitním státě*. Praha: Všehrd, 1994, s. 40.

*postaven mimo právo. Naopak, měla by tu platit nepřímá úměra. Čím více výsad a imunit prezident republiky má, tím více by měl v sobě mít odpovědnosti, tím více by se měl chovat podle práva.*²³

Podobně, ale již s naznačením možných problémů, V. Pavlíček konstatuje: „*Prezident republiky je odpovědný jako každý jiný občan [...]. Může tedy žalovat i být žalován v občanskoprávních záležitostech. V praxi se budou ovšem vyskytovat i případy hraniční – při projevech či rozhovorech pro sdělovací prostředky, při tiskových konferencích apod., kdy bude záležet na konkrétním obsahu takového projevu a dalších okolnostech významných pro to, jedná-li se o projev související s výkonem jeho funkce či nikoliv.*“²⁴

Také L. Vyhnánek poukazuje na jisté sporné otázky, které mohou vzniknout: „*Prezident republiky může být hnán k odpovědnosti ve věcech majetkových, rodinněprávních, osobnostních apod. Problémy může činit rozlišení jednání ve funkci a mimo funkci.*“²⁵

Obdobně pochybovačně se k tématu vyjádřil jeden ze spoluautorů článku: „*Problémem se ovšem může zdát samo ohraničení oblasti, kdy hlava státu jedná v rámci výkonu funkce. Je kupř. názor veřejně vyslovený na vědecké konferenci projevem učiněným při výkonu funkce?*“²⁶ V jiné souvislosti konstatoval, že „*Kontrassignace není přirozeně potřebná u aktů (výkonu veřejných subjektivních práv), která prezident republiky vykonává jako občan (fyzická osoba), např. výkon volebního práva.*“²⁷

V. Šťastný zřejmě zčásti navazuje na prvorepublikové názory, když uvádí: „*Ústava nijak neupravuje prezidentovu odpovědnost soukromoprávní, z čehož plyne, že vystupuje-li prezident jako soukromá osoba v občanskoprávních vztazích, jeho odpovědnost z těchto vztahů není nijak dotčena. Nelze se ovšem dovolávat ani prezidentovy soukromoprávní odpovědnosti v případě, kdy sporné jednání lze označit za výkon funkce (nicméně posouzení, zda určitá prezidentova činnost je výkonem jeho funkce, může být v těchto případech dosti sporné).*“²⁸

T. Herc ne zcela jednoznačně konstatuje, že „*neodpovědnost prezidenta republiky vylučuje, aby mu v důsledku jeho protiprávního jednání spojeného s výkonem jeho funkce vznikla jako fyzické osobě jakákoliv (sankční) právní povinnost. Tím není řečeno, že by při tomto jednání přestal být vázán zákonem, resp. by neměl objektivně právní povinnost zachovávat právní řád, k níž se zavázal ve svém slibu, příslušné právní normy však mají vůči němu osobně povahu *leges imperfectae* (srov. Janeček, 1922, s. 88).*“²⁹

Lze tedy uzavřít, že autoři komentující příslušné ustanovení se v podstatě shodně vyjadřují v tom smyslu, že civilní (soukromoprávní) odpovědnost prezidenta republiky je dána, byť někdy může činit problémy rozlišení, zda jde o úkon (jednání) soukromoprávní či o výkon funkce hlavy státu.

²³ SVOBODA, C. In: HENDRYCH, D. – SVOBODA, C. a kol. *Ústava České republiky. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 1997, s. 83.

²⁴ PAVLÍČEK, V. In: PAVLÍČEK, V. – HŘEBEJK, J. *Ústava a ústavní řád České republiky. Svazek I. Ústava České republiky*. Praha: Linde, 1998, s. 209.

²⁵ VYHNÁNEK, L. In: BAHÝLOVÁ, L. – FILIP, J. – MOLEK, P. – PODHRÁZKÝ, M. – SUCHÁNEK, R. – ŠÍMÍČEK, V. – VYHNÁNEK, L. *Ústava České republiky. Komentář*. Praha: Linde, 2010, s. 667.

²⁶ SLÁDEČEK, V. In: SLÁDEČEK, V. – MIKULE, V. – SUCHÁNEK, R. – SYLLOVÁ, J. *Ústava České republiky. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2016, s. 561.

²⁷ *Ibidem*, s. 640.

²⁸ ŠŤASTNÝ, V. In: KLÍMA, K. a kol. *Komentář k Ústavě a Listině*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 440.

²⁹ HERC, T. In: RYCHETSKÝ, P. – LANGÁŠEK, T. – HERC, T. – MLSNA, P. a kol. *Ústava České republiky. Ústavní zákon o bezpečnosti ČR. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 537.

Problematika soukromoprávní odpovědnosti hlavy státu je – ale jen někdy – zmiňována také v učebnicích ústavního práva. Tak J. Jirásek konstatuje, že „*případná odpovědnost prezidenta ve vztazích občanskoprávních, do kterých vstupuje jako fyzická osoba – občan, tedy nikoliv jako ústavní činitel, při výkonu své funkce, tím není dotčena*“.³⁰ Podobně V. Pavlíček uvádí, že „*neodpovědnost z výkonu funkce se nevztahuje na činnost a rozhodování prezidenta republiky, které se netýkají výkonu funkce (správy jeho soukromého majetku, činnosti při uspokojování jeho zálib atd.). V této oblasti je odpovědný např. občanskoprávně*“.³¹ J. Hřebejk konstatuje, že prezident republiky je odpovědný „*občanskoprávně (může být žalován v občanskoprávních záležitostech) v případech, které nesouvisí s výkonem funkce*“.³²

Pokud jde o monografie, zmínku nalezneme u Z. Koudelky: „*Pokud jde o škodu způsobenou prezidentem jako fyzickou osobou v jeho osobních soukromoprávních vztazích, odpovídá za ni osobně. Jeho subjektivita jako fyzické osoby v soukromoprávních vztazích, včetně procesní subjektivitu, se po dobu výkonu prezidentského úřadu nemění*“.³³

V souvislosti s kauzou „*Peroutka*“ se objevilo prozatím jediné (tištěné) zamyšlení nad civilní pasivní legitimací prezidenta republiky.³⁴ P. Smolík si po seznámení s dosavadními rozhodnutími soudů v dané věci sice pokládá vesměs relevantní otázky, ale nenabízí odpovědi.³⁵ Závěrem popisuje dva případy rozhodování amerických soudů týkající se dvou prezidentů, které mají jistý vztah ke zkoumané problematice.³⁶ Nepovažujeme to však za zcela adekvátní „návod“ na řešení civilní odpovědnosti prezidenta naší republiky, neboť jde o systém prezidentské formy vlády a navíc o odlišný systém práva.

Pro úplnost uvedme, že lze dohledat spíše krátká vyjádření k problematice, obsažená v aktuálních pojednáních či v rozhovorech s některými (ústavními) právníky, vesměs (obecně) uznávající soukromoprávní odpovědnost prezidenta republiky.³⁷

³⁰ JIRÁSEK, J. Soudní přezkum rozhodnutí prezidenta. In: JIRÁSEK, J. a kol. *Ústavní základy organizace státu*. Praha: Leges, 2013, s. 208.

³¹ PAVLÍČEK, V. Neodpovědnost a imunita. In: PAVLÍČEK, V. a kol. *Ústavní právo a státověda. II. díl. Ústavní právo České republiky*. Praha: Leges, 2015, s. 840.

³² HŘEBEJK, J. Prezident republiky. In: GERLOCH, A. – HŘEBEJK, J. – ZOUBEK, V. *Ústavní systém České republiky. Základy českého ústavního práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013, s. 170.

³³ KOUDELKA, Z. *Prezident republiky*. 2. vydání. Praha: Leges, 2018, s. 310.

³⁴ SMOLÍK, P. Odpovědnost prezidenta republiky v rovině soukromoprávní zejména civilněprocesní – zamyšlení. In: ŽÁK KRZYŽANKOVÁ, K. – KÜHN, Z. – BERAN, K. – MARŠÁLEK, P. – WINTER, J. – ONDŘEJEK, P. – TRYZNA, J. (eds). *Právo jako multidimenzionální fenomén. Pocta Aleši Gerlochovi k 65. narozeninám*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2020, s. 328 an.

³⁵ *Ibidem*, s. 333–334.

³⁶ *Ibidem*, s. 334 an.

³⁷ Srov. např. KYSELA, J. Za prezidentovy výroky nyní odpovídá Česko? Podivuje se ústavní právník Kysela. In: *Lidovky.cz* [online]. 3. 3. 2016 [cit. 12. 7. 2021]. Dostupné z: <https://www.lidovky.cz/domov/za-prezidentovy-vyroky-odpovida-cesko-rika-ustavni-pravnik-jan-kysela.A160302_184740_In_domov_ELE>; ROZEHNAL, A. Kauza Peroutka: Kdo vlastně nese odpovědnost za urážky z úst Miloše Zemana? In: *hlidacipes.org* [online]. 23. 9. 2016 [cit. 12. 7. 2021]. Dostupné z: <<https://hlidacipes.org/kauza-peroutka-kdo-vlastne-nes-odpovednost-za-urazky-milose-zemana/>>; KALVODA, J. Kauza Peroutka. Prezident řádí a vláda mlčí. In: *Lidovky.cz* [online]. 4. 10. 2016 [cit. 13. 7. 2021]. Dostupné z: <https://www.lidovky.cz/nazory/prezident-radi-a-vlada-mlci.A161004_113911_In_nazory_sij>; WAGNEROVÁ, E. Eliška Wagnerová ve dvaceti minutách Radiožurnálu. In: *radiozurnal.rozhlas.cz* [online]. 8. 3. 2016 [cit. 13. 6. 2021]. Dostupné z: <<https://radiozurnal.rozhlas.cz/eliska-wagnerova-ve-dvaceti-minutach-radiozurnalu-6241700>>; WINTR, J. Prezident Zeman by se měl zachovat jako gentleman a omluvit se sám, říká Peroutkova vnučka Kaslová. In: *ct24.ceskatelevize.cz* [online]. 21. 8. 2020 [cit. 13. 6. 2021]. Dostupné z: <<https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/3166278-prezident-zeman-se-mel-zachovat-jako-gentleman-a-omluvit-se-sam-rika-peroutkova>>; KUDRNA, J. Může prezident beztrestně lhat? „V tuto chvíli, pokud to Nejvyšší soud potvrdí, bude neomezený;“ říká ústavní právník. In: *plus.rozhlas.cz* [online]. 8. 11. 2016 [cit. 13. 6. 2021]. Dostupné z: <<https://plus.rozhlas.cz/muze-prezident-beztrestne-lhat-v-tuto-chvili-pokud-nejvyssi-soud-potvrdi-bude-6528695>>.

3. Ze soudní judikatury k problematice

Ústavní soud se otázkou odpovědnosti prezidenta republiky za jednání, které není výkonem funkce, zabýval poprvé v roce 2017 v souvislosti s ústavní stížností směřující proti zásahu do ústavně zaručených práv spočívajícího ve výrocích prezidenta republiky učiněných jednak v rámci jeho projevu při jmenování nových soudců, a dále při setkání s občany krajů a v médiích. Plenárním usnesením sp. zn. Pl. ÚS 9/17 Ústavní soud odmítl tuto ústavní stížnost jako nepřijatelnou pro nevyčerpání procesních prostředků ochrany práv. Konstatoval, že není sporu o tom, že „že *předmětné výroky prezidenta republiky nepředstavují a ani představovat nemohou žádné rozhodnutí, a to ani v materiálním smyslu, jelikož nejde o vrchnostenský akt státního orgánu, který by zasahoval do právní sféry stěžovatele [...], nýbrž jedná se o tzv. zásahovou ústavní stížnost, u níž by Ústavní soud – v případě jejímu vyhovění – mohl zakázat příslušnému státnímu orgánu, aby v porušování práva a svobody pokračoval, a přikázal mu, aby, pokud je to možné, obnovil stav před porušením [...]. S ohledem na povahu tvrzeného zásahu prezidenta republiky je ovšem zcela zřejmé, že před podáním ústavní stížnosti mohl stěžovatel vyčerpat jiné procesní prostředky k ochraně svých práv, jimiž disponuje.*“³⁸

Ústavní soud současně ponechal na stěžovateli, jakých procesních prostředků by měl využít, respektive jak předmětné výroky prezidenta republiky zhodnotí: zda jako výroky soukromé, neučiněné v přímé souvislosti s výkonem jeho funkce, „*pak bylo namístež využít prostředků ochrany pořadem práva podle občanského soudního řádu, jelikož stěžovatel má jako každý, jehož osobnost byla dotčena, právo domáhat se toho, aby bylo od neoprávněného zásahu upuštěno nebo aby byl odstraněn jeho následek (§ 82 odst. 1 občanského zákoníku)*“ či zda je bude považovat za nezákonný zásah správního orgánu, kdy by „*bylo namístež před podáním ústavní stížnosti vyčerpat všechny procesní prostředky ochrany podle soudního řádu správního, které jsou v jeho dispozici [...].*“³⁹

K plenárnímu usnesení uplatnil separátní votum jeden ze spoluautorů tohoto článku. Kriticky se vymezil k jeho odůvodnění v tom smyslu, že Ústavní soud měl nejdříve posoudit charakter napadených výroků prezidenta republiky, neboť v dané věci bylo rozhodující, zda se v jejich případě jedná o projev prezidenta republiky při výkonu jeho pravomocí, či pouhý (soukromoprávní) úkon (projev) prezidenta republiky jako „běžné“, soukromé fyzické osoby.

Separátní votum upozorňuje, že jediný dosavadní dostupný judikát, kterým je rozhodnutí Ústavního soudu ČSFR sp. zn. II. ÚS 312/92, vychází z odlišné úpravy obsažené v ústavním zákoně č. 143/1968 Sb., o československé federaci, který upravoval nestíhatelnost prezidenta republiky pro „*jednání spojené s výkonem jeho funkce*“.⁴⁰ Současná

³⁸ Usnesení sp. zn. Pl. ÚS 9/17, bod 12. a 13.

³⁹ Ibidem, bod 14.

⁴⁰ „Prezident České a Slovenské Federativní Republiky je za výkon své funkce odpovědný Federálnímu shromáždění.“ (čl. 60 odst. 2). „Prezidenta České a Slovenské Federativní Republiky nelze soudně stíhat pro jednání spojené s výkonem jeho funkce“ (čl. 65). V usnesení sp. zn. II. ÚS 312/92 Ústavní soud ČSFR m. j. uvádí, že: „[...] Je proto prakticky nemožné určit, ve kterém okamžiku prezident vykonává svoji funkci a kdy vystupuje jako soukromá osoba [...]. Podat taxativní výčet všech jednání spojených s výkonem funkce prezidenta je možné stejně málo jako přesně vymezit opačnou skupinu, tedy jednání, která pod tento pojem nespádají. Je nepochybné, že do této druhé skupiny náležejí věci, v nichž vystupuje při realizaci svých práv, které má jako soukromá osoba. Jde o oblast těch práv a svobod, které má každá fyzická osoba při splnění podmínek určených právními předpisy. Zde pak již nepoživá žádné speciální ochrany. Prezident tedy nebude jednat jako hlava státu a jeho jednání nebudou mít charakter výkonu jeho funkce, pokud se týče

platná ústavní úprava ovšem stanoví, že „*Prezident není z výkonu své funkce odpovědný.*“ (čl. 54 odst. 3 Ústavy).⁴¹

Za rozhodující kritérium je tak třeba považovat vymezení hranic „výkonu funkce“ či – z širšího pohledu – otázku, zda prezident republiky vystupuje jako orgán veřejné moci, respektive zda vykonává veřejnou moc. Separátní votum vychází z toho, že výkonem funkce prezidenta republiky „*lze pak rozumět výkon jeho pravomoci, jak vyplývá z Ústavy a běžných zákonů. Pravomoc Ústavní soud již definoval ve své judikatuře: „Pravomocí státního orgánu je třeba chápat samotnou realizaci státní moci v příslušné formě (tj. ve formě normotvorné nebo individuálně rozhodovací)“ [...] Sluší se dodat, že výkon pravomoci se chápe jako činnost, která (bezprostředně) mění právní situaci dotčených osob či jiných subjektů [...]. Veřejnou mocí se rozumí taková moc, která autoritativně rozhoduje o právech a povinnostech subjektů, ať již přímo, nebo zprostředkovaně. Subjekt, o jehož právech nebo povinnostech rozhoduje orgán veřejné moci, není v rovnoprávném postavení s tímto orgánem a obsah rozhodnutí tohoto orgánu nezávisí od vůle subjektu.*“⁴² V separátním votu se konstatuje, že ani do jednoho z těchto vymezení, které je podstatné pro meritorní projednatelnost ústavní stížnosti, napadené výroky prezidenta republiky nezapadají.

Následuje posouzení charakteru napadených výroků prezidenta republiky z pohledu takto vymezených pojmů. Nejprve se předesílá, že ve všech případech se jedná o výroky učiněné veřejně; ostatně ačkoli je možné představit si výroky učiněné v soukromí, týkající se výkonu funkce prezidenta, jejich hodnocení by bylo problematické vzhledem k ústavním garancím ochrany soukromí (čl. 10 odst. 2 Listiny).

Pokud jde o výroky prezidenta republiky, které byly proneseny v rámci setkání občanů při oficiálních návštěvách krajů či při poskytování rozhovorů pro média, separátní votum zastává stanovisko, že je zřejmé, že se jednalo o běžné kontakty hlavy státu s veřejností. Přestože lze v těchto případech nalézt jistou souvislost s výkonem funkce prezidenta republiky, nejedná se však o samotný výkon jeho funkce, respektive pravomocí prezidenta republiky. Vyplývá to již z toho, že tato činnost není upravena právními předpisy. Prezident republiky při těchto příležitostech pouze vyjádřil svůj osobní názor na některé veřejnosti sledované záležitosti – i osoba vykonávající funkci prezidenta disponuje mj. základními právy garantovanými v Listině, tedy i svobodou projevu podle čl. 17. Dotčená osoba se v takovém případě může bránit řádným pořadem práva, tj. podáním žaloby na ochranu osobnosti, eventuálně v krajním případě podáním trestního oznámení.

Specifickou situaci pak představují výroky prezidenta republiky učiněné při jmenování nových soudců, neboť v jejich případě by se mohlo zdát, že prezident republiky vykonává svou pravomoc podle čl. 63 odst. 1 písm. i) Ústavy. Separátní votum se k tomuto závěru staví kriticky a zdůrazňuje, že samotný výkon pravomoci prezidenta, kterým je v daném případě akt jmenování soudce, jemuž předchází vyhotovení jmenovacího dekretu kontrassegnovaného předsedou vlády, spočívá v tom, že kandidát na soudce skládá do „rukou prezidenta“ slib. V praxi tento proces probíhá tak, že pověřená osoba přečte slib a kandidát na soudce prohlásí (směřem k prezidentovi) „Slibuji“ a podepíše písemné vyhotovení

např. práv majetkových, plynoucích z poměrů rodinněprávních apod. [...] Vzhledem k tomu, že náš právní řád nedává přesnou odpověď na to, co vše tvoří náplň funkce prezidenta, je nutno v případech, kdy vzniká pochybnost, vykládat jeho jednání tak, že je činí jakožto hlava státu.“ Tak trochu to připomíná některé prvorepublikové názory (srov. výše).

⁴¹ Čl. 65 odst. 1 Ústavy pak stanoví, že „*Prezidenta republiky nelze po dobu výkonu funkce zadržet, trestně stíhat ani stíhat pro přestupek nebo jiný správní delikt.*“

⁴² Separátní votum V. Sládečka k usnesení sp. zn. Pl. ÚS 9/17, bod 7 a 8.

slibu. „*Tím je výkon pravomoci prezidenta republiky ukončen. Je pak ustálenou praxí, že prezident republiky k novým soudcům pronese (krátký) projev, který sice zpravidla souvisí s výkonem funkce soudce, ale není již výkonem pravomoci prezidenta republiky.*“⁴³ Z tohoto pohledu je tedy třeba nahlížet na výroky prezidenta republiky. Ústava ani zákon č. 6/2002 Sb., o soudech a soudcích, nestanoví nic o tom, že by povinnou součástí aktu jmenování soudců byl projev prezidenta republiky ani o případných následcích takového projevu. Podle separátního vota je tak třeba napadené výroky považovat za akty, které prezident republiky učinil jako soukromá osoba vyjadřující své názory v rámci práva na svobodu projevu podle čl. 17 Listiny, a nikoliv za akty mající charakter výkonu pravomoci prezidenta republiky.⁴⁴

Právní povaha odpovědnosti prezidenta republiky za jeho jednání se stala předmětem rozhodování také civilních soudů. Jde především o kauzu „*Peroutka*“ a „*Šarapatka*“, v nichž se žalobci domáhali ochrany proti zásahům do osobnostních práv výroky prezidenta republiky prostřednictvím žalob směřujících proti státu.⁴⁵

V obou těchto případech dospěly obecné soudy k závěru, že předmětné výroky prezidenta republiky jsou nepravdivé a zasáhly tak do osobnostních práv žalobců. Současně je posoudily jako jednání učiněné v rámci výkonu funkce, za které prezident republiky ve smyslu čl. 54 odst. 3 Ústavy neodpovídá, kdy je třeba určit subjekt, který odpovídá za zásah do osobnostních práv, k němuž výkonem této pravomoci došlo.⁴⁶ Nejvyšší soud

⁴³ Separátní votum V. Sládečka k usnesení sp. zn. Pl. ÚS 9/17, bod 13. a 14.

⁴⁴ Jistou nepřímou souvislost ve vztahu k hraničním výkonu kompetence nejvyšších ústavních činitelů má judikatura týkající se odpovědnosti za výroky členů vlády. V nálezu sp. zn. I. ÚS 453/03 Ústavní soud uvedl: „[...] vedlejší účastník v dané věci v době, kdy pronášel žalované výroky, (byl) předsedou vlády České republiky, avšak vláde jako ústavnímu orgánu nelze případnou odpovědnost za tyto výroky přičíst, neboť jejich obsah, tj. sdělování informací o výsledku vyšetřování vedeného samotným předsedou vlády k údajnému stěžovateli jednání a hodnocení tohoto jednání z pohledu trestního práva, není v žádném případě věcí spadající do kompetence vlády. Vyšetřovací pravomocí vláda nemá, a to ani v jedné z funkčních poloh, v nichž působí, tj. ani v případě, že vykonává funkce politické, ani když vykonává funkce správní. [...] Pokud se takového jednání dopustí některý z členů vlády, nepřipustně vystupuje z mezí svých oprávnění člena vlády, nebo dokonce předsedy vlády. Takové jednání člena vlády je z hlediska kompetenčního jednáním *ultra vires*, vládu nezavazuje a vláda jako orgán jednájící za stát za ně nemůže být činěna odpovědnou. Člen vlády, který se takového jednání dopustí, je za ně proto odpovědný jako fyzická osoba – tj. mimo jiné v případném sporu o ochranu osobnosti je on sám pasivně legitimovanou osobou.“

⁴⁵ V kauze „*Peroutka*“ se jednalo se o výroky, které pronesl 27. 1. 2015 v projevu zahajujícím mezinárodní konferenci konanou u příležitosti sedmdesátého výročí osvobození Osvětimi a u příležitosti Mezinárodního dne památky obětí holocaustu, a který byl přenášen celoplošným televizním vysíláním České televize na programu ČT 24: „*Jeden z největších českých novinářů F. P. uveřejnil v prestižním časopise „Přítomnost“ článek s titulkem „Hitler je gentleman“. Tentýž novinář po Mnichovské dohodě napsal: „Nemůžeme-li zpívat s anděly, musíme výt s vlky“. Co vede k této fascinaci intelektuálů naprosto zrůdným učněním. Co vede k tomu, že se z doktora Jekylla stává Mr. Hyde.*“ Dále na tiskové konferenci dne 4. února 2015 uvedl: „*Na vlastní oči jsem viděl článek F. P., kde bylo napsáno „Hitler je přece gentleman.“*“ (Cit. podle rozsudku Nejvyššího soudu ze dne 9. 5. 2018, sp. zn. 30 Cdo 5848/2016). V kauze „*Šarapatka*“ byl předmětem řízení výrok pronesený 16. 11. 2017 v pořadu TV Barrandov Týden s prezidentem, označeném: „*Z. Š. je člověk, který kdysi pracoval, teď nevím, jestli v Lidovém domě nebo Úřadu vlády, už je to hodně dávno, ale vím, že jsem ho vyhodil pro neschopnost.*“ Žalobce v tomto případě v minulosti pracoval na Úřadu vlády České republiky, jeho pracovní poměr skončil na základě dohody dne 31. 10. 2000 (cit. podle usnesení Nejvyššího soudu ze dne 31. 8. 2020, sp. zn. 30 Cdo 1877/2020).

⁴⁶ Nejvyšší soud v rozsudku ze dne 9. 5. 2018, sp. zn. 30 Cdo 5848/2016 (kauza „*Peroutka*“), konstatoval, že vedle jeho pravomoci zakotvených v čl. 62 a 63 Ústavy je „s výkonem funkce prezidenta jako hlavy státu je dále mimo jiné spojena i realizace celé škály aktivit, jimiž je tato funkce blíže dotvářena např. na poli reprezentačním, protokolárním, resp. ceremoniálním, v souladu s historicky zažitými náhledy na úlohu a postavení tohoto představitele státu např. ve vztazích k domácí i zahraniční veřejnosti. S ohledem na ústavní zakotvení postavení prezidenta republiky jako součásti moci výkonné je třeba i realizaci těchto jeho úloh posuzovat (s výjimkou alternativy případného excesu) jako výkon pravomocí státního orgánu, byť jeho činnost nemá zpravidla přímý vliv na subjektivní práva a právní povinnosti [...]“

předmětné výroky kvalifikoval jako (nesprávný) úřední postup podle § 13 odst. 1 zákona č. 82/1998 Sb., o odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem (dále též „zákon č. 82/1998 Sb.“).⁴⁷ Na tomto základě rozhodl, že za zásah do osobnostních práv odpovídá stát.

Nejvyšší soud v obou případech opřel svou argumentaci především o analogii s výkladem postavení a působnosti Veřejného ochránce práv, respektive navázal na svůj dřívější rozsudek týkající se otázky odpovědnosti státu za újmu způsobenou výkonem „pravomoci“ Veřejného ochránce práv.⁴⁸ Závěr o odpovědnosti státu za obsah průběžné zprávy vydané Veřejným ochráncem práv shledal jako zcela přiléhavý na případ odpovědnosti státu za výroky prezidenta republiky. Podle Nejvyššího soudu v daném případě spočíval výkon funkce prezidenta republiky ve veřejném politickém projevu, který je třeba posuzovat jako úřední postup zakládající odpovědnost podle zákona č. 82/1998 Sb. Nejvyšší soud současně konstatoval, že prezident republiky nejednal sám za sebe a jeho jednání nelze hodnotit jako exces, neboť „*po formální i obsahové stránce nepostrádalo místní, časový a především věcný (vnitřní účelový) vztah k jeho činnosti podmíněné ústavním pořádkem.*“⁴⁹

Na uvedené závěry navázal Nejvyšší soud i v rozhodnutí v kauze „Šarapatka“, v němž v podstatě zopakoval argumentaci použitou v případě „Peroutka“ a také posoudil předmětný výrok jako jednání v rámci výkonu funkce prezidenta republiky a jako (nesprávný) úřední postup.⁵⁰

Rozhodnutí obecných soudů v kauze „Šarapatka“ se stalo předmětem přezkumu Ústavním soudem na základě ústavní stížnosti podané Českou republikou – Ministerstvem financí. Stěžovatelka namítala, že na daný případ zákon č. 82/1998 Sb. nedopadá, neboť nejde o výkon veřejné moci. S odkazem na separátní votum k usnesení sp. zn. Pl. ÚS 9/17 poukázovala na to, že se soudy nevypořádaly se soukromoprávním charakterem předmětného projevu prezidenta republiky. Ústavní soud nálezem ze dne 2. 2. 2021, sp. zn. IV. ÚS 3076/20, ústavní stížnosti vyhověl a napadené rozsudky zrušil. Ztotožnil se s obec-

Jestliže výkonem těchto pravomocí dojde k (neoprávněnému) dotčení osobnostní sféry člověka, je třeba především vymezit odpovědnost za takový zásah, tj. stanovit její právní základ, a z toho vyplývající určení odpovědného subjektu, stejně jako míru této odpovědnosti.“

⁴⁷ Oproti závěrům soudu prvního stupně a odvolacího soudu, které v případě „Peroutka“ posoudily žalobní nárok v režimu občanského zákoníku upravující postmortální ochranu, a dospěly k závěru, že za takto odpovědný stát před soudem v projednávané věci vystupuje podle § 21a o. s. ř. Kancelář prezidenta republiky. V kauze „Šarapatka“ soudy všech stupňů již následovaly závěry Nejvyššího soudu o odpovědnosti státu za předmětné výroky.

⁴⁸ Nejvyšší soud v rozsudku ze dne 27. 9. 2016, sp. zn. 30 Cdo 4118/2015, konstatoval, že Veřejný ochránce práv je státním orgánem ve smyslu § 3 odst. 1 zák. č. 82/1998 Sb., přičemž není rozhodné, „že v rámci své činnosti nerozhoduje o právech a povinnostech jiných subjektů cestou individuálních nebo obecně závazných aktů. Výkon veřejné moci ve smyslu § 1 odst. 1 zákona o odpovědnosti musí totiž nutně zahrnovat výkon jakékoli veřejnoprávní pravomoci, kterou je státní orgán ze zákona nadán, byť by tato pravomoc spočívala například v poskytování určitých informací nebo zveřejňování zpráv. Výkon této pravomoci je pak úředním postupem, který může vést ke vzniku újmy a založení odpovědnosti státu za ni podle § 13 odst. 1 zákona o odpovědnosti [...]“. Nejvyšší soud současně shledal, že žalované jednání, tj. vydání průběžné zprávy, nelze hodnotit jako exces, o který by šlo v případě protiprávního jednání, které nesouvisí s činností Veřejného ochránce práv, neboť „*nepostrádalo místní, časový a především věcný (vnitřní účelový) vztah k činnosti veřejného ochránce práv svěřené mu zákonem (srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 22. 9. 2010, sp. zn. 25 Cdo 896/2009).*“

⁴⁹ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 9. 5. 2018, sp. zn. 30 Cdo 5848/2016, bod 125.

⁵⁰ Nejvyšší soud konstatoval, že v daném případě „*jeho vystoupení tedy nebylo soukromým vystoupením fyzické osoby Ing. Miloše Zemana, ale vystoupením prezidenta republiky coby státního orgánu, jde tedy o úřední postup, který může vést ke vzniku újmy a založení odpovědnosti státu podle § 13 odst. 1 OdpŠk, a je proto třeba zabývat se splněním všech předpokladů pro odpovědnost státu.*“ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 31. 8. 2020, sp. zn. 30 Cdo 1877/20203.

nými východisky Nejvyššího soudu při interpretaci pojmu „výkon funkce“, respektive nesprávného úředního postupu prezidenta republiky; posoudil však odlišně charakter napadeného výroku.

Pokud jde o obecná východiska, Ústavní soud konstatoval, že smyslem čl. 54 odst. 3 Ústavy je ochrana úřadu prezidenta republiky a jeho nerušeného výkonu, přičemž neodpovědnost prezidenta republiky je omezena na výkon funkce a nedopadá tak na jednání, která nejsou výkonem funkce. Prezident republiky tedy např. odpovídá za škodu způsobenou mimo výkon své funkce podle soukromoprávních předpisů (např. při dopravní nehodě způsobené porušením dopravních předpisů na cestě na dovolenou). Uvedl dále, že při výkonu funkce prezidenta republiky může docházet k vydávání rozhodnutí či úřednímu postupu ve smyslu čl. 36 odst. 3 Listiny, přičemž pod pojem nesprávný úřední postup spadá i porušení právních norem, které se týkají informování veřejnosti soudy, jinými státními orgány a orgány veřejné správy o jejich činnosti.

V tomto směru konstatoval, že v obecné rovině se ztotožňuje se závěrem, že i veřejný projev prezidenta republiky přenášený televizí může spadat pod pojem úřední postup ve smyslu čl. 36 odst. 3 Listiny. K tomu, aby mohl být veřejný projev prezidenta takto kvalifikován, se však musí jednat o projev, jímž je „dotvářen“ výkon jeho funkce, tedy musí zde být dána souvislost s výkonem jeho funkce. *„Půjde-li o projev, který vybočuje z rámce výkonu funkce prezidenta republiky (tj. půjde-li o projev mimo výkon funkce prezidenta ve smyslu čl. 54 odst. 3 Ústavy a mimo úřední postup prezidenta ve smyslu čl. 36 odst. 3 Listiny), pak z pohledu ústavního práva není nic, co by bránilo tomu, aby za případnou újmu jím způsobenou odpovídal prezident jako soukromá osoba podle obecných předpisů soukromého práva.“*⁵¹

Pro posouzení, zda předmětný výrok prezidenta republiky představuje výkon funkce či úřední postup, Ústavní soud vymezil tři výchozí kritéria: 1) časové kritérium, 2) kritérium fóra, na kterém byl výrok pronesen, a 3) kritérium obsahu výroku. Z hlediska časového kritéria uvedl, že je nepochybné, že předmětný výrok byl pronesen v době výkonu funkce prezidenta republiky. Pokud jde o kritérium fóra, Ústavní soud poukázal na to, že televizní pořad byl sice prezentován jako exkluzivní rozhovor s prezidentem republiky, současně však nelze pominout skutečnost, že takový rozhovor umožňuje pokrýt širokou škálu témat včetně sdělení, která prezident činí jako soukromá osoba. Určujícím v dané věci bylo tedy kritérium obsahu výroku. Ústavní soud shledal, že předmětný výrok neměl s výkonem funkce prezidenta žádnou souvislost, neboť se jednal o osobní otázky, v nichž prezident republiky nemá z právního hlediska žádnou roli, a nadto se vztahoval k okolnostem pocházejícím z doby, kdy M. Zeman nebyl prezidentem.⁵² Uzavřel, že posuzovaný výrok prezidenta republiky nespadal pod výkon jeho funkce ve smyslu čl. 54 odst. 3 Ústavy ani pod úřední činnost prezidenta ve smyslu čl. 36 odst. 3 Listiny, a z tohoto důvodu za něj nenesla odpovědnost Česká republika – Ministerstvo financí, ale prezident republiky jako soukromá osoba.

⁵¹ Nález sp. zn. IV. ÚS 3076/20, bod. 28.

⁵² Ústavní soud k tomu doplnil, že „nad rámec nutného odůvodnění dodat, že je obecně známou skutečností, že Miloš Zeman byl v minulosti předsedou vlády. Z dokazování před obvodním soudem vyplynulo, že k ukončení pracovního poměru vedlejšího účastníka na Úřadu vlády došlo v roce 2000, tj. právě v době, kdy byl Miloš Zeman předsedou vlády. Protože v době pronesení výroku (16. 11. 2017) nebyl Miloš Zeman předsedou vlády, nemohlo jít ani o nesprávný úřední postup předsedy vlády a ani tímto způsobem nebyla založena odpovědnost státu podle čl. 36 odst. 3 Listiny.“ Nález sp. zn. IV. ÚS 3076/20, bod. 33.

4. Posouzení soudní judikatury

Civilní soudy při posuzování otázky odpovědnosti prezidenta za jeho jednání v obecné rovině poukazují na to, že je třeba rozlišovat mezi jeho právním jednáním, které není výkonem funkce, tj. soukromoprávními úkony (projevy) prezidenta republiky jako soukromé fyzické osoby, a mezi výkonem pravomocí prezidenta republiky; v konkrétních případech však přistupují k výkladu pojmu „výkon funkce“ široce a zužují tak sféru, v níž se může uplatnit jeho soukromoprávní odpovědnost. To je zřetelné jak v případě „*Peroutka*“, tak „*Šarapatka*“.⁵³

Hodnocení výroků prezidenta republiky Nejvyšším soudem v těchto případech stojí za porovnání také ve světle toho, jak Nejvyšší soud přistoupil k otázce občanskoprávní odpovědnosti členů Parlamentu České republiky za jejich projevy při jednání. V rozsudku ze dne 15. 4. 2020, sp. zn. 25 Cdo 2386/2019, odmítl názor soudu prvního a druhého stupně, podle něhož posouzení závažnosti výroků ústavního činitele v Poslanecké sněmovně a způsobilosti těchto výroků zasáhnout osobnostní sféru jiného ústavního činitele nespadá do pravomoci soudů, neboť jednací řád Poslanecké sněmovny svěřuje tuto věc do pravomoci jiného orgánu, tj. mandátového a imunitního výboru Poslanecké sněmovny. Konstatoval, že poslanec nebo senátor odpovídá za projev v parlamentu, kterým zasáhne do osobnostních práv jiného člověka, jako každý občan podle občanského zákoníku. Pokud zasáhne takovým projevem do osobnostních práv jiného poslance (senátora), může být navíc postižen rovněž disciplinárním orgánem příslušné komory.⁵⁴

Přístup Nejvyššího soudu k interpretaci výkonu pravomocí prezidenta republiky kontrastuje také s rozhodnutími Nejvyššího správního soudu, týkajícími se nejmenování profesorů. Nejvyšší správní soud při posuzování rozsahu pravomocí prezidenta republiky v řízení ke jmenování profesorem důsledně vychází z jejího vymezení v zákoně č. 111/1998 Sb., o vysokých školách, kdy právě nedodržení zákonem stanoveného postupu, respektive překročení zákonem stanovené pravomoci při tomto procesním postupu je důvodem pro zrušení rozhodnutí prezidenta republiky o nejmenování profesorem.⁵⁵

⁵³ Výjimku představuje rozsudek Městského soudu v Brně ze dne 11. 9. 2020, sp. zn. 47 C 253/2017, v němž tento soud dospěl k závěru, že výrok prezidenta republiky v televizním pořadu Týden s prezidentem, že žalovaný je svině, učinil M. Zeman jako soukromá osoba v rámci svobody projevu a nejde o výkon jeho pravomocí.

⁵⁴ „[...] [P]rojev poslance směřující vůči jinému poslanci na půdě Poslanecké sněmovny může vyvolat nejen následky disciplinární, spočívající v projednání věci a případném uložení sankce disciplinární komisí Poslanecké sněmovny, ale při zásahu do osobnostních práv může vyvolat též následky soukromoprávní, tedy založit oprávnění dotčené osoby domáhat se, aby bylo od neoprávněného zásahu upuštěno nebo aby byl odstraněn jeho následek (§ 82 odst. 1 o. z.) a za podmínek uvedených v § 2956 o. z. též aby bylo poskytnuto přiměřené zadostiučinění (§ 2951 odst. 2 o. z.). Pravomoc soudů k projednání sporů na ochranu osobností poslance, do níž bylo neoprávněně zasaženo projevem jiného poslance v Poslanecké sněmovně parlamentu, není zvláštním zákonem vyloučena, proto je soud v této věci pravomocný podle § 7 odst. 1 o. s. ř., a nejsou zde tedy podmínky pro zastavení řízení a postoupení věci mandátovému a imunitnímu výboru Poslanecké sněmovny s odkazem na § 104 odst. 1 o. s. ř.“

⁵⁵ V rozsudku ze dne 24. 11. 2020, sp. zn. 1 As 312/2020 Nejvyšší soud s odkazem na odůvodnění Městského soudu v Praze uvedl: „Ustanovení § 73 vysokoškolského zákona ve znění do 31. 8. 2016 (ale tím spíše i ve znění aktuálním, upřesněném) tedy nelze interpretovat jinak, než že prezidentovi a vládě při jmenování profesorů svěřuje pouze pravomoc posoudit zákonnost jmenovacího procesu, tedy toho, zda navržený kandidát úspěšně prošel, či neprošel předchozími fázemi jmenovacího řízení. Posouzení ostatních podmínek ke jmenování profesorem, tedy především zda je uchazeč dostatečně kvalifikován a zda je významnou a uznávanou osobností ve svém oboru, totiž zákon svěřuje právě orgánům vysoké školy, které v předchozích fázích jmenovacího řízení rozhodují.“ Viz též rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 15. 1. 2021, sp. zn. 5 As 209/2020.

Je třeba také uvést, že Nejvyšší soud v případě „Peroutka“ a „Šarapatka“ při použití analogie mezi postavením a výkonem pravomocí prezidenta republiky a Veřejného ochránce práv přehlíží odlišnou situaci mezi charakterem a právní úpravou činnosti Veřejného ochránce práv posuzovanou v citovaném rozsudku Nejvyššího soudu ze dne 22. 9. 2010 sp. zn. 25 Cdo 896/2009, a charakterem výroků prezidenta ve vztahu k výkonu jeho funkce. V případě Veřejného ochránce práv jde o výkon působnosti stanovené zákonem č. 349/1999 Sb., o Veřejném ochránci práv (dále jen „zákon č. 349/1999 Sb.“). Veřejný ochránce práv je sice státním orgánem, ale není – z hlediska charakteru své vlastní činnosti podle zákona č. 349/1999 Sb. – orgánem veřejné moci, neboť disponuje toliko působností, zejména podávat doporučení. Ovšem postavení orgánu veřejné moci v omezené míře nabývá, vykonává-li „cizí“ pravomoc podle zvláštních zákonů, například podle zákona č. 106/1999 Sb., o svobodném přístupu k informacím.

Nejvyšší soud tak rezignoval na východisko pro posouzení povahy předmětných výroků prezidenta republiky z hlediska výkladu pojmů pravomoc a působnost (kompetence), jak je definoval Ústavní soud ve své judikatuře.⁵⁶ Obdobné platí ve vztahu k pojmu veřejné moci a rozlišení vrchnostenského a nevchnostenského jednání státu.⁵⁷

Jako problematické se jeví také právní posouzení výroků prezidenta republiky pronesených na konferenci či při rozhovoru v televizi jako nesprávného úředního postupu podle zákona č. 82/1998 Sb. Pojem „nesprávný úřední postup“ není v zákoně definován, respektive § 13 odst. 1 a § 22 odst. 1 zákona č. 82/1998 Sb. pouze stanoví, že nesprávným úředním postupem je také porušení povinnosti učinit úkon nebo vydat rozhodnutí v zákonem stanovené či přiměřené lhůtě. V teorii je „postup orgánu veřejné správy“ chápán jako „činnost, kterou orgán veřejné správy realizuje na základě zákona a v jeho mezích svou působnost a pravomoc, a to způsobem stanoveným zákonem (zejména formou vydání rozhodnutí či provedení jiného úkonu), ale i jako nečinnost (opomenutí) v případě, kdy je povinen dle zákona konat (a to v zákonné, popř. přiměřené lhůtě).“⁵⁸ K tomu se uvádí, že nesprávný postup pak „musí být kumulativně též postupem úředním – tedy postupem přímo souvisejícím s realizací určité veřejnoprávní působnosti autoritativní povahy, ať již jde o výkon práv, nebo plnění povinností.“⁵⁹ Podle judikatury Nejvyššího soudu je za nesprávný úřední postup považováno „porušení pravidel předepsaných právními normami pro počínání státního orgánu při jeho činnosti; a to při takových úkonech, které jsou provádě-

⁵⁶ Srov. např. náleze sp. zn. IV. ÚS 150/01, v němž Ústavní soud zdůraznil nutnost striktního rozlišování mezi pravomocí a kompetencí: „Pravomocí státního orgánu je třeba chápat samotnou realizaci státní moci v příslušné formě (tj. ve formě normotvorné nebo individuálně rozhodovací), zatímco kompetence jsou již zcela konkrétním věcným vymezením otázek realizovaných v procesu výkonu pravomoci.“ V odborné literatuře se působnost (kompetence), zpravidla chápe jako zákonem (věcně a prostorově) vymezená oblast, v jejímž rámci (státní) orgán vykonává činnost (vrchnostenskou i nevchnostenskou). K tomu podrob. srov. např. HENDRYCH, D. Působnost a pravomoc. In: HENDRYCH, D. a kol. *Správní právo. Obecná část*. Praha: C. H. Beck, 2016, s. 74 an., nebo SLÁDEČEK, V. *Obecné správní právo*. Praha: Wolters Kluwer, 2019, s. 263 an. KOPECKÝ, M. *Správní právo. Obecná část*. Praha: C. H. Beck, 2019, s. 68 an.

⁵⁷ To se týká i rozlišení charakteru jednotlivých pravomocí prezidenta republiky. Nejvyšší správní soud např. k této otázce uvedl: „Prezident republiky je v našich podmínkách součástí moci výkonné, přičemž v rámci pravomocí prezidenta republiky vymezených Ústavou je možno, ale současně i nutno, lišit ty pravomoci, které mají povahu a realizují se ve formě správních úkonů (úkonů v oblasti veřejné správy) a odpovídají postavení prezidenta jako ‚správního úřadu‘ sui generis, a ty pravomoci, které mají povahu a realizují se ve formě ústavních aktů a odpovídají postavení prezidenta jako ‚ústavního činitele‘.“ Srov. rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 27. 4. 2006, sp. zn. 4 Aps 3/2005.

⁵⁸ FRUMAROVÁ, K. Náhrada škody a nemajetkové újmy způsobené nezákonnou nečinností veřejné správy. *Správní právo*. 2012, č. 4, s. 198.

⁵⁹ Ibidem.

*děny v rámci činnosti rozhodovací, avšak neodrazí se bezprostředně v obsahu vydaného rozhodnutí.*⁶⁰

Nejvyšší soud v uvedených kauzách k interpretaci (nesprávného) úředního postupu vychází z toho, že úředním postupem, který může vést ke vzniku újmy a založení odpovědnosti státu podle § 13 odst. 1 zákona č. 82/1998 Sb., je výkon jakékoli veřejnoprávní pravomoci prezidenta republiky, která mu přísluší z Ústavy či zákona, včetně poskytování informací nebo zveřejňování zpráv, přičemž není rozhodné, že v rámci této činnosti nerozhoduje o právech a povinnostech jiných subjektů cestou individuálních nebo obecně závazných aktů.⁶¹ Současně odmítl námitku stěžovatelky, která tvrdila, že o nesprávný úřední postup nemůže jít proto, že pro vystoupení prezidenta republiky v televizním pořadu nejsou stanovena konkrétní zákonná pravidla.

Ústavní soud v nálezu sp. zn. IV. ÚS 3076/20 aproboval v obecné rovině tuto interpretaci Nejvyššího soudu. Jeho argumentace vychází z principu, že pokud má být stát považován za materiální právní stát, musí nést objektivní odpovědnost za vrchnostenské a úřední jednání, kterým státní orgány přímo zasahují do základních práv jednotlivce. K tomuto zásahu může dojít také při poskytování informací orgány veřejné moci (např. do práva na zachování osobní cti, dobré pověsti a ochrany jména či práva na ochranu před neoprávněným zasahováním do soukromého života podle čl. 10 odst. 1 a 2 Listiny). Ústavní soud však zároveň zdůraznil, že aby veřejný projev prezidenta republiky spadl pod toto vymezení, musí zde existovat souvislost s výkonem jeho funkce.

K tomu se sluší dodat, že ve skutečnosti jde nejenom o posouzení povahy projevu, ale také o posouzení konkrétních výroků učiněných v jeho rámci.⁶² Projev prezidenta republiky v televizním pořadu či při zahájení konference může být totiž „zaštitěn“ jeho označením či formálním uvedením, avšak v jeho rámci lze pronést výroky různého typu, které s výkonem funkce prezidenta nemají žádnou souvislost, např. odpověď prezidenta na dotaz, jakou knihu z žánru beletrie četl naposledy.⁶³ Ostatně tímto způsobem Ústavní soud v uvedeném nálezu při přezkumu napadeného výroku prezidenta republiky učiněného v televizním pořadu postupuje.⁶⁴ Přestože obecné úvahy vztahuje k pojmu „veřejný

⁶⁰ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 8. 2. 2001, sp. zn. 25 Cdo 38/2000. Srov. též rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 19. 10. 2016, sp. zn. 30 Cdo 4691/2014.

⁶¹ Srov. k tomu též rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 23. 6. 2020, sp. zn. 30 Cdo 4704/2018: „Výkon státní moci přitom může spočívat jak v rozhodování o právech a povinnostech určitých subjektů, tak v širším slova smyslu i v činnosti, při které se o právech a povinnostech dotčených osob nerozhoduje (srov. R 28/2018). Výkon státní moci může spočívat i v tom, že stát bude informovat veřejnost o své činnosti [srov. v komentářové literatuře SIMON, P. Odpovědnost za škodu při výkonu veřejné moci. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2019, s. 46]. Výkonem státní moci ve smyslu § 1 odst. 1 OdpŠk je tak výkon jakékoli veřejnoprávní pravomoci, kterou je státní orgán nadán, a výkon této pravomoci je třeba posuzovat jako úřední postup, který může vést ke vzniku újmy a založení odpovědnosti státu za ni podle § 13 odst. 1 OdpŠk (srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 9. 5. 2018, sp. zn. 30 Cdo 5848/2016).“

⁶² I když i zde hraje samozřejmě roli, při jaké příležitosti prezident republiky výrok pronesl, zda např. na soukromé oslavě narozenin či uvedení své divadelní hry nebo při projevu na schůzi komor Parlamentu či oficiální státní návštěvě. Srov. náleze sp. zn. IV. ÚS 3076/20, bod 32. V takových případech je posouzení fóra projevu patrně jednodušší než v případě televizního projevu prezidenta republiky, kdy je jeho povaha sama o sobě nejednoznačná.

⁶³ „[...] [M]ezi činnosti, které dotváří výkon funkce prezidenta republiky, spadají i projevy prezidenta republiky určené veřejnosti. Současně však nelze pominout, že televizní rozhovor je formát, který umožňuje pokrýt širokou škálu témat. Ani zde tak nelze a priori vyloučit sdělení, která prezident činí jako soukromá osoba (např. odpověď na dotaz, jakou knihu z žánru beletrie četl naposledy).“ Náleze sp. zn. IV. ÚS 3076/20, bod 32.

⁶⁴ Ovšem když Ústavní soud konstatuje, že pod pojem „nesprávný úřední postup“ spadá i porušení právních norem, které dopadají na informování veřejnosti soudy, jinými státními orgány a orgány veřejné správy o jejich činnosti, otázkou je, zda by nemělo být kritériem také posouzení, zda v konkrétním případě dochází k informování o činnosti prezidenta

projev prezidenta republiky“, v rámci konkrétního hodnocení se zabývá posouzením předmětného výroku.

Výsledné hodnocení, zda v konkrétním případě jde o výrok prezidenta republiky, který lze podle výše nastíněných principů považovat za výkon funkce a spadá pod režim čl. 54 odst. 3 Ústavy, či zda jde o výrok, který činí jako soukromá osoba a uplatní se jeho soukromoprávní odpovědnost, je pak na zvážení soudů v jednotlivých případech. Proto je také důležité věnovat těmto principům pečlivou pozornost. Za významné lze považovat, že Ústavní soud vymezil kritéria, která by měla sloužit jako východisko při hodnocení této otázky soudy.

Probíraný náález by se však mohl stát přelomovým nejenom proto, že se v něm Ústavní soud poprvé meritorně zabývá posouzením konkrétního jednání prezidenta republiky ve vztahu k odpovědnosti za jeho výrok a vymezuje výše uvedená kritéria, ale také z hlediska vymezení (upřesnění) hranice výkonu jeho funkce z hlediska režimu podle čl. 54 odst. 3 Ústavy. Ústavní soud však tento potenciál plně nevyužil, když se v podstatě ztotožnil s vymezením výkonu funkce prezidenta republiky učiněným Nejvyšším soudem včetně odkazu na náález Ústavního soudu ČSFR sp. zn. II. ÚS 312/92. V daných souvislostech ne zcela adekvátní prostor věnoval vymezení neurčitého právního pojmu „nesprávný úřední postup“. Byť jde o pojem ústavní, představuje to otázku, která přísluší spíše soudům obecným. Je škoda, že se Ústavní soud ani nijak nevyjádřil (nevymezil) k závěrům separátního vota k usnesení sp. zn. Pl. ÚS 9/17⁶⁵ ve vztahu k rozlišení jednání prezidenta republiky učiněného v rámci výkonu funkce a jednání, které pod tento rámec nespádají, a to na základě stávající – nikoliv historické – ústavní úpravy.⁶⁶ Nezabýval se ani otázkou charakteru postavení prezidenta republiky jako ústavního činitele a významu rozlišení povahy jeho jednotlivých pravomocí v rámci moci výkonné.

Přesto lze uvedený náález považovat za jistý posun v judikatuře, pro nějž je charakteristická kontinuita pojetí hlavy státu jako osobnosti symbolizující tento úřad, který stojí mimo dosah „racionální“ ústavní úpravy.

Závěry

Příkláníme se k – v současnosti – všeobecně přijímanému názoru nauky, že je dána běžná civilní (soukromoprávní) odpovědnost prezidenta republiky, což však soudní praxe spíše neakceptuje.

Nezbývá než souhlasit, jak již naznačili někteří prvorepublikoví autoři, že úprava odpovědnosti prezidenta republiky za jednání, které není výkonem funkce (nesouvisí s výkonem funkce) v dřívějších ústavách, jakož i té současné, chybí. Zdá se tedy, že jde

republiky (srov. náález sp. zn. IV. ÚS 3076/20, bod 25.). Toto kritérium ostatně Ústavní soud uplatnil v nálezu sp. zn. I. ÚS 453/03 ve vztahu k otázce odpovědnosti za výroky předsedy vlády, na který také v nálezu sp. zn. IV. ÚS 3076/20 odkazuje (bod 35.).

⁶⁵ A to navzdory tomu, že stěžovatelka tímto stanoviskem převážně argumentovala (i když obecně platí, že odůvodněním ústavní stížnosti není Ústavní soud vázán). Ústavní soud stanovisko zmínil toliko v naraci a drobným odkazem při posouzení věci. Srov. body 6. a 28. nálezu sp. zn. IV. ÚS 3076/20.

⁶⁶ Alespoň částečné přejímání názorů obsažených v separátních votech do odůvodnění pozdější náálezové judikatury přitom není neobvyklým jevem. Jako příklad lze uvést argumentaci disentujících soudců k nálezu sp. zn. Pl. ÚS 14/02 v pozdějším nálezu sp. zn. Pl. ÚS 1/08 ve vztahu k vymezení podmínek poskytování bezplatné „zdravotní“ péče, respektive péče, která již není zdravotní péčí, ale je součástí uspokojování nutných potřeb člověka nezávisle na ochraně zdraví (např. stravování či ubytování v souvislosti se zdravotní péčí). Srov. bod 125. a 128. nálezu sp. zn. Pl. ÚS 1/08.

o materii, která je předmětem běžných zákonů a dalších právních předpisů. V běžném zákonodárství sice nalezneme řadu různě relevantních odkazů na prezidenta republiky,⁶⁷ v drtivé většině jde o předpisy veřejnoprávního charakteru. Od těchto ustanovení je třeba odlišit případy, kdy se zakotvuje prezidentova (Ústavou neupravená) pravomoc, vyžadující kontrasignaci⁶⁸ nebo dále různá, zejména návrhová oprávnění.⁶⁹ Nicméně žádné relevantní odchylky, jde-li o soukromoprávní postavení a jednání prezidenta republiky v právním řádu, jsme na základě naší rešerše nenalezli, což nutně nemusí znamenat, že vzácně neexistují. Jako jisté specifikum lze hodnotit již zmíněnou Ústavou stanovenou exempci trestní a správní, neboť se vztahuje nejen na výkon funkce, ale – jelikož Ústava nic dalšího nestanoví – i na ostatní jednání hlavy státu.⁷⁰

Z ústavněprávního hlediska by jistě vodítko pro „usměrňování“ jednání (chování vůbec)⁷¹ prezidenta republiky mohlo představovat, jak již konstatoval – být v poněkud jiné souvislosti – R. Janeček,⁷² znění slibu prezidenta republiky. Ten současný zní: „*Slibuji věrnost České republice. Slibuji, že budu zachovávat její Ústavu a zákony. Slibuji na svou čest, že svůj úřad budu zastávat v zájmu všeho lidu a podle svého nejlepšího vědomí a svědomí*“ (čl. 59 odst. 2 Ústavy). Prezident republiky se tak mj. zavazuje, že se bude řídit Ústavou a zákony, což lze snad vyložit širěji, tedy že bude respektovat i podzákonné právní předpisy. V soukromoprávních vztazích by tak hlava státu měla podléhat stejnému režimu jako ostatní osoby, nestanoví-li zákon či jiný právní předpis výjimečně jinak.

Zcela obecně lze říci, že výkon funkce hlavy státu zahrnuje nejen výkon veřejné moci, kdy autoritativně zasahuje do právních poměrů (jde o tzv. *imperium*), ale také provádění dalších úkonů spadajících do jeho působnosti, zpravidla jde o výkon návrhových oprávnění, která nemají vrchnostenský charakter.⁷³ Při ostatním jednání, kdy ovšem nevykonává funkci hlavy státu, tedy ve věcech soukromoprávních, jde o tzv. *dominium*. V tomto směru lze možná shledat jistou analogii s rozlišováním charakteru jednání státu, jak je obsaženo ve stanovisku Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS-st. 9/99, kdy byl prosazen jednotný přístup k aktivní procesní legitimaci státního orgánu k podání ústavní stížnosti. Ústavní

67 Např. prezident republiky je částečně osvobozen od daně [§ 4 odst. 1 písm. p) zák. č. 586/1992 Sb., o daních z příjmu], prezident republiky nemůže být uchazečem o zaměstnání [§ 25 odst. 1 písm. j) zák. č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti], prezidenta republiky nelze přijmout do služebního poměru [§ 33 odst. 1 písm. d) zák. č. 234/2014 Sb., o státní službě]. Energetický regulační úřad při výkonu své působnosti nesmí přijímat ani vyžadovat pokyny (mj.) od prezidenta republiky (§ 17 odst. 3 zák. č. 458/2000 Sb., energetický zákon), prezident republiky je účasten důchodového pojištění [§ 5 písm. i) zák. č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění].

68 Např. jmenování a odvolávání vedoucího Kanceláře prezidenta republiky (§ 4 odst. 1 zák. č. 114/1993 Sb., o Kanceláři prezidenta republiky), jmenování rektorů nebo profesorů (§ 10 odst. 2 a § 73 odst. 1 zák. č. 111/1998 Sb., o vysokých školách), jmenování a odvolávání předsedy Akademie věd České republiky – na návrh Akademického sněmu, který projedná vláda (§ 10 odst. 2 zák. č. 283/1992 Sb., o Akademii věd).

69 Např. podat návrh k Ústavnímu soudu [srov. § 64 odst. 1 písm. a) zák. č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu] nebo podat návrh osob na funkci Veřejného ochránce práv a jeho zástupce (srov. § 2 odst. 1 zák. č. 349/1999 Sb. o Veřejném ochránci práv).

70 Obdobný závěr srov. KUDRNA, J. *Odpovědnost za akty prezidenta republiky*, s. 400.

71 L. Vyhnaněk uvádí, že slib prezidenta republiky zavazuje „s výjimkou čistě soukromých úkonů a projevů“. Srov. VYHNÁNEK, L. In: BAHÝLOVÁ, L. – FILIP, J. – MOLEK, P. – PODHRÁZKÝ, M. – SUCHÁNEK, R. – ŠIMÍČEK, V. – VYHNÁNEK, L. *Ústava České republiky. Komentář*, s. 703.

72 JANEČEK, R. *Odpovědnost prezidenta republiky a vlády*, s. 85.

73 Např. právě podání návrhu na zrušení (ustanovení) zákona k Ústavnímu soudu prezidentem republiky. Ústavní soud k tomu mj. uvedl, že u aktu podléhajícímu kontrasignaci musí jít o „výkon pravomoci, kterým se mění nebo potvrzuje právní stav, kdy vydaným rozhodnutím nelze rozumět jakékoli „se rozhodnutí“ k určitému chování, byť je zakotveno v zákoně“ (náleží sp. zn. Pl. ÚS 43/93).

soud v něm vychází z principu, že pokud stát vystupuje v právních vztazích v pozici subjektu veřejného práva, tedy jako nositel veřejné moci, z povahy věci nemůže být nositelem (subjektem) základního práva. Z tohoto závěru poté četná judikatura *a contrario* vyzovuje, že pokud stát (prostřednictvím státního orgánu) v právních vztazích nevystupuje ve „vrchnostenské“ pozici nositele veřejné moci, ale jako subjekt právního vztahu (jako „pouhá“ právnická osoba), v němž má rovnoprávné postavení s ostatními subjekty, může být nositelem (některých) základních práv a svobod.⁷⁴ Může tak tvrdit a osvědčovat porušení ústavně zaručeného práva nebo svobody, které lze státu přičítat jako každé jiné právnické osobě, a napadat rozhodnutí orgánu veřejné moci ústavní stížností.⁷⁵

Ve vztahu k povaze jednání prezidenta republiky lze takto odlišit případy, v nichž prezident republiky vystupuje ve vrchnostenské či nevrchnostenské pozici, a vykonává funkci hlavy státu, a kdy tuto funkci nevykonává a vystupuje jako soukromá osoba, která má rovné postavení s ostatními subjekty. V takovém postavení se může jako každý domáhat ochrany svých ústavně zaručených práv a také nést následky svého jednání formou soukromoprávní odpovědnosti. Příkladem, kdy nositel úřadu prezidenta republiky vystupoval jako soukromá osoba, může být žaloba na ochranu osobnosti, v níž se domáhal omluvy a zaplacení finančního zadostiučinění za nemajetkovou újmu za zásah do jeho osobnostních práv, respektive vzájemná žaloba podaná v tomto řízení žalovaným.⁷⁶

Pro úplnost lze dodat, že Ústavní soud závěry stanoviska sp. zn. Pl. ÚS-st. 9/99 dále rozvádí, když konstatuje, že na stát jako na účastníka v soudním řízení – zvláště pokud jde o řízení o náhradu škody (újmy), kterou měl svojí činností způsobit – jsou kladeny vyšší nároky než na jiný subjekt.⁷⁷

⁷⁴ Ústavní soud aplikoval své závěry ze stanoviska sp. zn. Pl. ÚS-st. 9/99 ve vztahu k postavení hlavy státu, nikoli však hlavy státu České republiky. Jednalo se o ústavní stížnosti knížete z a na Lichtenštejnu, Jana Adama II., a nadace FÜRST VON LIECHTENSTEIN STIFTUNG (zvláštního fondu spravujícího jeho majetek), kterými se domáhali zrušení rozhodnutí Vrchního soudu v Praze o věcné příslušnosti. Ústavní soud v těchto rozhodnutích odkázal na uvedené stanovisko a konstatoval, že postavení cizích států a jejich orgánů je v tomto směru specifické, neboť je nelze považovat za orgány veřejné moci, neboť jim z hlediska českého ústavního pořádku veřejná moc nenáleží. Srov. Usnesení Ústavního soudu sp. zn. II. ÚS 2860/19 a sp. zn. IV. ÚS 658/20.

⁷⁵ Srov. např. nálezy sp. zn. Pl. ÚS 20/15, IV. ÚS 2278/14, usnesení sp. zn. IV. ÚS 476/18, IV. ÚS 2351/19, II. ÚS 2085/19, I. ÚS 2837/20, III. ÚS 3547/14 a řadu dalších.

⁷⁶ Srov. již výše zmíněný rozsudek Městského soudu v Brně ze dne 11. 9. 2020, sp. zn. 47 C 253/2017. V dané věci se Ing. M. Zeman žalobou domáhal omluvy a zaplacení náhrady nemajetkové újmy za zásah do jeho osobnostních práv vůči S. Bartíkovi, k němuž mělo dojít zveřejněním informací o jeho zdravotním stavu na facebookovém profilu žalovaného. Žalovaný v tomto řízení podal vzájemnou žalobu, v níž se domáhal od žalobce omluvy za jeho výrok pronesený v TV Barrandov. Městský soud v Brně při rozhodování o vzájemné žalobě neuznal námitku žalobce, že mu v tomto řízení chybí pasivní legitimize, neboť předmětný výrok pronesl jako prezident republiky v pořadu *Týden s prezidentem*. Městský soud v Brně dospěl k závěru, že sporný výrok žalobce učinil jako soukromá osoba vyjadřující svůj názor v rámci svobody projevu podle čl. 17 Listiny a nelze jej považovat za akt mající charakter výkonu pravomoci prezidenta. Svě rozhodnutí odůvodnil takto: „*Sporný výrok žalobce postrádal mimo jiné věcný (vnitřní účelový) vztah k pravomocím prezidenta republiky, žalobce jím sledoval své soukromé zájmy jako člověka jako kandidáta na prezidenta republiky. [...] Žalobce podal žalobu nikoli za stát, ale za sebe jako člověka, čímž dal najevo, že se cítí být dotčen jako člověk (nikoli jako stát). Pokud žalobce svým výrokem reagoval na jím samotným kvalifikované dotčení vlastní osobnosti (jako člověka), nelze rozumně dovozovat, že jednal za stát. Jde o dvě strany téže mince. Nelze rozumně tvrdit, že v principu v téže věci žalobce jako soukromá osoba být žalobcem může, ale žalovaným jako soukromá žaloba být již nemůže. Podle judikatury, jde-li o jednání za jiného z vlastní iniciativy a ve vlastním zájmu, postihují občanskoprávní sankce (i v rámci institutu ochrany osobnosti) tuto fyzickou osobu [...]“*

⁷⁷ „[...] [S]tát jako subjekt *sui generis*, při hodnotách, na nichž je založen a v jeho vrchnostenském postavení, musí vystupovat jako ‚vzor‘ pro své občany, a to i tehdy, mělo-li by to být na úkor jeho eventuálního úspěchu v soudní při (např. námitku promlčení by tak měl vznášet na svoji obranu jen z důležitých důvodů [...]).“ Nález sp. zn. II. ÚS 1782/19, srov. též nález sp. zn. III. ÚS 450/20.

Jestliže ponecháme stranou zcela běžná, nijak sporná (civilní) jednání (např. nákup v obchodě, návštěva kina nebo jiného kulturního zařízení, publikování autorského díla), jde především o posouzení „projevů“, tedy veřejných ústních či písemných vyjádření (názorů) prezidenta republiky. A to z toho hlediska, zda konkrétní „projev“ spadá do oblasti výkonu funkce, či nikoliv.

Z historického pohledu byla situace poněkud jiná, neboť ústavní listina stanovila, že „*jakýkoli presidentův úkon moci vládní nebo výkonné potřebuje k své platnosti spolupodpisu odpovědného člena vlády*“ (§ 68). Jak poznamenává J. Kysela, v praxi to „*vedlo ke sporům o to, má-li prezident republiky konzultovat s vládou také každý svůj veřejný projev*“, a proto „*omezila Ústava ČR kontrasignaci pouze na rozhodnutí*“.⁷⁸ Současná ústavní úprava tedy kontrasignaci vztahuje toliko (k některým) rozhodnutím a již neoperuje s úkony či projevy souvisejícími s výkonem funkce, ale mluví prostě toliko o „výkonu funkce“ či „době“ výkonu funkce. Nicméně identifikovat hranici, kdy konkrétní „projev“ prezidenta republiky spadá do výkonu funkce a kdy nikoliv, nelze v obecné rovině (ani typově) jednoznačně určit. Vodítkem by však podle našeho názoru mělo být právě posouzení vztahu a obsahu projevu k výkonu funkce v konkrétním případě.

Druhou, poněkud odlišnou stránku jednání hlavy státu, kdy nevykonává funkci prezidenta republiky, představuje jednání v oblasti veřejnoprávní. Prezident republiky nejen disponuje subjektivními veřejnými právy, ale také musí plnit některé subjektivní veřejné povinnosti (nespojené s výkonem funkce), za což je případně adekvátně (omezeně) odpovědný.

Především pak požívá ústavně zaručená základní práva obsažená v Listině základních práv a svobod. Má tak například subjektivní veřejné právo volit do zastupitelských orgánů, může uplatňovat petiční právo, shromažďovací právo, účastnit se výkonu spolkového práva, může být dokonce členem politické strany. Vztahují se na něj také jednotlivé složky tzv. práva na spravedlivý (řádný) proces. Je mu též ústavně garantována svoboda projevu, čemuž ovšem odpovídá soukromoprávní odpovědnost, jak bylo naznačeno výše. Přísluší mu nejen obvyklá hmotná civilní práva, ale též běžná, ústavně nezaručená subjektivní veřejná práva procesní kupř. v civilním i správním řízení (např. ve stavebním nebo vodoprávním řízení).

I zde je třeba rozlišovat, zda prezident republiky jedná z titulu svého postavení, tedy vykonává funkci,⁷⁹ anebo vystupuje jako každá jiná soukromá osoba. A jaké „občanské“ veřejnoprávní povinnosti může hlava státu mít? Například povinnost platit daně,⁸⁰ přihlásit se k trvalému pobytu, respektive hlásit změny trvalého pobytu,⁸¹ ohlásit ztrátu občanského průkazu,⁸² vypovídat jako svědek,⁸³ získat řádným postupem (po absolvování

⁷⁸ KYSELA, J. Prezident republiky v ústavním systému ČR – perspektiva ústavněprávní. In: NOVÁK, M. – BRUNCLÍK, M. (eds). *Postavení hlavy státu v parlamentních a poloprezidentských režimech: Česká republika v komparativní perspektivě*, s. 240. Obecněji k „projevům“ prezidenta, zejména historicky a v jiných státech, srov. POLÍVKOVÁ, Z. *Prezident v posttotalitním státě*, s. 35 an.

⁷⁹ Srov. již zmíněné jmenování rektorů a profesorů (pozn. č. 68).

⁸⁰ Srov. např. zák. č. 338/1992 Sb., o dani z nemovitých věcí, a zák. č. 586/1992 Sb., o daních z příjmu. V naposledy uvedeném zákoně je pro prezidenta a bývalého prezidenta ovšem stanovena určitá odchylka (§ 4 odst. 1). Srov. též jistá specifika stanovena pro prezidenta podle § 4a odst. 10 a § 10 odst. 9.

⁸¹ Srov. § 10 zák. č. 133/2000 Sb., o evidenci obyvatel.

⁸² § 14 odst. 1 písm. b) zák. č. 328/1999 Sb., o občanských průkazech.

⁸³ Srov. např. § 16 odst. 1 zák. č. 999/1963 Sb., občanský soudní řád, § 97 zák. č. 141/1961 Sb., trestní řád, nebo § 55 odst. 1 zák. č. 500/2004 Sb., správní řád.

zkoušek) řídicí oprávnění, pokud chce řídit motorové vozidlo,⁸⁴ mít rybářský lístek a povolenku k lovu, chce-li lovit ryby mimo svůj vlastní rybník⁸⁵ apod. Při porušení takové veřejnoprávní povinnosti, za kterou je možné uložit (správní či „trestní“) trest, však není prezident republiky po dobu výkonu funkce právně postižitelný (čl. 65 odst. 1 Ústavy). Neznamená to ale kupříkladu, že když řádně neplatí daně, nemůže být vydán dodatečný platební výměr (nejde o sankci). Prezident republiky se také kupř. může stát účastníkem exekuce.

Ve veřejnoprávním režimu se mohou u hlavy státu vyskytovat určité výjimky (odchylky), např. již zmíněná ochrana osoby a sídel, nárok na vydání diplomatického pasu nebo přístup k utajovaným informacím všech stupňů bez platného osvědčení a poučení.⁸⁶

* * *

Lze uzavřít, že existují určité úkony (jednání) prezidenta republiky, jež nelze podřadit pod výkon funkce hlavy státu, pokryté ústavně stanovenou neodpovědností. V takových případech je prezident republiky jako každý občan, respektive osoba nacházející se na území republiky, právně odpovědný podle příslušných právních předpisů. Nicméně učinit jednoznačný závěr, respektive detailně vymezit, zda jde o právní jednání prezidenta republiky, které není výkonem funkce, nebo jde o součást výkonu této funkce, může v některých případech představovat značně komplikovanou otázku. Nezřídka může jít o jednání nacházející se blízko hraniční čáry (pomezí) oblasti výkonu funkce a soukromoprávního úkonu, ať již na jedné či druhé straně. Vždy bude nutné posoudit jak všechny okolnosti konkrétního posuzovaného jednání, tak jeho vlastní obsah i právní důsledky. Ostatně, stejně jako u jiných soudních rozhodnutí, má každý případ svoji jedinečnou charakteristiku, která může mít vliv na přijetí jiného, odlišného právního závěru, byť by šlo zdánlivě o obdobné věci. Bude pak především na obecných soudech, aby jako nezávislé orgány věc spravedlivě rozsoudily a své rozhodnutí řádně odůvodnily.

Zdá se také nepochybné, že prezident republiky vystupuje nejen v oblasti soukromého práva, ale má také veřejná subjektivní práva a povinnosti jako každý občan (fyzická osoba). Jejich eventuální porušení však nelze po dobu výkonu funkce sankcionovat.

⁸⁴ § 80 an. zák. č. 361/2000 Sb., o silničním provozu.

⁸⁵ § 13 zák. č. 99/2004 Sb., o rybářství.

⁸⁶ Srov. § 13 odst. 1 písm. a) zák. č. 329/1999 Sb., o cestovních dokladech, a § 58 odst. 1 písm. a) zák. č. 412/2005 Sb., o ochraně utajovaných informací a bezpečnostní způsobilosti.

Efektivita lidských práv a úskalí jejího empirického zkoumání

Tristan Florian*

Abstrakt: Článek pojednává o efektivitě zakotvení lidských práv v právních řádech. Reaguje na Erica A. Posnera, který s odkazem na empirické výzkumy vzešlé z krátkodobého pozorování zpochybňuje účinek lidsko-právních úmluv na reálné dodržování lidských práv. Text soustředí pozornost na to, že je potřeba, aby se změnily primárně sociální normy, které jsou silnější motivací pro lidské jednání než právo. Dále zdůrazňuje nutnost internalizace sociálních norem, jelikož pro maximalizaci jejich dodržování je důležité, aby byly v souladu s osobními hodnotovými přesvědčeními aktérů. Uvádí dále, že pokud chceme přijetím právní normy podpořit vznik či změnu sociálních norem, pak musí být umírněná, nikoliv ve velkém rozporu s existujícími sociálními normami. Celkově se tedy jedná o dlouhodobý proces. Článek argumentuje, že přijetím lidsko-právních úmluv nemůže dojít hned a bez dalšího k jejich přetvoření v sociální normy, natož k jejich zvnitřnění u jednotlivých členů společnosti. Obojí je však k maximalizaci efektivitě potřeba. Argumentuje, že i kdyby bylo možné efektivitu lidsko-právních úmluv spolehlivě empiricky zkoumat, nelze o ní učinit závěry po krátké době od jejich přijetí. Uzavírá pak, že empirické zkoumání lidských práv se již ve svých základech potýká s problémy, které bychom měli brát v potaz, kdybychom na jeho výsledcích chtěli stavět další úvahy.

Klíčová slova: lidská práva, sociální normy, Posner, internalizace, právní centralismus

Úvod

Proč někteří lidé odmítají lidská práva? V prvé řadě může hrát roli politické cítění. Neokonzervativce Irving Kristol kupříkladu tvrdí, že se jako univerzální lidské právo prezentuje diskutabilní verze liberalismu dvacátého století.¹ Podle něj je pod povrchem diskusí o lidských právech vždy nějaká skrytá politická agenda.² Libertariáni zase s oblibou tvrdí, že jediná lidská práva jsou ta, která můžeme odvodit z libertariánského základního principu neagrese;³ tedy práva negativní, nikoliv pozitivní.⁴ Ani mnozí socialisté nešetří kritikou lidských práv – například francouzský filozof Jean-Claude Michéa kriticky reaguje právě na příklon mnohých současných socialistů mimo jiné ke konceptu přirozených práv člověka žít tak, jak chce.⁵ Podle něj je tento příklon k liberalismu v kulturních otázkách

* Mgr. Oldřich Tristan Florian. Masarykova univerzita, Právnická fakulta, katedra právní teorie. E-mail: tristan@otristan.com, <https://orcid.org/0000-0003-1058-2289>. Článek vznikl jako výsledek badatelské činnosti podporované Masarykovou univerzitou v rámci grantu MUNI/A/0902/2019 *Morální argumenty v interpretaci lidských práv*. Jeho části byly prezentovány taktéž na konferencích *Theories of Human Rights 2020* (Paříž) a *Weyrovy dny právní teorie 2020* (Brno).

1 KRISTOL, Irving. *Reflections of a Neoconservative: Looking Back, Looking Ahead*. New York: Basic Books, 1983, s. 268–269.

2 KRISTOL, Irving. *The Neoconservative Persuasion: Selected Essays, 1942–2009*. New York: Basic Books, 2011, s. 220; Domnívá se, že skrytou politickou agendou Všeobecné deklarace lidských práv z roku 1948 bylo vytvoření morální rovnosti mezi liberálními kapitalistickými demokraciemi a socialistickými režimy tím, že se socioekonomická práva dala na stejnou úroveň jako práva převažující v liberálních demokraciích. *Ibidem*, s. 220–221.

3 Viz např. URZA, Martin. *Anarchokapitalismus: stát je špatný sluha, ale zlý pán*. Praha: Tereza Sladkovská, 2018, s. 218.

4 Nejedná se však o novou tezi. Pro Maurice Cranstona nejsou sociální práva lidskými právy, a to proto, že postrádají univerzální charakter; pro Davida Beethama zase proto, že není možné „specifikovat povinnosti, které korespondují s nárokovanými právy, a [...] ukázat, kdo by je měl plnit, nebo že mohou být vůbec plněna“. HAPLA, Martin. *Lidská práva bez metafyziky: Legitimita v (post)moderní době*. Brno: Právnická fakulta Masarykovy univerzity, 2016, s. 43–46.

5 MICHÉA, Jean-Claude. *Tajnosti levice: Od ideálu osvícenství k triumfu neomezeného kapitalismu*. Praha: Masarykova demokratická akademie, 2019, s. 43.

v rozporu s původní socialistickou ideologií.⁶ Kromě politického cítění nás mohou k odmítnutí lidských práv vést naše metaetické pozice. Z pohledu metaetiky si totiž můžeme lidská práva představit jako morální fakty a ptát se, zda existují, případně zda je můžeme poznat. Možnost jejich spolehlivého metaetického zdůvodnění je ale diskutabilní.⁷

Lidská práva (ať už jako normy pozitivního práva, nebo pouhé morální normy) jsou však stále jen normy. Existují ve světě norem, avšak v reálném světě se sama o sobě neprojevují. Je potřeba různých nástrojů, které svět podle lidskoprávních představ přetvoří. A považuji za příhodné se ptát, do jaké míry je jejich *zakotvení v právních rádech, institucích a myšlenkách politických hnutí*⁸ skutečně účinné. Ačkoliv vnímám neutuchající debaty o filozofické justifikaci lidských práv jako zásadní, považuji za důležité se věnovat také empirickým argumentům, které zaznívají v souvislosti s jejich efektivitou.

Jako klíčová úvaha se mi v tomto směru jeví ta, kterou představuje Eric A. Posner. Posner tvrdí, že lidskoprávní úmluvy nemají na reálné dodržování lidských práv relevantní vliv. Dává nám tedy empirický argument, kterým můžeme zpochybnit smysluplnost prosazování lidských práv do právních řádů, aniž bychom zabíhali do hlubších metafyzických úvah o jejich skutečné povaze. S hlavní publikací *The Twilight of Human Rights Law*, kde tuto úvahu rozvíjí, pracuje řada současných zahraničních autorů⁹ a otázka empirického zkoumání lidských práv jako taková je v současné zahraniční literatuře aktuální. Domnívám se tedy, že bude přínosné se touto otázkou zabývat a představit možná úskalí takového výzkumu, přičemž vhodným textem, na kterém je možné různé problémy ilustrovat, je právě úvaha představená Posnerem.

Nejprve tedy představím Posnerovu úvahu, včetně empirických dat, kterými podkládá své závěry. Dále se budu zabývat otázkou, jaký je hlavní nástroj regulace společenských vztahů. Poté se budu věnovat problematice sociálních norem a jejich internalizace, představenými poznatky pak budu Posnerovu úvahu problematizovat. Na závěr uvedu možná úskalí empirického zkoumání lidských práv jako takového, kterých bychom si měli být vědomi, pokud budeme chtít na základě empirických dat dělat závěry v lidskoprávní oblasti.

⁶ Ibidem, s. 41. Sám Michéa se v textu odvolává na učení Karla Marxe, podle kterého jsou lidská práva pouze „*práva člena občanské společnosti, tj. práva egoistického člověka, člověka odděleného od lidské podstaty a od pospolitosti*“. MARX, Karl. K židovské otázce. In: *Marxistický internetový archiv: Česká část* [online], [cit. 2021-02-03]. Dostupné z: <<https://www.marxists.org/cestina/marx-engels/1843/101843.htm>>.

⁷ Za hlavní problém považuji Humův problém *Is-Ought*. Lidská práva totiž vnímám jako odvoditelná pouze z normativních premis, jak píše např. KÁČER, Marek. O úlohu metafyziky při odvodňování lidských práv. *Časopis pro právní vědu a praxi*. 2016, roč. 24, č. 3, s. 340. Neschopnost vyřešit problém přechodu od faktů k normám bývá jednou z nejčastějších výtek proti justifikačním přístupům k lidským právům, viz HAPLA, Martin. Teorie lidských práv. In: SOBEK, Tomáš – HAPLA, Martin (eds). *Filosofie práva*. Brno: Nugis Finem Publishing, 2020, s. 350.

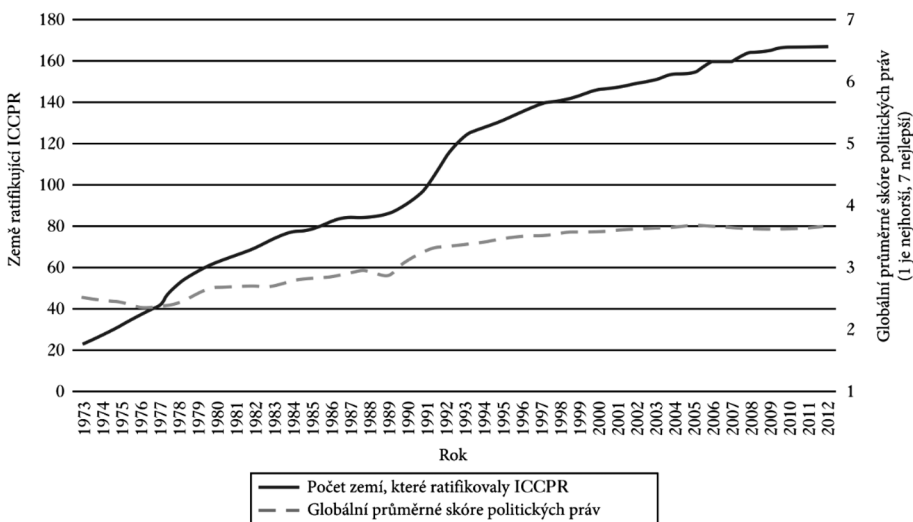
⁸ Viz SIKKINK, Kathryn. *Evidence for Hope: Making Human Rights Work in the 21st Century*. Princeton University Press, 2017, s. 139.

⁹ Namátkově například ANJUM, Gulnaz – CHILTON, Adam – USMAN, Zahid. United Nations endorsement and support for human rights: An experiment on women's rights in Pakistan. *Journal of Peace Research*. 2020; DANCY, Geoff. Human rights pragmatism: Belief, inquiry, and action. *European Journal of International Relations*. 2016, Vol. 22, No. 3; LANGFORD, Malcolm. Critiques of Human Rights. *Annual Review of Law and Social Science*. 2018, Vol. 14, No. 1; ENGLEHART, Neil. *Sovereignty, State Failure and Human Rights: Petty Despots and Exemplary Villains*. Routledge, 2017; BRINKS, Daniel M. – GAURI, Varun – SHEN, Kyle. Social Rights Constitutionalism: Negotiating the Tension Between the Universal and the Particular. *Annual Review of Law and Social Science*. 2015, Vol. 11, No. 1. DOI: 10.1146/annurev-law-socsci-110413-030654.

1. Posnerova úvaha

Posner uznává, že je svět svobodnějším místem než v polovině minulého století.¹⁰ Klade si však otázku, jestli za to mohou lidskoprávní úmluvy, nebo spíše jiné významné události – jako například ekonomický růst či pád komunistických režimů.¹¹ Staví se kriticky k lidským právům z více pohledů. Jako problém uvádí třeba to, že přijetí lidskoprávních politik může mít vedlejší účinky – například zlepšení zdravotní péče pro ženy může mít za následek podfinancování školství.¹² Celkový užitek se v takovém případě nijak nezlepší, což by mohlo vyvracet zmíněný utilitaristický argument. Dále také kritizuje například tvrzení, že lidskoprávní úmluvy přispívají k míru. Uvádí totiž, že demokratické státy, které přijaly lidská práva, sice nebojují mezi sebou, avšak bojují se zeměmi, které nejsou demokratické.¹³ Lidská práva tedy mohou být v případě různých humanitárních intervencí rozbuškou k začátku války.¹⁴

Nejvýznamnější částí Posnerovy kritiky jsou argumenty, které předkládá na základě statistických dat. Jako první uvádí Mezinárodní pakt o občanských a politických právech (ICCPR) a zjišťuje, jestli existuje korelace mezi počtem zemí, které pakt ratifikovaly, a průměrným globálním skóre politických práv, který vydává *Freedom House* (viz Obrázek 1, hodnota 1 značí nejhorší skóre). Všimá si toho, že i když určitý posun je, není tak dramatický, a navíc může mít více vysvětlení – třeba zvětšování světového bohatství nebo lepší mezinárodní obchod.¹⁵

Obrázek 1 – Země ratifikující ICCPR a globální skóre politických práv¹⁶

¹⁰ POSNER, Eric A. *The Twilight of Human Rights Law*. Oxford: Oxford University Press, 2014, s. 26–27.

¹¹ Ibidem, s. 27. Posner se už dříve vyjádřil, že by státy měly dát větší důraz na blahobyt lidí spíše než na lidská práva, viz POSNER, Eric A. *Human Welfare, Not Human Rights*. *Columbia Law Review*. 2008, Vol. 108, No. 7, s. 1758.

¹² POSNER, Eric A. *The Twilight of Human Rights Law*, s. 72.

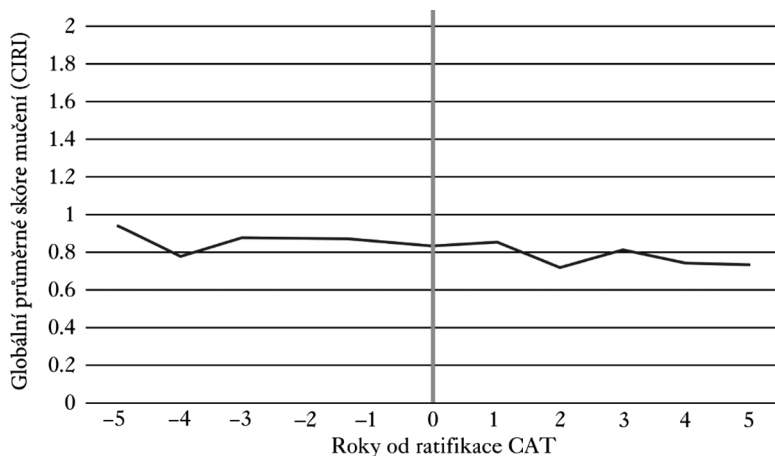
¹³ Ibidem, s. 126. Tarik Kochi to nazývá terorem ve jménu lidských práv, viz KOCHI, Tarik. *Terror in the Name of Human Rights*. *Melbourne Journal of International Law*. 2006, Vol. 7, No. 1, s. 153.

¹⁴ POSNER, Eric A. *The Twilight of Human Rights Law*, s. 127.

¹⁵ Ibidem, s. 73.

¹⁶ Ibidem, s. 74.

Dále zjišťuje, jak se země v průměru chovají pět let před a po ratifikaci Úmluvy proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení (CAT; viz Obrázek 2, hodnota 0 značí nejhorší skóre). Tato data čerpá z *CIRI Human Rights Data Project*.¹⁷ Všimá si toho, že mučení průměrně naopak mírně vzrostlo.¹⁸

Obrázek 2 – Roky od ratifikace CAT a globální skóre mučení¹⁹

Poté se zabývá tím, jak se přijetí ICCPR projevuje na svobodě projevu, mimosoudních popravách, náboženské svobodě a nezávislosti soudnictví. Všimá si průměrně mírného zlepšení rok před ratifikací, ale následné stagnace (viz Obrázek 3, hodnota 0 značí nejhorší skóre).²⁰ Zdrojem dat je v tomto případě opět *CIRI Human Rights Data Project*.

Podle Posnera nemáme dostatečně prokázáno, že lidskoprávní úmluvy zlepšily lidem život.²¹ Uvádí, že i když lidem z některých zemí (demokratických se silnými neziskovými organizacemi)²² život zlepšily, v mnohých zemích s autoritářskými režimy jej zase naopak zhoršily.²³ Přijetí lidskoprávních úmluv má prý totiž sice často za následek přijetí lidských práv do ústavních pořádků, avšak mnohé země svůj ústavní pořádek nedodržují.²⁴ Zmiňuje ale, že zakotvení lidských práv do právních řádů zlepšilo v některých zemích právní vědomí a veřejnost pak začala více vyžadovat, aby se její země chovala v souladu s úmluvami.²⁵

¹⁷ Viz CINGRANELLI, David L. – RICHARDS, David L. – CLAD, K. Chad. Data & Documentation. In: *CIRI Human Rights Data Project* [online]. 2014 [cit. 2020-08-24]. Dostupné z: <<http://www.humanrightsdata.com/p/data-documentation.html>>.

¹⁸ POSNER, Eric A. *The Twilight of Human Rights Law*, s. 75.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Ibidem.

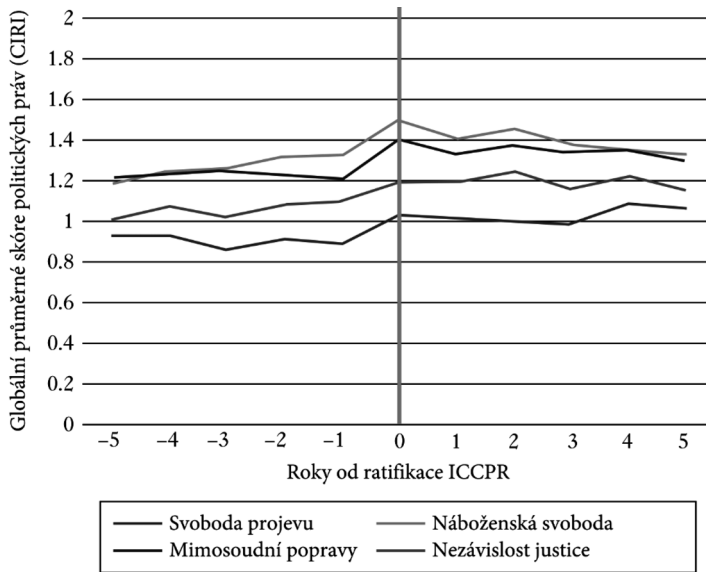
²¹ Ibidem, s. 78.

²² To, že demokratické země více inklinují k dodržování lidských práv, je široce přijímaná teze. Dnes však bývá problematizována, a to mimo jiné na příkladech Maďarska a Polska, viz YU, Youngsoo. Do Democratic Institutions Reduce Human Rights Violations or Just Prevent More Violations than Current Levels? An Exogenous Explanation of Human Rights Improvements in Democracies. *The Korean Journal of International Studies*. 2016, Vol. 14, No. 3, s. 416.

²³ POSNER, Eric A. *The Twilight of Human Rights Law*, s. 76.

²⁴ Ibidem, s. 76–77.

²⁵ Ibidem, s. 77. Otázkou však je, jestli to není spíše naopak. Tedy jestli náhodou k zakotvení lidských práv do právních řádů nedochází proto, že jsou lidé lidským právům více nakloněni. Joel R. Pruce tvrdí, že rozmach kulturního průmyslu v průběhu 80. let minulého století způsobil, že jsou lidé lépe informovaní o tom, jaké nespravedlnosti se ve světě dějí.

Obrázek 3 – Roky od ratifikace ICCPR a globální průměrné skóre politických práv²⁶

Není to však něco, co se dá aplikovat na všechny země. Všeobecný výsledek je totiž podle Posnera takový, že lidskoprávní úmluvy lidská práva systematicky nezlepšují.²⁷ Studie podle něj nasvědčují, že „málo ustanovení přispělo k malému počtu ‚lidskoprávních výsledků‘ [human rights outcomes] v malém počtu zemí v malém, možná i triviálním, měřítku“.²⁸

2. Hlavní nástroj regulace společenských vztahů

Je potřeba se ptát, co je hlavním nástrojem, který ovlivňuje jednání lidí ve společnosti. Je to právo, nebo něco jiného? Jacob Barrett a Jerry Gaus přinášejí argumenty proti právnímu centralismu.²⁹ Tak nazývají postoj, podle kterého je takovým nástrojem právo. Jedná se totiž o regulátor, který v sobě zahrnuje jedinečný prvek – donucení.³⁰ Krajní podoba právního centralismu má tuto hrozbu donucení za primární faktor, co jednání lidí ovlivňuje.³¹

S takovým vnímáním však Barrett a Gaus nesouhlasí. Uvádí studii Toma R. Tylera, který zkoumal, jaké faktory ovlivňují, zda se člověk podřídí právu. Nejdůležitějším takovým

V důsledku toho také narostlo členství v lidskoprávních organizacích. PRUCE, Joel R. *The Mass Appeal of Human Rights*. New York: Palgrave Macmillan, 2018, s. 68.

²⁶ Ibidem, s. 76.

²⁷ POSNER, Eric A. *The Twilight of Human Rights Law*, s. 77.

²⁸ Ibidem, s. 78.

²⁹ Barrett a Gaus považují za novodobého představitele této myšlenky amerického ekonoma Garyho S. Beckera a uvádí, že její počátky sahají až k Thomasu Hobbesovi, Jeremymu Benthamovi a Johnu Austinovi, viz BARRETT, Jacob – GAUS, Gerald F. *Laws, Norms, and Public Justification: The Limits of Law as an Instrument of Reform*. In: KUMM, Matthias – LANGVATN, Silje – SADURSKI, Wojciech (eds). *Public Reason and Courts*. Cambridge: Cambridge University Press, 2020, s. 205.

³⁰ Ibidem, s. 207–208.

³¹ Ibidem, s. 204.

faktorem je podle Tylera vlastní morální přesvědčení, dalším je riziko odsouzení okolím (tedy sociální normy) a až třetím strach z trestu.³² Poslušnost právu je podle něj pak ovlivněna jak postojem k legitimitě práva jako takové, tak postojem ke konkrétním problémům, které právo upravuje.³³

Kromě Tylera uvádí Barrett a Gaus také Gerryho Mackieho. Ten zdůrazňuje, že k poslušnosti právu nepostačí jenom existence zákonů a právních sankcí – jsou potřeba také již zmíněné sociální normy.³⁴ Mackie tvrdí, že kriminalizace selhává, pokud neexistuje sociální norma k samotné poslušnosti právu nebo se nová právní norma silně vymyká dosavadní sociální normě.³⁵ Uvádí, obdobně jako Tyler, že poslušnost právu je ovlivněna jak sociálními normami k právní poslušnosti jako takové, tak sociálními normami týkajícími se obsahu konkrétních právních norem.

V souvislosti se sociálními normami se Barrett a Gaus opírají také o Cristinu Bicchieri, která se snaží zodpovědět otázku, jak probíhá vznik a opuštění sociálních norem. Bicchieri zmiňuje, že pokud vzniká nová sociální norma, děje se tak v následujících krocích: změna faktických³⁶ a osobních hodnotových přesvědčení, kolektivní rozhodnutí ke změně, zavedení sankcí za nedodržování normy, vytvoření normativních očekávání a vytvoření empirických očekávání.³⁷

Normativní očekávání jsou podle Bicchieri předpoklady aktéra o tom, jaké chování od něj ve specifických situacích ostatní lidé očekávají.³⁸ Empirická očekávání jsou naproti tomu představy o tom, jak se ostatní lidé ve specifických situacích sami zachovají.³⁹ Normativní a empirická očekávání v teorii Bicchieri hrají klíčovou roli, bez nich totiž nemůže sociální norma existovat.⁴⁰ Podle Bicchieri pak může trvat nějakou dobu, než se normativní očekávání vytvoří – a v důsledku toho také odpovídající sociální norma, jejíž konstitutivní součástí normativní očekávání je.⁴¹

Důležitý je pro ni také koncept pluralitní ignorance. Jedná se o situaci, kdy každý člen společnosti osobně odmítá nějaké normy, ale mylně se domnívá, že ostatní tyto normy schvalují.⁴² Aktéři tedy chtějí být žádoucími členy společnosti a veřejně se podřídí sociální normě, přičemž každý z nich mylně věří, že je jediný, kdo pocituje vnitřní spor mezi osobními hodnotovými přesvědčeními a normativními očekáváními.⁴³ Každý si tedy soukromě myslí, že se vymyká zbytku společnosti, a to právě proto, že se nikdo neodvážá

³² Ibidem, s. 210.

³³ Ibidem, s. 212.

³⁴ Ibidem, s. 211.

³⁵ Ibidem, s. 211–212.

³⁶ Přesvědčení, která mohou být na rozdíl od hodnotových pravdivá či nepravdivá. Například, že mlezivo je pro novorozence nebezpečné. Viz BICCHIERI, Cristina. *Norms in the Wild: How to Diagnose, Measure, and Change Social Norms*. New York, NY: Oxford University Press, 2016, s. 123.

³⁷ Ibidem, s. 118.

³⁸ Ibidem, s. 14. Jinými slovy tedy prvek sociálních norem, vlivem kterého lidé věří, že mají na výběr mezi konformitou a sankcí, viz BICCHIERI, Cristina. *The Grammar of Society: The Nature and Dynamics of Social Norms*. New York: Cambridge University Press, 2005, s. 68.

³⁹ BICCHIERI, Cristina. *Norms in the Wild*, s. viii.

⁴⁰ Viz BICCHIERI, Cristina. *The Grammar of Society: The Nature and Dynamics of Social Norms*, s. 11.

⁴¹ BICCHIERI, Cristina. *Norms in the Wild*, s. 118.

⁴² MILLER, Dale T. – MCFARLAND, Cathy. Pluralistic ignorance: When similarity is interpreted as dissimilarity. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1987, Vol. 53, No. 2, s. 298.

⁴³ LAMBERT, Tracy A. – KAHN, Arnold S. – APPLE, Kevin J. Pluralistic ignorance and Hooking up. *The Journal of Sex Research*. 2003, Vol. 40, No. 2, s. 129; BARRETT, Jacob – GAUS, Gerald F. *Laws, Norms, and Public Justification: The Limits of Law as an Instrument of Reform*, s. 219.

normu veřejně zpochybnit.⁴⁴ Aktéři dodržují normu, kterou ale přitom osobně neschvalují, jelikož se domnívají, že je norma široce přijímána, a proto se cítí být tlačeni ke konformitě.⁴⁵

Podle Bicchieri je právě pluralitní ignorance jedním z důvodů, proč se udržují (případně i vznikají) sociální normy, které nejsou populární.⁴⁶ V 60. a 70. letech minulého století například schvalovalo pouhých 18 % bílých Američanů rasovou segregaci, avšak 47 % z nich si myslelo, že segregaci schvaluje většina.⁴⁷ Pokud by se tedy těch 47 % lidí chovalo podle toho, co si mysleli, že je většinovým postojem, pak by mohly rasistické sociální normy přetrvávat navzdory tomu, že jenom menšina aktérů by je přijímala za své.⁴⁸

Bicchieri však také od sociálních norem odlišuje deskriptivní normy – což jsou normy, které neobsahují právě normativní očekávání.⁴⁹ Uvádí, že odhalení pluralitní ignorance může sloužit jako efektivní prostředek, jak společnost přimět ke změně špatných deskriptivních norem, protože v takovém případě se odhalí pluralitní ignorance ohledně empirických očekávání.⁵⁰ Složitější je však změna norem sociálních, které jsou podepřeny normativními očekáváními – aktéři totiž musí věřit jednak tomu, že informace o přesvědčení ostatních je pravdivá, a jednak tomu, že jsou všichni odhodláni změnit svůj přístup.⁵¹ Pokud se totiž chce aktér odchýlit od normy, potřebuje si být jist, že i ostatní jsou na to připraveni, a tedy nebude potrestán za to, že se od normy odchýlí.⁵² Právě pluralistická ignorance se také nabízí jako jedno z možných zdůvodnění, proč se udržují sociální normy, které odporují právu.

Bicchieri formuluje následující kroky, které předchází opuštění sociálních norem: změna faktických a osobních hodnotových přesvědčení, kolektivní rozhodnutí k opuštění normy, důvěra či společné přesvědčení, koordinovaná akce, nová empirická očekávání a opuštění starých normativních očekávání.⁵³ Bicchieri uvádí, že aktéři musí nejprve uznat, že je nějaký problém se současnou normou, přičemž jejich vnitřní důvody pro akceptaci takového názoru se mohou překrývat.⁵⁴ Obzvláště v rozvojových zemích se ale ukazuje, jak jsou legislativní intervence jen zřídka efektivní pro opuštění existující sociální normy a přijetí nové.⁵⁵ Navíc, když chce nová právní norma silně potlačovat chování obsažené v zavedených sociálních normách, státní orgány ji nebudou tolik vynucovat.⁵⁶

⁴⁴ BICCHIERI, Cristina. *The Grammar of Society: The Nature and Dynamics of Social Norms*, s. 14–15.

⁴⁵ Ibidem, s. 188; BICCHIERI, Cristina. *Norms in the Wild*, s. 44.

⁴⁶ BICCHIERI, Cristina. *The Grammar of Society: The Nature and Dynamics of Social Norms*, s. 193.

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ BICCHIERI, Cristina. *Norms in the Wild*, s. 118.

⁵⁰ Ibidem, s. 44–45.

⁵¹ Ibidem, s. 45.

⁵² BARRETT, Jacob – GAUS, Gerald F. *Laws, Norms, and Public Justification: The Limits of Law as an Instrument of Reform*, s. 220.

⁵³ BICCHIERI, Cristina. *Norms in the Wild*, s. 121. Jak je vidět, oproti vzniku sociálních norem zde empirická a normativní očekávání vystupují v opačném pořadí. V praxi to často probíhá tak, že se opustí jedna sociální norma a zároveň s tím vznikne jiná – při takovém nahrazení se tedy proces vzniku a opuštění do určité míry překrývá, viz ibidem, s. 111.

⁵⁴ BICCHIERI, Cristina. *Norms in the Wild*, s. 121. V politické filozofii se často mluví o překrývajícím konsenzu (*overlapping consensus*), tedy shodě mezi vzájemně odlišujícími náboženskými, filozofickými a morálními doktrínami na tom, jaké normy by měly být zahrnuty do koncepce spravedlnosti, viz RAWLS, John. *The Idea of an Overlapping Consensus*. *Oxford Journal of Legal Studies*. 1987, Vol. 7, No. 1, s. 1; RAWLS, John. *Political liberalism*. New York: Columbia University Press, 1996, s. 15.

⁵⁵ BICCHIERI, Cristina. *Norms in the Wild*, s. 144.

⁵⁶ Ibidem, s. 146.

V důsledku toho Barrett a Gaus argumentují, že prostředkem sociální změny nemá být úsilí o změnu právních norem, nýbrž právě norem sociálních.⁵⁷ V takovém pojetí by tedy vítězstvím nebylo samotné přijetí lidskoprávních úmluv, ale spíše jejich přetvoření v sociální normy. Jinak budou mít stále charakter něčeho cizího, co lidé nebudou chtít plně respektovat.

3. Nejen v úmluvách a ve společnosti, ale zakořeněné v myšlení

Jedna věc je vznik sociálních norem. Dalším problémem je ale jejich internalizace, což je koncept, jehož počátky jsou spojeny s vývojovým psychologem Lvem Vygotským. Vygotskij tento pojem vztahuje především na osvojování jazyka dítětem, obecně však mluví o internalizaci kulturních norem chování jakožto výsledku dlouhé řady vývojových událostí.⁵⁸ Pojem internalizace se poté začal používat i v sociální psychologii v souvislosti se sociálním ovlivněním, přičemž s nejznámějším pojetím přišel sociální psycholog Herbert C. Kelman. Pojem internalizace vztahuje na situaci, kdy se člověk nechává ovlivnit k nějakému jednání a vnitřně se ztotožní s tím, co toto jednání doprovází.⁵⁹

Dnes se o internalizaci norem hovoří jako o procesu, kdy se jednání na základě normy stane cílem samo o sobě.⁶⁰ Díky internalizaci se tedy aktér v rámci své socializace naučí dodržovat sociální normy i v situacích, kdy mu za jejich nedodržení nehrozí žádná sankce.⁶¹ Tedy jinými slovy, když se podle takových norem chová i tehdy, když se nikdo nedívá. V procesu internalizace se totiž povinnost, které je člověk vystavený, stane jeho touhou.⁶² Proto se často mluví například o internalizovaném sexismu v případě, kdy si ženy osvojí sexismus, kterému jsou samy v patriarchálně nastavené společnosti vystavené,⁶³ v případě obětí rasismu pak o internalizovaném rasismu.⁶⁴

Jak jsem uvedl již v předchozí části, Tyler chápe vlastní morální přesvědčení jako nejdůležitější faktor, který určuje, že se člověk podřídí právu, zatímco Mackie věnuje pozornost spíše sociálním normám. Bicchieri obecně dává spíše důraz na normativní očekávání, která jsou součástí sociálních norem. I když totiž změníme svá osobní přesvědčení, nebudeme dostatečně motivováni ke změně svého chování – budeme mít totiž stále obavu, že budeme jediní, kdo se odchýlí od přijaté normy.⁶⁵ Všimá si ale, že lidé, jejichž osobní hodnotová přesvědčení se shodují se sociálními normami, mají silnější tendenci normu

⁵⁷ BARRETT, Jacob – GAUS, Gerald F. *Laws, Norms, and Public Justification: The Limits of Law as an Instrument of Reform*, s. 227.

⁵⁸ Viz VYGOTSKY, Lev S. *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1978, s. 57.

⁵⁹ KELMAN, Herbert C. Compliance, identification, and internalization: Three processes of attitude change. *Journal of Conflict Resolution*. 1958, Vol. 2, No. 1, s. 53.

⁶⁰ LOZANO, Pablo – GAVRILETS, Sergey – SÁNCHEZ, Angel. Cooperation, social norm internalization, and hierarchical societies. *Scientific Reports*. 2020, Vol. 10, No. 1, s. 1.

⁶¹ ETZIONI, Amitai. Social Norms: Internalization, Persuasion, and History. *Law & Society Review*. 2000, Vol. 34, No. 1, s. 166–167.

⁶² *Ibidem*, s. 167.

⁶³ STEVE, Bearman – NEILL, Korobov – AVRIL, Thorne. The Fabric of Internalized Sexism. *Journal of Integrated Social Sciences*. 2009, Vol. 1, No. 1, s. 10.

⁶⁴ PYKE, Karen D. What is Internalized Racial Oppression and Why Don't We Study It? Acknowledging Racism's Hidden Injuries. *Sociological Perspectives*. 2010, Vol. 53, No. 4, s. 552.

⁶⁵ BICCHIERI, Cristina. *Norms in the Wild*, s. 119.

dodržovat, a to i tehdy, když jim zrovna nehrozí sankce.⁶⁶ Internalizace sociálních norem se tedy jeví jako klíčová, protože může zlepšovat míru jejich dodržování. Přetváří totiž sociální normy, které jsou standardně pouze vnějším faktorem, do vnitřní roviny, tedy do roviny osobních hodnotových přesvědčení. Člověk má pak větší motivaci se podle nich chovat.

4. Sociální normy a ekonomická analýza práva

Zde se nám však střetávají různá paradigmaty. Posner se již dříve vyslovil proti konceptu sociálních norem i jejich možné internalizaci.⁶⁷ Uvádí, že právní vědci obvykle předpokládají, že sociální normy existují a ovlivňují chování, ale zároveň nedostatečně vysvětlují, co tyto normy vytváří a udržuje.⁶⁸ Navíc prý teorie postavené na internalizaci neumí vysvětlit, jak právo ovlivňuje sociální normy, které mají tedy být nakonec zvnitřněné.⁶⁹ Posner uvádí různé autory na podporu těchto výhrad. Jenže problematikou toho, co tyto normy vytváří a udržuje či jak je ovlivňuje právo, se zabývá celá řada zase jiných autorů, proto jeho závěr nelze zobecnit.⁷⁰

Posner je (stejně jako jeho otec Richard) představitelem chicagské školy, která je považována za ústřední myšlenkový proud ekonomické analýzy práva.⁷¹ Proponenti chicagské školy vychází z předpokladu ekonomické racionality, který je součástí neoklasické ekonomie, jejíž aplikací je právě chicagská větev *law and economics*.⁷² Neoklasičtí ekonomové koncept sociálních norem buďto ignorují, nebo s nimi počítají pouze jako s vnějšími faktory, aniž by ovlivňovaly skutečné preference člověka.⁷³

Oponenti však namítají, že sociální normy formují člověka zevnitř, protože lidské preference je možné modifikovat skrz internalizaci a přesvědčování.⁷⁴ Předpoklady chování člověka se prý tedy mohou v průběhu času měnit podle toho, jak jsou měněny sociální normy.⁷⁵ Také předpokládají, že se tyto změny mohou dít skrze procesy, které nejsou racionální.⁷⁶

Zastánci a oponenti chicagské větve *law and economics* tedy hrají jinou hru. Ve svých úvahách se nepotkávají, protože navzájem svoje koncepty neuznávají. Posner neuznává nastíněné pojetí sociálních norem a jejich internalizace a argumentaci, která s ním ope-ruje, vůbec nemusí považovat za relevantní.

⁶⁶ BARRETT, Jacob – GAUS, Gerald F. *Laws, Norms, and Public Justification: The Limits of Law as an Instrument of Reform*, s. 220–221.

⁶⁷ Viz POSNER, Eric A. *Law and Social Norms*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2000, s. 43, 227.

⁶⁸ *Ibidem*, s. 227.

⁶⁹ *Ibidem*, s. 44.

⁷⁰ Viz BICCHIERI, Cristina. *Norms in the Wild*, s. 118; BICCHIERI, Cristina. *The Grammar of Society: The Nature and Dynamics of Social Norms*, s. 5; BASU, Kaushik. *The Republic of Beliefs: A New Approach to Law and Economics*. Princeton: Princeton University Press, 2018, s. 86–89; SOUTHWOOD, Nicholas. The Authority of Social Norms. In: BRADY, Michael (ed.). *New Waves in Metaethics*. London: Palgrave Macmillan UK, 2011, s. 247.

⁷¹ BROULÍK, Jan – BARTOŠEK, Jan. *Ekonomický přístup k právu*. Praha: C. H. Beck, 2015, s. 68–70.

⁷² *Ibidem*, s. 48; SOUKUP, Alexandr – MAITAH, Mansoor – SVOBODA, Roman. The Concept of Rationality in Neoclassical and Behavioural Economic Theory. *Modern Applied Science*. 2014, Vol. 9, No. 3, s. 2.

⁷³ ETZIONI, Amitai. *Social Norms: Internalization, Persuasion, and History*, s. 157–158.

⁷⁴ *Ibidem*, s. 158.

⁷⁵ *Ibidem*, s. 166.

⁷⁶ *Ibidem*.

5. Změna práva jako krok ke změně sociálních norem

Jádro Posnerovy úvahy je v tom, že lidskoprávní úmluvy nezlepšují *lidskoprávní výkonnost*.⁷⁷ Posner se nezabývá právněfilozofickým konceptem lidských práv a neřeší, zda to, že lidé věří v existenci lidských práv s pevným metafyzickým základem, má vliv na celkový užitek. Zabývá se „právem lidských práv“ (*human rights law*)⁷⁸ a problematizuje jeho efektivitu.

Problém Posnerovy úvahy ale spatřuji v tom, že nebere v potaz možný vliv právních norem na normy sociální. Nemusíme být právní centralisté a uznávat právo jako dominantní způsob regulace společenských vztahů. To však neznamená, že bychom měli úplně pomínout jeho vliv na vznik a změnu sociálních norem. Právo ostatně nepomíjí ani Bicchieri, jejíž teorii o vzniku a zániku sociálních norem jsem zde představil.⁷⁹ Uvádí, že právo neindikuje změnu chování kolektivu; uznává ho však jako signál, že sankce za nedodržování normy postupně ztrácí hodnotu a podporu.⁸⁰

Jak jsem již uvedl výše, když se nová právní norma silně vymyká zavedeným sociálním normám, státní orgány ji nebudou tolik vynucovat. To ale podle Bicchieri nebrání tomu, aby se přijímaly právní normy, které nebudou vůči zavedeným sociálním normám tak extrémní – právě umírněné právní normy jsou totiž ve výsledku účinnější.⁸¹ Na to dříve narážel již Dan Kahan, podle kterého se nejlépe uchytí právní normy, které zahrnují jemná pošťouchnutí (*gentle nudges*) spíše než tvrdé strky (*hard shoves*).⁸² Implementaci lidskoprávních úmluv tedy lze provést i tak, aby byla účinná, ačkoliv vyžaduje postupnou práci po malých krocích.

Nutno však podotknout, že se Kahanova teorie o pošťouchnutích potýká s řadou problémů. Jedním z nich je to, že se často považuje za pošťouchnutí všechno, co nějakým způsobem ovlivňuje chování, čímž se však tento koncept stává nejasným.⁸³ Může být také problém navrhnout pošťouchnutí, která by mohla splnit očekávání. Pošťouchnutí, která fungují v určitém kulturním prostředí, by totiž v jiném prostředí nejen nemusela fungovat, ale také by mohla mít nežádoucí vedlejší účinky.⁸⁴ Zároveň kritici upozorňují, že je obtížné zjistit individuální preference jednotlivců (případně jejich pořadí), které přitom mají sloužit jako podstatný základ pro navrhování pošťouchnutí.⁸⁵ Další problém je podle kritiků v praktické rovině. Nejen že je problém získávat informace o chování, ale zároveň

⁷⁷ Lidskoprávní výkonnost je kvalita dodržování lidskoprávních norem v daném státu, viz SMEKAL, Hubert. *Lidská práva: Ideje, trendy, výzvy a nástrahy*. Brno: Masarykova univerzita, 2013, s. 51. V angličtině také *human rights performance*, viz MURDIE, Amanda – DAVIS, David R. Problematic Potential: The Human Rights Consequences of Peacekeeping Interventions in Civil Wars. *Human Rights Quarterly*. 2010, Vol. 32, No. 1, s. 51.

⁷⁸ V českém prostředí je mu nejbližší pojem „základní práva“, jak jej vysvětluje HAPLA, Martin. *Lidská práva bez metafyziky: Legitimita v (post)moderní době*, s. 40.

⁷⁹ Viz BICCHIERI, Cristina. *Norms in the Wild*, s. 144. Bicchieri si také uvědomuje, že se její teorie stala populárním vysvětlením toho, proč jsou porušována lidská práva, viz *ibidem*, s. viii.

⁸⁰ BICCHIERI, Cristina. *Norms in the Wild*, s. 147.

⁸¹ *Ibidem*, s. 146.

⁸² KAHAN, Dan M. Gentle Nudges vs. Hard Shoves: Solving the Sticky Norms Problem. *The University of Chicago Law Review*. 2000, Vol. 67, No. 3, s. 608.

⁸³ BORNEMANN, Basil – SMEDDINCK, Ulrich. Anstößiges Anstoßen? – Kritische Beobachtungen zur „Nudging“-Diskussion im deutschen Kontext. *Zeitschrift für Parlamentsfragen*. 2016, Jhrg. 47, Nr. 2, s. 446.

⁸⁴ *Ibidem*, s. 450.

⁸⁵ *Ibidem*, s. 451.

je obtížné zajistit, aby politicko-administrativní aktéři efektivně využívali tyto informace jako základ pro individuálně přizpůsobené zásahy.⁸⁶

Ačkoliv je praktická realizace komplikovaná, nebrání nám to však v tom, abychom uznali změnu právních předpisů jako jeden z prostředků, jak přispět ke změně sociálních norem. A nemusíme kvůli tomu nutně uznávat právo jako hlavní regulátor společenských vztahů.

Posner si všímá také toho, že země, kde jsou silné lidskoprávní neziskové organizace, si v lidskoprávní výkonnosti vedou lépe než ostatní.⁸⁷ Z toho mi však nevyplývá, že by právní normy jako takové byly neefektivní. Domnívám se totiž, že pokud se neziskové organizace mohou při své činnosti odvolávat na dodržování práva, mají tím další argument pro přesvědčení adresátů. Argumentace platným právem je totiž běžnou součástí morální argumentace.⁸⁸ Požadavky neziskových organizací tak nejsou jenom na úrovni ničím nepodložených morálních úvah, když přitom zbytek společnosti má morální citění jiné. Neziskové organizace se díky tomu mohou následně opírat o to, že je důležité, aby se dodržovalo právo (jehož součástí jsou právní normy, které se pokouší přetvořit v sociální). Jejich argumentace je tedy přesvědčivější, a jejich fungování tedy efektivnější pro způsobení změny sociálních norem.

Problematický je pro mě pak i způsob, jakým Posner došel k závěru o neefektivitě lidskoprávních úmluv. Domnívám se totiž, že časové období, které bere Posner v potaz, je příliš krátké. Pro maximalizaci lidskoprávní výkonnosti není důležité jen to, aby společnost přijala lidská práva jako sociální normy; je důležité i to, aby si je jednotliví členové společnosti internalizovali. V takovém případě ale nemůžeme činit závěry o efektivitě lidskoprávních úmluv okamžitě po jejich přijetí – za tu dobu totiž nemusí nutně dojít ani ke změně sociálních norem, natož k jejich internalizaci. Přičemž pokud přijmeme předpoklad, že pro maximalizaci dodržování normy je důležitý i její soulad s osobními hodnotovými přesvědčeními jednotlivých aktérů, pak potřebujeme docílit jak vzniku sociální normy, tak jejího zvnitřnění aktéry.

Na tomto místě bych tedy rád shrnul klíčové poznatky, kterými problematizují Posnerovu úvahu. Přijetí předpisu, se kterým se aktéři neztotožní, nemá samo o sobě tak velký vliv na jeho dodržování. Je potřeba, aby se změnila sociální normy, protože právě ty jsou silnější motivací pro lidské jednání než právo. Následně je potřeba, aby došlo k jejich internalizaci, protože vlastní morální přesvědčení je tou nejsilnější motivací. Jak změna sociální normy, tak její internalizace, jsou obojí dlouhodobé procesy, které se nedokončí okamžitě po přijetí předpisu. Změnit sociální normy můžeme i prostřednictvím právních norem – tedy v některých kontextech může být přijetí právní normy prvním krokem ke změně norem sociálních. To ale za předpokladu, že jsou tyto právní normy umírněné a nejsou silně v rozporu se sociálními normami, které se snažíme změnit. Po čím menších krocích se tyto změny budou provádět, o to delší proces to může být. Je tedy obtížné předpokládat, že spolu s přijetím lidskoprávních úmluv okamžitě dojde k jejich přetvoření

⁸⁶ Ibidem, s. 452.

⁸⁷ POSNER, Eric A. *The Twilight of Human Rights Law*, s. 76.

⁸⁸ Taková argumentace však stojí na premise, že co je (ne)legální, to je (ne)morální. Pokud tuto premisu adresáti nesdílí, může to být chápáno jako argumentační klam, viz BENNETT, Bo. Appeal to the Law. In: *Logically Fallacious* [online]. 2020 [cit. 2020-07-20]. Dostupné z: <<https://www.logicallyfallacious.com/logicalfallacies/Appeal-to-the-Law>>.

v sociální normy a zároveň internalizaci takových norem, abychom mohli následně dojít k závěru o jejich efektivitě. Posner svoje závěry podkládá desetiletým pozorováním – pět let před přijetím úmluv, pět let po přijetí. Domnívám se ale, že v krátkodobém horizontu takové závěry nelze spolehlivě učinit.

6. Vypovídající hodnota empirických výzkumů

Do všech uvedených úvah – ať už samotné Posnerovy argumentace, nebo její kritiky – nám ale vstupuje základní otázka. Můžeme vůbec lidská práva spolehlivě empiricky měřit? Hubert Smekal uvádí, že je u kvantitativních měření lidských práv problematické to, že na definici pojmu lidských práv nepanuje shoda a různé výzkumy rozumí pod pojmem lidská práva něco jiného a rozdílně si vykládají obsah.⁸⁹ Podobným problémům se pak věnují i zahraniční autoři. Jedny z nejznámějších námitek vůči tomu, jak se empirická data o lidských právech získávají, vznesl Russel Lawrence Barsh již v 90. letech. Hlavní námitky vznáší vůči indikátorům. Tedy údajům, které mají ve svém souhrnu indikovat lidskoprávní výkonnost.

Barsh uvádí příklad s mučením jako předpokládaným indikátorem, který chceme měřit, abychom získali data o státní represí. Ačkoliv můžeme vidět mučení, neznamená to, že budeme moci pozorovat každou věznicí a policejní stanici v zemi.⁹⁰ Tvrdí, že indikátorem ve výsledku není mučení samotné, ale spíše sekundární zdroje o něm (jako například novinové články), které však nevypovídají o tom, jak moc je mučení opravdu frekventované.⁹¹ Dalším problémem je neshoda na tom, jaké indikátory jsou relevantní, což souvisí také s různorodou interpretací práv,⁹² jejichž dodržování chceme měřit.⁹³

Barsh dále uvádí, že indikátory o lidskoprávní výkonnosti byly používány pro zdůvodnění politických změn – zejména v případě Carterovy administrativy, která používala lidská práva jako element americké zahraniční politiky.⁹⁴ V důsledku toho se objevují námitky, že jsou kvantitativní lidskoprávní studie vytvářené tak, aby podporovaly oficiální americkou politiku.⁹⁵

Podobné pochybnosti vrhají stín i na studie, kterými svoje úvahy podkládá Posner. Jedna z nich totiž pochází od organizace *Freedom House*, kterou založila americká první dáma Eleanor Roosevelt a z 86 % ji financuje americká vláda.⁹⁶ Není to nestranná organizace, nýbrž organizace, která má za cíl lidská práva prosazovat. Data o jejich (ne)dodržování

⁸⁹ SMEKAL, Hubert. *Lidská práva: Ideje, trendy, výzvy a nástrahy*, s. 50.

⁹⁰ BARSH, Russel Lawrence. Measuring Human Rights: Problems of Methodology and Purpose. *Human Rights Quarterly*. 1993, Vol. 15, No. 1, s. 90.

⁹¹ *Ibidem*.

⁹² Tato různorodost je dána tím, že pojem lidských práv je diskurzivní, tedy pojem, na kterém se lidé neshodnou v důsledku svých odlišných hodnot, viz ŠEJVL, Michal. Lidská práva jako diskurzivní pojem. *Právník*. 2017, roč. 156, č. 6, s. 474. Pavel Dufek si všímá toho, že se lidská práva často propojují s dalšími abstraktními principy jako svoboda, rovnost, autonomie, důstojnost a další, ačkoliv o žádném z nich nepanuje v politické filozofii shoda. DUFEK, Pavel. Lidská práva, ideologie a veřejné ospravedlnění: co obnáší brát pluralismus vážně. *Právník*. 2018, roč. 157, č. 1, s. 56.

⁹³ BARSH, Russel Lawrence. *Measuring Human Rights: Problems of Methodology and Purpose*, s. 99–100.

⁹⁴ *Ibidem*, s. 98. Carter byl však posledním takovým prezidentem USA, viz POSNER, Eric A. *The Twilight of Human Rights Law*, s. 24.

⁹⁵ BARSH, Russel Lawrence. *Measuring Human Rights: Problems of Methodology and Purpose*, s. 98.

⁹⁶ *Financial Statements (Year Ended June 30, 2016) and Independent Auditors' Report* [online]. Freedom House, Inc, 2016, s. 21. Dostupné z: <https://freedomhouse.org/sites/default/files/FINAL_Basic_Financial_Statements_2016.pdf>.

mohou poskytnout justifikaci pro cíle v praktické politice. Další studie pochází z projektu *CIRI Human Rights Data Project*, mezi jehož hlavními řešiteli jsou výhradně američtí autoři, ačkoli se zaměřuje na lidskoprávní výkonnost napříč celým světem.⁹⁷

Samo o sobě to pochopitelně nemusí nic znamenat.⁹⁸ Avšak právě to, že statistická data se dají využít pro maskování politických rozhodnutí, je jedna z častějších výtek kritiků empirického zkoumání v oblasti lidských práv.⁹⁹ Antropoložka Sally Engle Merry tvrdí, že vytváření a používání indikátorů o lidskoprávní výkonnosti často znamená, že se politika rozplyne v technických záležitostech.¹⁰⁰ Čísla se totiž snadněji prezentují jako něco objektivního, neutrálního, deskriptivního a prostého interpretace.¹⁰¹ V jádru jde ale o politické cíle, které jimi mají být ospravedlněny.

Již ve svých základech se tedy idea empirického zkoumání lidských práv potýká s problémy, které mohou vzbuzovat pochybnost o závěrech, které se na jejich základě učiní. Ať už tvrdíme, že nám zakotvení lidských práv do právních řádů pomůže zlepšit lidskoprávní výkonnost, nebo zastáváme spíše skeptický přístup. Nechci zcela odmítnout smysluplnost empirického zkoumání v oblasti lidských práv. Nastíněné argumenty nám však ukazují, že jeho výsledky nemusí být nutně spolehlivé. Pokud tedy budeme chtít na výsledcích empirického zkoumání v oblasti lidských práv stavět další úvahy, měli bychom si být možných nedostatků vědomi.

Závěr

Nejprve jsem uvedl úvahu Erica A. Posnera, který zpochybňuje účinek lidskoprávních úmluv na reálné dodržování lidských práv. Shrnujím jím předkládaná empirická data a uvedl jeho všeobecný závěr, že lidskoprávní úmluvy lidská práva systematicky nezlepšují.

Dále jsem se zabýval tím, jaký je hlavní nástroj regulace společenských vztahů. Zmínil jsem aktuální kritiku proti právnímu centralismu – postoji, podle kterého je právo hlavní nástroj regulace společenských vztahů. Představil jsem přístupy, podle kterých jsou sociální normy klíčovým faktorem, který určuje, zda se člověk podřídí právu. Poté jsem shrnul poznatky o tom, jak se opouští a přijímají sociální normy, dále také tezi, že prostředkem sociální změny nemá být úsilí o změnu právních norem, nýbrž právě sociálních.

Následně jsem se věnoval internalizaci sociálních norem a poté uvedl, že nemusíme být právní centralisté, abychom uznali alespoň nějaký vliv práva na jejich vznik a změnu. Zmínil jsem poznatek o tom, že nejlépe se prosazují právní normy, které jsou umírněné, a ne tolik v rozporu s dosavadními sociálními normami. Uvedl jsem také to, že právo může podpořit neziskové organizace, které následně nemusí argumentovat jen morálkou, ale i dodržováním práva. Dále jsem vyjádřil skepsi nad tím, že lze na základě krátkodobého pozorování učinit závěry o neefektivitě lidských práv.

⁹⁷ CINGRANELLI, David L. – RICHARDS, David L. – CLAD, K. Chad. *Data & Documentation*.

⁹⁸ Může se jednat o argument *ad hominem*. Není však jasná hranice, kdy se jedná o platný argument a kdy o neformální argumentační klam (*informal fallacy*).

⁹⁹ MCGROGAN, David. The Problem of Causality in International Human Rights Law. *International & Comparative Law Quarterly*. 2016, Vol. 65, No. 3, s. 616.

¹⁰⁰ ROSGA, AnnJanette – SATTERTHWAITTE, Margaret. The Trust in Indicators: Measuring Human Rights. *New York University Public Law and Legal Theory Working Papers*. 2008, Vol. 27, s. 305.

¹⁰¹ *Ibidem*.

Poté jsem shrnul klíčové poznatky, kterými problematizují Posnerovu úvahu. Je potřeba, aby se změnily primárně sociální normy, nikoliv právní. Pak je potřeba, aby došlo k jejich internalizaci, protože soulad vlastního morálního přesvědčení se sociálními normami maximalizuje jejich dodržování. Obojí je dlouhodobý proces. Pokud chceme přijetím právní normy podpořit vznik či změnu sociálních norem, pak musí být umírněná, nikoliv ve velkém rozporu s existujícími sociálními normami. To celý proces jen prodlužuje. Argumentuji, že je obtížné předpokládat, že přijetím lidskoprávních úmluv hned a bez dalšího dojde k jejich přetvoření v sociální normy. Natož že dojde k jejich zvnitřnění u jednotlivých členů společnosti, aby se maximalizovala jejich efektivita.

Na závěr jsem se zabýval tím, zda jsou výsledky empirických výzkumů v oblasti lidských práv vypovídající. Uvedl jsem poznatek, že na definici lidských práv nepanuje shoda, a proto je měření lidskoprávní výkonnosti problematické. Pak jsem se věnoval známým výhradám vůči indikátorům lidskoprávní výkonnosti, které se empiričtí výzkumníci snaží měřit. Jednak je zpochybňována vypovídající hodnota takových indikátorů, ale také kritizováno to, že je jejich volba často politicky motivována. Uvedl jsem také výtku, že statistická data se často využívají pro maskování politických rozhodnutí. Tyto problémy nám tedy v souhrnu ukazují, že výsledky empirického zkoumání lidských práv nemusí být nutně spolehlivé a pokud na nich budeme chtít stavět další úvahy, měli bychom brát v potaz možná úskalí.

Omezení svobody projevu soudců a jeho morální zdůvodnění v judikatuře ESLP a NSS

Jana Stehlíková*

Abstrakt: Svoboda projevu je chráněna a svoboda projevu soudců není výjimkou. Na rozdíl od ostatních lidí ve společnosti jsou však soudci ve svých projevech limitováni zákonnými i etickými požadavky na výkon funkce soudce. Není ale vždy zřejmé, jaký je skutečný obsah těchto požadavků, v čem se od sebe profesně etické a zákonné požadavky liší a jaké následky se s konkrétními projevy pojí. Soudci tak mnohdy čelí ne snadnému úkolu nepřekročit meze své svobody projevu, aniž vědí, podle čeho se mají ve sporných situacích orientovat. Tento článek proto rozebírá tři soudní rozhodnutí (Evropského soudu pro lidská práva a kárného senátu Nejvyššího správního soudu), v nichž soudy řešily případy, kdy se soudci provinili svými projevy proti zákonným či etickým normám. V jednom případě soudce svým projevem narušil zdání své nestrannosti, ve druhém se stal terčem oprávněné kritiky ze strany veřejnosti a ve třetím spáchal kárné provinění. Soudy v těchto třech rozhodnutích odůvodnily pochybení soudců různými morálními argumenty (deontologickými a konsekvenencialistickými). Odhalením těchto morálních argumentů v jednotlivých rozhodnutích článek poukazuje na to, jak soudy uvažují o požadavcích na výkon soudcovské funkce a podle čeho se tedy mohou soudci samotní orientovat, když přemýšlejí, zda se svým projevem neprovinili proti nějaké normě.

Klíčová slova: svoboda projevu soudců, profesní etika soudců, deontologická etika, konsekvenencialismus, morální argumenty, kárné provinění, nestrannost, kritika justice, důvěra veřejnosti v soudní systém

Úvod

Respekt ke svobodě projevu a její ochrana se neodmyslitelně pojí s demokratickým uspořádáním státu.¹ Pokud by ve veřejném prostoru neexistovala názorová pluralita, pokud by neznámily k různým tématům rozdílné názory a pokud by tyto názory nemohly být následně terčem kritiky, jen stěží bychom mohli hovořit o demokratické společnosti. Za jeden z velmi silných argumentů ve prospěch svobody projevu se proto považuje *argument demokracie*,² podle něhož je pro demokratické fungování společnosti zapotřebí, aby se lidé mohli co nejvíce vyjadřovat k veřejným záležitostem. S tímto argumentem souzní i judikatura Ústavního soudu, podle níž „*je pro demokracii životní nutností šíření informací, myšlenek a názorů, ať už pochvalných, či kritických, aby byla veřejnost zásobena*

* Mgr. Jana Stehlíková, doktorandka na katedře právní teorie Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. E-mail: jana.stehlikova@mail.muni.cz, <https://orcid.org/0000-0001-5330-9229>. Autorka zároveň působí jako asistentka soudkyně Nejvyššího správního soudu. V tomto článku jsou prezentovány výhradně autorčiny názory a myšlenky, nikoliv oficiální postoje tohoto soudu. Tento text vznikl na Masarykově univerzitě v rámci projektu *Morální argumenty v interpretaci lidských práv* číslo MUNI/A/0902/2019 podpořeného z prostředků účelové podpory na specifický vysokoškolský výzkum, kterou poskytlo MŠMT v roce 2020. Zkratka ESLP dále v textu znamená „Evropský soud pro lidská práva“. Pod zkratkou NSS se rozumí „Nejvyšší správní soud“.

¹ Podle rozsudku Evropského soudu pro lidská práva ze dne 7. 12. 1976, ve věci *Handyside proti Spojenému království*, stížnost č. 5493/72, je svoboda projevu dokonce „jedním ze základů a jednou ze základních podmínek rozvoje demokratické společnosti“. Srov. Rozsudek ESLP ze dne 7. 12. 1976, stížnost č. 5493/72, ve věci *Handyside proti Spojenému království*.

² BARTOŇ, Michal. *Svoboda projevu: principy, geneze, garance*. Praha: Leges, 2010, s. 23.

všemi dostupnými fakty pro vyvolání kvalitní debaty ve věcech celospolečenského zájmu“.³ Dávalo by proto dobrý smysl, aby se do celospolečenské debaty zapojovalo co nejvíce lidí, kteří mají zájem o věci veřejné, případně ti, kteří mají vliv na společenské poměry. Nemalý přínos tak nepochybně mohou vnést do veřejné diskuse také soudci.

Již dlouho neplatí, že by se soudce neměl vyjadřovat k ničemu mimo svou rozhodovací činnost nebo že by měl hovořit nanejvýš k otázkám spjatým s organizací justice.⁴ Početnou skupinu zastánců však nenajde ani názor, který by bylo možné shrnout takto: „Proč by soudci měli mlčet, když si všichni ostatní mohou říkat, co chtějí?“⁵ Odpověď je nasnadě: Právě proto, že soudci nejsou všichni ostatní... Na všechny dopadají zákonná omezení, která se týkají obsahu projevu,⁶ soudci se však nadto musejí vypořádat s omezeními, která vyplývají z výkonu soudcovské funkce.

Tato omezení spočívají zejména v tom, že soudce nesmí činit projev, jimiž by narušil důvěru v nezávislé, nestranné a spravedlivé rozhodování justice.⁷ Aby soudce mohl dostát nemalým očekáváním, která s jeho funkcí spojujeme, musí mít dostatečné pravomoci a možnost je uplatnit podle svého nejlepšího vědomí a svědomí. To mu zajišťuje mj. právě institut soudcovské nezávislosti a nestrannosti.⁸ Ani ústavní pojistky a procedurální pravidla však samy o sobě nemusejí stačit k tomu, aby soudci řádně vykonávali svou funkci. Soudci musejí sami o svou nezávislost a nestrannost pečovat⁹ svým každodenním chováním a přesvědčivým způsobem svého rozhodování. Proto je někdy potřeba v zájmu zachování autority soudní moci¹⁰ a odpovědnosti za její nestranný výkon svobodu projevu soudců omezit (respektive požadovat sebeomezení ze strany soudců).¹¹

Jedna věc tedy je uvědomit si, proč je v určitých situacích zapotřebí omezit svobodu soudců z hlediska fungování systému justice. Druhá věc však je říct si, proč by nás mělo zajímat, zda a jak soudci vykonávají svou svobodu projevu v souladu s omezeními, která přináší výkon soudcovské funkce. Důvod je opět poměrně prostý. Nelze totiž zapomínat na to, že soudci jsou představiteli jedné ze tří mocí ve státě a významně tak mohou ovlivňovat společenské poměry i životy jednotlivých osob. Proto je třeba, aby lidé kontrolovali¹² soudce tím, že zaměří svou pozornost na jejich chování.

³ K argumentu demokracie v nálezu Ústavního soudu ze dne 11. 11. 2005, sp. zn. I. ÚS 453/03.

⁴ Úvaha quebeckých soudců. Viz RUSSELL, Peter H. Judicial Free Speech: Justifiable Limits. *University of New Brunswick Law Journal*. 1996, No. 45, s. 160.

⁵ Slova anglického soudce lorda Mackaye jsou zachycena v článku: RUBIN, Gerry R. Judicial Free Speech versus Judicial Neutrality in Mid-Twentieth Century England: The Last Hurrah for the Ancien Regime. *Law and History Review*. 2009, Vol. 27, No. 2, s. 377.

⁶ Například zákaz nenávistných projevů apod.

⁷ Srov. § 80 odst. 5 a 6 zák. č. 6/2002 Sb., o soudech a soudcích.

⁸ URBAN, Michal. Jak se píše o soudech a soudcích a profesní etice. In: KYSELA, Jan – ONDŘEJKOVÁ, Jana a kol. *Jak se píše o soudech a soudcích: soudní moc v mezioborové perspektivě*. Praha: Leges, 2012, s. 239.

⁹ ŠIMÍČEK, Vojtěch. Ústavní základy soudní a soudcovské nezávislosti aneb aby nikdo nemusel útočit do kopce. In: ŠIMÍČEK, Vojtěch a kol. *Nezávislost soudní moci*. Praha: Leges, 2020, s. 42.

¹⁰ Pro účely tohoto článku považuji legitimitu omezení svobody projevu soudců za fakt, z něhož vycházím. Nepopírám však, že ústavní východiska tohoto omezení jsou poněkud problematická, zejména pokud jde o odlišné formulace omezení svobody projevu v Listině základních práv a svobod a v Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod. Řešení tohoto problému však výrazně přesahuje limity tohoto článku. Srov. KOSAŘ, David. Když Úmluva omezuje víc než Listina: čl. 10 odst. 2 EÚLP versus čl. 17 odst. 4 LZPS. In: *Jiné právo* [online]. 26. 10. 2010 [cit. 2021-02-05]. Dostupné z: <https://jinepravo.blogspot.com/2010/10/kdyz-umluva-omezuje-vic-nez-listina-cl.html#disqus_thread>.

¹¹ KMEC, Jiří. Nezávislost soudní moci ve světle Evropské úmluvy o lidských právech. In: ŠIMÍČEK, Vojtěch a kol. *Nezávislost soudní moci*. Praha: Leges, 2020, s. 72.

¹² K pojmu kontroly blíže: KOKEŠOVÁ, Jana. Dvě složky vládnutí. *Právník*. 2020, roč. 159, č. 6, s. 473–525.

Kontrola se může projevat tak, že se chování soudců stane předmětem veřejných či odborných diskusí, případně i kritiky.¹³ Specifický druh kontroly pak spočívá v tom, že osoby, které jsou k tomu oprávněny, vyvodí z chování soudců následky, které předvídá zákon. Jde především o vyloučení soudce z řízení kvůli úspěšně namítané podjatosti a kárný postih za nežádoucí projevy soudce, které již dosahují určité intenzity,¹⁴ a není možné přijmout mírnější opatření. To je také důvod, proč by samotné soudce měla zajímat diskuse o tom, co je a co již není přípustný projev soudců a proč. Může totiž přispět k objasnění toho, jaký je skutečný obsah obecných požadavků na výkon soudcovské funkce a jaké (nikoliv pouze zákonné) důsledky se pojí s různými typy projevů soudce. Díky tomu se pak soudci mohou snažit vyvarovat toho, aby jejich projevy budily pochybnosti o jejich nestrannosti a nezávislosti, narušovaly důvěru veřejnosti v justici či lapidárně řečeno „zkratka nepůsobily dobře“.

Tento článek se tedy zabývá omezeními, kterým svoboda projevu soudců podléhá. Aby bylo jasné, v jakém smyslu o omezeních svobody projevu soudců článek pojednává, je následující kapitola věnována objasnění stěžejních pojmů, které se v textu vyskytují. Protože jsou pro tento text zásadní úvahy o limitech plynoucích z právních a profesně etických norem, je níže nastíněno, jak článek pojímá jejich vztah. Další část se zaměřuje na vysvětlení toho, jaký význam mají pro výklad omezení dopadajících na svobodu projevu soudců morální argumenty v judikatuře. Z judikatury byla vybrána tři poměrně známá rozhodnutí, která svou rozmanitostí ilustrují pestrost situací, v nichž se mohou různá omezení této soudcovy svobody projevit. Na příkladu těchto rozhodnutí je blíže ukázáno to, s jakými právními instituty (respektive s jakými právními a mimoprávními sankcemi) se pojí porušení norem, z nichž omezení plynou, i to, jak se v jednotlivých případech může lišit morální argumentace soudů. Dále je proto zásadní část článku věnována rozboru tří soudních rozhodnutí: *Buscemi proti Itálii*,¹⁵ *Kobenter proti Rakousku*¹⁶ a kárného rozhodnutí ve věci soudce *Zbránka*.¹⁷ Při podrobném rozboru kárného rozhodnutí ve věci *Zbránek* je poukázáno mj. na to, že soud může při své argumentaci brát v potaz také to, zda posuzuje porušení právních norem, či norem profesní etiky. V závěru jsou pak shrnuty podstatné myšlenky tohoto článku.

1. Vztah právních a profesně etických norem

Pro lepší srozumitelnost článku je nejdříve namísto objasnit význam některých užitých pojmů. V tomto textu se hovoří o omezeních vyplývajících ze zákona (z právních norem) a z norem profesní etiky soudců. Požadavky na výkon funkce soudce totiž nevyplývají pouze ze zákona, ale spočívají také v respektu k souboru psaných či nepsaných etických principů a pravidel, která dopadají na soudcovský stav.¹⁸

¹³ Podle Davida Kosaře dnes prakticky neexistují obstojné argumenty proti přípustnosti kritiky justice. Viz KOSAŘ, David. Kritika soudců: mýty a polopravdy. *Jurisprudence*. 2010, roč. 19, č. 5, s. 3–10.

¹⁴ Kritérium intenzity nežádoucích dopadů na chráněné zájmy (jakkoliv se může jevit neurčitě) je hodně užíváno v české kárné judikatuře.

¹⁵ Rozsudek ESLP ze dne 16. 9. 1999, *Buscemi proti Itálii*, stížnost č. 29569/95.

¹⁶ Rozsudek ESLP ze dne 2. 2. 2007, *Kobenter a Standard Verlags GmbH. proti Rakousku*, stížnost č. 60899/00.

¹⁷ Rozhodnutí kárného senátu NSS ze dne 6. 6. 2016, čj. 11 Kss 6/2015-53.

¹⁸ Normy profesní etiky soudců jsou v tomto textu chápány ve shodě s názorem Martina Haply jako součást pozitivní morálky, tj. institucionalizovaných morálních norem uplatňovaných v rámci určité skupiny společnosti. Viz HAPLA, Martin. (Ne)morální advokáti: problém ospravedlnění norem profesní etiky. *Časopis pro právní vědu a praxi*. 2019, roč. 27, č. 4, s. 460.

Vztah těchto norem je v tomto textu chápán tak, že právní omezení se částečně překrývají profesně etickými normami. Normy profesní etiky soudců se tím ale zcela nevyčerpávají, mohou se pojít i se situacemi mimoprávními. Překryv množin obou typů norem však bude zřejmě značný¹⁹ a mnohdy bude záležet pouze na intenzitě, která určí, zda mělo soudcovy jednání dopady pouze v etické rovině, či také v právní. Navíc i když je hranice mezi tím, co je právní a mimoprávní, velmi tenká, v nějaké podobě se zpravidla právní přesahy objeví.²⁰

V tomto případě však normy profesní etiky slouží také jako zásadní apel, který skýtá další motivaci (kromě právních sankcí) k dodržování právních norem a k ochraně důležitých veřejných zájmů (například práv autority justice apod.). Jinými slovy, soudce jedná v souladu s profesně etickými normami, snaží-li se dodržovat normy právní (nezavdat důvod k tomu, aby na něj byla podána kárná žaloba, aby byl vyloučen kvůli nedostatku nepodjatosti). Je v podstatě morální povinností soudce snažit se dostat zákonným požadavkům na soudcovskou funkci a tuto morální povinnost lze chápat jako součást profesní etiky soudců. Takto široce jsou normy profesní etiky v tomto textu pojaty (nikoliv pouze jako jakési stavovské konvence či kodex výslovně přijatých stavovských pravidel, ale ani pouze jako soubor norem upravujících kárnou odpovědnost soudců²¹).

Důkladnější pojednání o vztahu právních a etických norem rozsah tohoto článku nemožňuje. To by však nemělo bránit porozumění stěžejním myšlenkám tohoto článku, ve kterém jde především o to, poskytnout nový pohled na argumentaci ve prospěch omezení svobody projevu soudců. Tento nový pohled spočívá v užití morálních argumentů k odůvodnění těchto limitů. Tato argumentace má smysl zejména tehdy, přiznáme-li povinností soudce respektovat zákonná omezení také morální charakter. Ostatně posuzujeme-li správnost určitého chování či jednání, je uvažování v morálních soudech přirozené a v podstatě nevyhnutelné. Navíc nelze pominout, že právo je mnohdy nejasné a je na soudech, aby ho objasnilo. Když takto soudce právo v podstatě dotváří,²² často k tomu v nějaké formě užije morální argumenty. Ryze právní argumenty se mu totiž v některých případech nemusejí vůbec nabízet.

Morální argumenty mohou rovněž posloužit jako vhodný podklad pro rozlišení, zda soudce svým projevem porušil „pouze“ profesně etické normy, či také právní, a jaké z toho plynou důsledky. Například zda se soudce stane terčem oprávněné veřejné kritiky, zda bude vyloučen z projednání věci kvůli námitce podjatosti nebo zda se svým jednáním

¹⁹ Podle Martina Haply zejména v našem právním prostředí právní normy pohlují většinu etických požadavků, jejichž původ bychom patrně hledali v morálních systémech (tzn. etických norem, které nespádají pod právní normy regulující chování soudců, nebude příliš mnoho). Viz HAPLA, Martin. *(Ne)morální advokáti: problém ospravedlnění norem profesní etiky*, s. 460.

²⁰ Například to, že vůči soudci (ať už vůči jeho osobě, jeho chování či rozhodovací činnosti) směřuje veřejná kritika, samo o sobě není skutečnost, která by byla automaticky spjata s nějakým právně relevantním jednáním soudce. Může jít o čistě mimoprávní způsob veřejné kontroly veřejně činné osoby, jejíž jednání mohlo zapůsobit na veřejnost kontroverzně a vyvolat debatu o etické správnosti takového jednání. Také však může vyjít najevo, že kritizované jednání soudce bylo v rozporu s normami právními. Pak i zde sledáme právní přesah. Jde tedy zpravidla o kontext, ale i intenzitu určitého soudcovy jednání, respektive pochybení.

²¹ Právě na to, že normy profesní etiky bývají často chápány takto, poukazuje Martin Hapla (HAPLA, Martin. *(Ne)morální advokáti: problém ospravedlnění norem profesní etiky*, s. 459). Kriticky na toto pojetí v kontextu soudních exekutorů pak nazará Jan Kober (srov. KOBER, Jan. *Etika soudních exekutorů*. In: SOBEK, Tomáš a kol. *Právní etika*. Praha: Leges, 2019, s. 272).

²² Předpokládáme, že soudce může svou rozhodovací činností právo fakticky dotvářet. Diskusi o tom, zda soudce právo toliko vykládá, či jej i tvoří, ponechme nyní stranou.

kárně provinil. Tyto argumenty mohou sloužit také k ospravedlnění projevů,²³ které nijak závažné nejsou.

2. Význam morálních argumentů v odůvodnění soudních rozhodnutí

Při výkladu omezení svobody projevu soudců a jeho správného porozumění plní morální argumenty významnou úlohu v judikatuře. Soudy pochopitelně nejsou při formulaci odůvodnění svých rozhodnutí vedeny primárně vědomou snahou najít oporu pro právní závěry v morálních důvodech. To však nic nemění na tom, že se v soudních rozhodnutích vyskytují morální argumenty (soudy), které hodnotí jednání soudců z různých hledisek.

Chce-li soud přesvědčivě zdůvodnit, proč považuje to či ono soudcovovo chování za problematické (ať už z profesně etického či zákonného hlediska), nezbyvá mu než promítnout své představy o tom, co jsou obecně sdílené principy chování napříč soudcovským stavem (pozitivní morálka²⁴ soudců, tj. morální normy, které považuje za závazné právě tato profesní skupina), do argumentů skýtajících morální ospravedlnění (tj. využitím kritické morálky²⁵). Velmi obecné požadavky na výkon soudcovské funkce tak získají konkrétnější obsah a stávají se snáze pochopitelné pro jejich adresáty. Rovněž tímto sblížováním pozitivní a kritické morálky v odůvodnění svých rozhodnutí soudy podporují legitimitu požadavků na výkon soudcovské funkce.

Pro soudce mohou být navíc velmi cenné informace o tom, jak soudy, které jsou k tomu povolány, uvažují nad tím, co by soudce neměl říkat či psát a za jakých okolností. Je podstatné, zda projev směřuje proti nějaké konkrétní hodnotě, a proto je špatný, či spíše to, zda vyvolává nějaké nežádoucí následky? Odpověď na tuto otázku je stěžejní, pokud soudci chtějí zjistit, na základě jakých kritérií se jejich projevy posuzují, a chtějí se vystříhat toho, aby byl jejich projev vyhodnocen z hlediska právních nebo i etických norem jako nepřijatelný. Proto je užitečné zaměřit se v soudních rozhodnutích týkajících se svobody projevu soudců na to, jaké morální argumenty byly k odůvodnění použity. Ostatně může se stát, že morální argument, který soud použije ve svém rozhodnutí, později jiný soud převezme s odkazem na legitimní očekávání adresátů práva. Z morálního argumentu se tak v jistém smyslu stane argument právní.

Tento článek se zaměřuje na to, zda soudy ve vybraných judikátech posuzují projevy soudců podle toho, jestli se jeví morálně správné (respektive nesprávné) samy o sobě, pokud splní (či nesplní) určitá kritéria, anebo zda je soudy považují za přijatelné či nepřijatelné podle toho, jaké dopady se s projevem pojí. O první skupině argumentů se v tomto textu hovoří jako o argumentech vyplývajících z deontologické etiky,²⁶ o druhé pak jako o argumentech konsekvencialistických.²⁷ Článek neusiluje o podrobnější rozbor jednot-

²³ Morální ospravedlnování projevů soudce lze chápat jako tzv. kritickou morálku (HAPLA, Martin. *(Ne)morální advokáti: problém ospravedlnění norem profesní etiky*, s. 460–461).

²⁴ *Ibidem*, s. 460–461.

²⁵ *Ibidem*, s. 460–461.

²⁶ V literatuře se v souvislosti s deontologickou etikou nejčastěji pojednává o kantovské etice [např.: například TIMMONS, Mark. *Moral Theory: An Introduction (Elements of Philosophy)*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2. vydání, 2012, s. 205–243; SUIKKANEN, Jussi. *This Is Ethics: An Introduction*. Hoboken: Wiley-Blackwell, 2014, s. 79–109] jakožto nejvýznamnější představitelce tohoto etického směru (srov. GEALFOW, John, A. Kantovská etika. In: SOBEK, Tomáš a kol. *Právní etika*. Praha: Leges, 2019, s. 96). V tomto článku však užívám právě obecnější pojem deontologická etika.

²⁷ O konsekvencialismu a jeho „čelním představiteli“ utilitarismu pojednává blíže například J. Suikkanen. Viz SUIKKANEN, Jussi. *This Is Ethics: An Introduction*. Hoboken: Wiley-Blackwell, 2014, s. 80 an.

livých argumentů, jejich detailní popis a precizní zařazení v rámci těchto dvou významných skupin etických teorií. Smyslem vyhledání a označení těchto typů argumentů je obecně nastínit, jak by mohli (měli) soudci o svých projevech uvažovat, chtějí-li jednat v souladu s požadavky na výkon soudcovské funkce tak, jak je chápe judikatura. Z těchto typů morálních argumentů mohou soudci pro sebe vytěžit určitý návod, jak své projevy korigovat.

Naopak se článek v soudních rozhodnutích tohoto typu nezabývá argumentací založenou na etice ctnosti, tj. na morálních soudech o tom, jací by soudci měli být.²⁸ Jistě, i takové úvahy jsou důležité a mohou mít své místo i v těchto soudních rozhodnutích. Svě využití však najdou spíše při koncepčních úvahách o stavu justice (o tom, jak by měli být soudci vybíráni, aby dostali určitým požadavkům apod.), anebo při posuzování kvality práce soudce z dlouhodobějšího hlediska. Nahlízet na konkrétní, „jednorázový“, projev soudce z hlediska etiky ctnosti by mohlo být zavádějící. Navíc cílem tohoto článku není poskytnout inspiraci²⁹ k tomu, jak se stát ideálním soudcem, ale k tomu, jak učinit konkrétní projev souladným s právními, respektive profesně etickými normami. K tomu účelu se jeví vhodnější argumentace deontologická či konsekvencialistická. Proto je při rozboru judikátů pozornost zaměřena pouze na tyto dva typy morálních argumentů.³⁰

K rozboru byla vybrána tři ilustrativní rozhodnutí: dvě rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva a jedno z pera kárného senátu Nejvyššího správního soudu, protože judikatura obou těchto soudů významně ovlivňuje výklad norem, které regulují svobodu projevu soudců. Každé z rozhodnutí řeší odlišnou situaci, do níž se soudce kvůli svému projevu může dostat v důsledku svého eticky sporného jednání. Soudy se v těchto rozhodnutích zabývaly v praxi častými typy následků nežádoucích projevů soudců. V prvním soudce vyvolal pochyby o své nepodjatosti, ve druhém se stal mj. terčem veřejné kritiky a ve třetím se kárně provinil. Problematiku podjatosti (případně nestrannosti) soudce a kritiky justice v tomto článku reprezentují rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva, protože k těmto tématům ve své judikatuře vymezil principy platné napříč právními řádů.³¹ Úprava kárné odpovědnosti je naproti tomu poměrně specifickou záležitostí každé národní jurisdikce, a proto se v tomto případě článek zaměřuje na rozbor rozhodnutí z české kárné judikatury.

Vybraná rozhodnutí jsou hojně citována a rozebírána,³² navíc pro své zajímavé skutkové okolnosti poměrně snadno zapamatovatelná. Těchto skutečností autorka využila, aby

²⁸ Ideálními osobnostními rysy soudce, aby byl odolný vůči stresu a syndromu vyhoření, se zabývá například tato publikace: VRCHA, Pavel. *Stres a (syndrom) vyhoření u soudců*. Praha: Leges, 2020, 200 s. Nejde v ní sice primárně o to, jaké morální přesvědčení by měl soudce mít, ale „vnitřní morální sílu“ autor považuje za stěžejní vlastnost (viz ibidem, s. 54–55).

²⁹ Vzhledem ke vzorku rozebíraných judikátů autorka nemá větší ambice než inspirovat.

³⁰ Zároveň je dobré si uvědomit, že není totéž použít například deontologickou/konsekvencialistickou argumentaci a zastávat deontologickou/konsekvencialistickou etickou teorii. Soudci mohou argumentovat morálními argumenty v duchu jedné teorie, protože to v konkrétním případě považují za vhodnější (přesvědčivější), a přitom mohou zastávat odlišnou.

³¹ Viz například: RADA EVROPY. *Příručka k článku 6. Právo na spravedlivý proces* [online]. Rada Evropy/Evropský soud pro lidská práva. 2013 [cit. 2021-02-27]. Dostupné z: <https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_CES.pdf>.

³² Například k věci *Buscemi proti Itálii*: rozhodnutí NSS ze dne 23. 9. 2009, čj. 1 Afs 78/2009-25, ze dne 6. 7. 2016, čj. 11 Kss 6/2015-53, a ze dne 2. 12. 2020, čj. 16 Kss 1/2020-122, k věci *Kobenter proti Rakousku*: KOSAŘ, David. *Kobenter proti Rakousku: Přípustná míra kritiky soudcovského stavu (Kobenter v. Austria: Permissible Degree of Criticism of the Judiciary)*. Přehled rozsudků Evropského soudu pro lidská práva. Praha: ASPI, 2007, roč. 10, č. 1, s. 32–41, k věci *Zbránek: ŠAFÁŘ, Roman*. Soudci, kteří bez taláru povídali příliš mnoho. In: *Právo21 – Právo srozumitelně a pro všechny* [online]. 26. 6. 2017 [cit. 2021-02-27]. Dostupné z: <<https://pravo21.cz/spolecnost/soudci-kteři-bez-talaru-povidali-prilis-mnogo>>.

poskytla jiný pohled na tato rozhodnutí, která pomohla alespoň trochu vymezit limity soudcovské svobody projevu. Problematika svobody projevu soudců je velmi široká, a právě volba značně odlišných rozhodnutí umožňuje poukázat na její různé aspekty (například to, jak se projevují omezení soudcovy svobody projevu v kontextu různých právních institutů apod.). Odůvodnění jednotlivých rozhodnutí jsou tedy blíže rozebrána podle toho, jakou argumentaci soud použil, respektive jaká morální hlediska vzal v potaz (ať už vědomě či nevědomě). Přestože z takto omezeného počtu rozhodnutí lze jen stěží vyvodit nějaký trend, který by judikatura sledovala, může nastíněný přístup k odůvodněním tohoto typu rozhodnutí inspirovat k novému způsobu uvažování o hledání limitů svobody projevu soudců.

3. Buscemi proti Itálii: „Spravedlnost musí být nejen konána...“

„... ale musí být také vidět, že je konána.“³³ Tato koncepce, kterou ve své judikatuře zastává Evropský soud pro lidská práva,³⁴ našla svůj odraz také ve věci *Buscemi proti Itálii*.³⁵ V této věci se ESLP zabýval tím, zda soudce neporušil v očích účastníků řízení zdání své nestrannosti. ESLP k posouzení této otázky použil tzv. subjektivní test,³⁶ tj. zda soudce v daném případě projevilo nějaké osobní předsudky či předpojatost.³⁷

Ve věci *Buscemi proti Itálii* soudce nenalezl rovnováhu mezi svobodou svého projevu a svou povinností nejen být nestranný, ale také působit nestranně. Soudce vyvolal pochyby o své nestrannosti tím, že chtěl reagovat na kritický novinový článek účastníka řízení, který nebyl spokojen se soudcovým rozhodováním ve své věci péče o dítě. Účastníkovi soud svými rozhodnutími neumožnil rozšířit kontakt s nezletilou dcerou, která trpěla psychickými problémy. Dívka během neshod mezi rodiči pobývala i v dětském domově. Soud péči o dívku opakovaně měnil s ohledem na posudky znalců z oblasti psychologie a psychiatrie.

Rozhodnutí vyvolalo řadu reakcí. Soudce se rozhodl okomentovat své rozhodnutí v tisku slovy: „*Nejsme únosci dětí. Naším úkolem je zbavit děti jejich utrpení.*“ Na toto vyjádření reagoval dívčin otec (účastník řízení) nesouhlasně. Rozhodování soudu považoval za kruté. Soudce, vyprovokován tímto vyjádřením, zaslal do tisku další dopis, v němž popsal okolnosti případu, které ho přiměly dívku rodičům na čas odejmout a poslat do dětského domova. Při pobytu s rodiči byla totiž dívka vystavena psychickému i fyzickému násilí a podle odborníků potřebovala klid v jiném prostředí. Otec dívky se nad tímto soudcovým vyjádřením pohoršil nejen proto, že se cítil být označen za lháře, ale také proto, že soudce prozradil důvěrné informace o účastníkovi a jeho rodině. Účastník proto namítal soudcovu podjatost. Argumentoval, že soudce, který se s účastníkem otevřeně pře prostřednictvím tisku, nemůže být nestranný.

³³ Podle anglické maximy: „Justice must not only be done: it must also be seen to be done.“

³⁴ Například také v rozsudcích ESLP ze dne 26. 10. 1984, *De Cubber proti Belgii*, stížnost č. 9186/80, a ze dne 15. 10. 2009, *Micallef proti Maltě*, stížnost č. 17056/06. Český Ústavní soud se k této koncepci přihlásil v nálezu ze dne 7. 3. 2007, sp. zn. I. ÚS 722/05.

³⁵ Rozsudek ESLP ze dne 16. 9. 1999, *Buscemi proti Itálii*, stížnost č. 29569/95.

³⁶ Kromě subjektivního testu existuje také tzv. objektivní test, který spočívá v posouzení toho, zda soud nabízí dostatečné záruky umožňující vyloučit jakékoli legitimní pochybnosti o jeho nestrannosti. Srov. RADA EVROPY. *Příručka k článku 6. Právo na spravedlivý proces* [online]. Rada Evropy/Evropský soud pro lidská práva. 2013 [cit. 2021-02-27]. Dostupné z: <https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_CES.pdf>.

³⁷ Ibidem.

Vnitrostátní italské soudy s mužem nesouhlasily, ESLP však ano. Podle ESLP musejí soudci za každou cenu zachovat zdání nestrannosti a být zdrženliví při vyjádřeních do médií, i kdyby byli vyprovokováni. Soud při tomto svém závěru odkázal na „vyšší požadavky spravedlnosti“. V odůvodnění tento svůj apel detailněji nerozebíral ani nenastínil žádné další souvislosti, které se pojí s tím, že soudce těmto „vyšším požadavkům spravedlnosti“ nedostál. „Požadavek spravedlnosti“ tak patrně představoval pro Evropský soud pro lidská práva hodnotu, jež sama o sobě bez dalšího zaslouží respekt a uznání. Soud tedy argumentoval spíše deontologicky, když svůj závěr o tom, že tento soudcův projev nebyl správný, učinil na základě toho, že soudce svým projevem nesplnil kritérium „vyššího požadavku spravedlnosti“.

Zásadní pro způsob odůvodnění tohoto rozhodnutí je skutečnost, že nešlo o posuzování správnosti projevu kvůli případnému kárnému provinění, ale šlo o otázku vypořádání námítky podjatosti. U kárného provinění by bylo potřeba určit, jaké konkrétní jednání bylo škodlivé a proč, aby mohlo být považováno za kárné provinění (už proto, aby bylo řádně prokázáno a odůvodněno, že byla naplněna skutková podstata kárného provinění a nikdo nebyl nezákonně potrestán³⁸). V tomto případě stačilo soudu konstatovat, jaké jednání činilo soudce podjatým, protože již případná podjatost jako narušení zdání nestrannosti z povahy věci narušuje podstatu justice, která bez atributu nestrannosti postrádá smysl. Výklad podjatosti i to, jaké důsledky se s pochybnostmi o ní pojí, stejně jako to, čím může být způsobena, jsou navíc poměrně jednoznačně judikovány. Souvislosti a důsledky narušení zdání nestrannosti v každém jednotlivém případě se nadto jeví celkem intuitivní a lze říct, že vždy vyplývají z okolností případu.

V tomto případě tedy bylo přinejmenším implicitně dáno, co se rozumí „vyšším požadavkem spravedlnosti“, a bylo zřejmé, proč podle soudu toto kritérium splněno nebylo. Rozhodnutí (byť si lze představit i jeho preciznější odůvodnění) je tak dostatečně přesvědčivé, přestože může vyvolávat otázky, zda byl zvolený způsob deontologické argumentace záměrný, nebo se k němu soud uchýlil spíše proto, aby se vyjádřil úsporně, či dokonce pouze proto, že nebyl až tak pečlivý. To však není podstatné pro to, aby bylo možné označit argumentaci rozhodnutí za spíše deontologickou. Pro čtenáře a adresáty rozhodnutí je důležité to, co z rozhodnutí výslovně vyplývá, tj. to, co soud napsal. Tato slova rozhodnutí (nikoliv ta, která se může domnívat, že by soud při větší pečlivosti zvolil) se může čtenář snažit pochopit a v budoucnu se jimi řídit. Podrobnější konsekvenencialistická argumentace (která by dovedla konkrétní dopady učiněného projevu, jež by za jiných okolností případu možná bylo lepší znát pro posouzení správnosti jednání) se tedy u vyloučení soudce nejvíce z hlediska přesvědčivosti soudního rozhodnutí nikterak nezbytná. Soudce se může po vzoru tohoto judikátu zaměřit na otázku, zda jeho projev splní kritérium „vyššího požadavku spravedlnosti“ tak, jak jej soud popsal. Pokud ano, může legitimně očekávat, že jeho jednání bude vyhodnoceno z hlediska zdání nestrannosti jako správné.

Navíc lze na tomto příkladu pozorovat fakt, že etické pochybení se vůbec nemusí týkat kárné odpovědnosti. V tomto případě soudce eticky pochybil, přestože sám se nutně nemusel kárně provinít a ani nebyla řešena otázka jeho kárné odpovědnosti. Ne každý soudce vyloučený z projednání věci totiž naruší zdání své nestrannosti svým vlastním jednáním, ne vždy to může ovlivnit.³⁹ Soudce v této věci to však ovlivnit mohl, ale selhal.

³⁸ V souladu se zásadou „*nulla poena sine lege*“.

³⁹ Může jít o narušení zdání nestrannosti kvůli příbuzenským či přátelským vztahům k některým účastníkům řízení.

Na tomto příkladu lze pozorovat, že i morální argumenty mohou reflektovat odlišnou funkci institutu námitky podjatosti oproti kárnému provinění. Zatímco účelem prvního institutu je zajištění spravedlivého a nestranného rozhodování soudního systému (vyloučení soudce je řekněme preventivní opatření, spočívající v zásahu do systému rozhodování), kárné řízení se všemi jeho důsledky představuje následný postih soudce nežádoucího chování. Jde tedy o sankci s represivním i preventivním působením především na trestaného soudce (případně na další soudce). Tyto rozdílné funkce jednotlivých institutů ospravedlňují odlišnou argumentaci (ve smyslu potřeby různých morálních argumentů) v jednotlivých typech věcí (v kárných řízeních a v řízeních o námitce podjatosti).

4. Kobenter proti Rakousku: kritika justice

Rozsudek ESLP ve věci *Kobenter proti Rakousku*⁴⁰ se týkal kárného provinění soudce, ovšem nikoliv bezprostředně. Klíčovou otázkou této věci bylo to, zda si projev soudce (za nějž byl kárně potrestán) vysloužil veřejnou kritiku oprávněně, či nikoliv. Soud tedy hodnotil soudcův projev prostřednictvím toho, zda kritika, která proti němu směřovala, požívala právní ochrany. Tento rozsudek potvrdil v judikatuře ESLP trend ochrany svobody projevu v situaci, kdy je vyřčená kritika věcná a umírněná.⁴¹ Protože i veřejná kritika představuje významnou mimoprávní sankci za nevhodný (ať už eticky či také právně) projev soudce, je namístě zkoumat, o jakou argumentaci soud opřel závěr, že si určitý projev takovou formu sankce zaslouhuje.

Celý příběh věci *Kobenter* začal tím, že rakouský soudce rozhodoval o žalobě na ochranu osobnosti žalobců homosexuální orientace proti pisateli a vydavateli článku, v němž se hovořilo o homosexuálech velmi nelichotivě (např.: že by na ně měly být použity nacistické metody a že „*homosexuals now crawl like rats out of their holes and are fed 'lovingly' by politicians and church officials*“⁴²). Soudce žalobě nevyhověl, protože vydavatel článku nikde neuvedl konkrétní jméno žádného z žalobců, takže se jich článek přímo nemohl dotknout. Soudce navíc na dvou stranách rozsudku citoval z knihy *Lexikon der Liebe*, podle níž svět homosexuálů zahrnuje i lesbický a zvířecí svět. Z knihy pak citoval dlouhé pasáže příkladů homosexuálních praktik mezi zvířaty.

Tento rozsudek vyvolal vlnu kritiky, mj. i v médiích. Jeden z kritiků přirovnal soudcovu odůvodnění rozsudku za středověké praktiky jedinců pořádajících hony na čarodějnice a soudcovy výroky odsoudil. Soudce se bránil žalobou na ochranu osobnosti u vnitrostátních soudů a uspěl.⁴³

ESLP se však zastal kritika, kterého označil za tzv. „*hlídacího psa*“⁴⁴ a jeho projev za přiměřený, nikoliv urážlivý ve vztahu k soudci.⁴⁵ Soudce naopak podle Evropského soudu

⁴⁰ Rozsudek ESLP ze dne 2. 2. 2007, *Kobenter a Standard Verlags GmbH, proti Rakousku*, stížnost č. 60899/00.

⁴¹ BARTOŇ, Michal. *Svoboda projevu: principy, garance, meze*. Praha: Leges, 2010, s. 280.

⁴² Volně přeloženo: „*Homosexuálové nyní vylézají z děr jako krysy a jsou milostivě živeni politiky a církevními představiteli.*“ *Ibidem*, s. 280.

⁴³ Zajímavé je, že soudce uspěl ve vnitrostátním sporu o ochranu osobnosti, avšak zároveň obdržel důtku za kárné provinění, které v soudcově způsobu odůvodnění rozsudku shledal kárný soud.

⁴⁴ Bod 31 rozsudku ESLP ze dne 2. 2. 2007, *Kobenter a Standard Verlags GmbH, proti Rakousku*, stížnost č. 60899/00.

⁴⁵ Ochrana kritických projevů na adresu soudců pramení rovněž z toho, že jde o veřejně činné osoby. Srov. citaci rozsudku ESLP, podle níž „*při zveřejňování neformálních kontrol v podobě zveřejňování informací, kritiky či satiry často dochází k zásahům do osobnostních práv těch, kterých se zveřejněné informace dotýkají. Osoby veřejně činné musí snést větší míru kritiky než osoby soukromé*“ (rozsudek ESLP ze dne 8. 7. 1986, ve věci *Lingens proti Rakousku*, stížnost č. 9815/82).

pro lidská práva nedostal „*povinnostem a cílům, které se má soudce snažit naplňovat*“.⁴⁶ Z rozsudku plyne, že úkolem soudce je budit u veřejnosti *důvěru*. To tento soudce svými výroky nečinil. Povšimněme si, že ESLP zde opět argumentuje pouze hodnotami jako je důvěra veřejnosti v justici a poukazuje na obecné povinnosti, jež má soudce plnit z povahy své funkce. Z toho lze vyvodit, že ESLP považoval tyto cíle justice za všeobecně známé a uznávané hodnoty. Jde tedy o další příklad deontologické argumentace, kterou ESLP hodnotil způsob, jakým se soudce vyjadřoval v odůvodnění svého kritizovaného rozsudku.

Ani v této věci soud nenastínil dopady soudcova projevu. Je to však pochopitelné mj. proto, že ESLP se věnoval především svobodě projevu kritiků problematického rozsudku, a nebylo jeho primárním cílem vyřešit podrobně otázku povahy soudcova projevu. To, že se k ní ESLP přesto vyjádřil, dokládá to, že morálně (a v tomto případě i právně) správnému chování soudců přikládá značný význam.

Je pravda, že ESLP neposkytl ostatním soudcům jednoznačné vodítko, kterého by se mohli držet, aby své projevy udrželi v etických i zákonných mezích. Tím, že soudcovo chování v této věci odsoudil, však alespoň naznačil, jakým směrem by se mohla kárná judikatura národních soudů v Evropě ubírat. Na základě tohoto rozhodnutí může navíc soudce očekávat, že pokud svým projevem nedostojí povinnostem a cílům, které se má soudce snažit naplňovat (nesplní toto kritérium), čeká jej ze strany veřejnosti oprávněná kritika. Nakolik argumentace zvolená v tomto rozhodnutí pomůže soudcům posoudit, zda se jim při každém jednotlivém projevu podařilo tomuto kritériu dostát, je již otázka jiná.

Nutno říci, že kárný senát Nejvyššího správního soudu (dále také „NSS“) se při svém rozhodování nechal vést poněkud odlišnými úvahami než ESLP (ve vztahu k vyjadřování soudců k různým menšinám), jak vidno na patrně nejznámější české kárné věci, týkající se svobody projevu soudců.

5. Kárné rozhodnutí ve věci Zbránek: Co je korektivem soudcova počínání?

Mezi projevem, který je kárným proviněním, a projevem, který je „pouze“ v rozporu s etickými zásadami soudcovské profese, rozlišoval kárný senát NSS v rozhodnutí ve věci soudce Zbránka.⁴⁷ Kárné řízení bylo se soudcem Zbránkem vedeno proto, že na serveru pravyprostor.cz publikoval několik satirických článků. Ty působily značně dehonestujícím způsobem ve vztahu k některým osobám či skupinám osob. Mohly také působit zjednodušujícím a paušalizujícím dojmem a posilovat nežádoucí stereotypy týkající se migrantů, pracovníků neziskových organizací a občanských aktivistů.

Kárný senát proto musel poměřit svobodu projevu, kterou soudce Zbránek uplatňoval v rámci své publicistické, respektive umělecké tvorby, a omezení této svobody, která plynou z výkonu soudcovské funkce. Satirické články podle kárného senátu neporušovaly v obecné rovině pravidla svobody projevu podle čl. 17 odst. 4 Listiny základních práv a svobod⁴⁸ a podle čl. 10 odst. 1 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod.⁴⁹

⁴⁶ Bod 31 rozsudku ESLP ze dne 2. 2. 2007, *Kobenter a Standard Verlags GmbH. proti Rakousku*, stížnost č. 60899/00.

⁴⁷ Rozhodnutí kárného senátu NSS ze dne 6. 6. 2016, čj. 11 Kss 6/2015-53.

⁴⁸ Ústavní zák. č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod.

⁴⁹ Sdělení č. 209/1992 Sb., sdělení federálního shromáždění ministerstva zahraničních věcí o sjednání Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod a Protokolů na tuto Úmluvu navazujících.

Přestože některé články vyznívaly neobjektivním a dehonestujícím dojmem, neobsahovaly známky nenávistných projevů, diskriminace či nabádání k nezákonnému jednání. Kárný senát tímto testoval, zda by byl projev přípustný sám o sobě, tj. za situace, že by na toho, kdo jej pronesl, nedopadala žádná další omezení.

Protože však autorem projevů byl soudce, kárný senát připomněl, že jisté omezení svobody projevu je implicitně obsaženo v § 80 zákona č. 6/2002 Sb., o soudech a soudcích.⁵⁰ Toto omezení sleduje podle kárného senátu legitimní cíl v podobě zájmu na zachování autority a nestrannosti soudní moci a zároveň je přiměřené, protože neexistuje jiný prostředek, jak zamezit projevům, které by snižovaly důstojnost soudcovského stavu či zpochybňovaly jeho nestrannost a nezávislost. To však *a priori* soudci nebrání vyjadřovat své názory na otázky veřejného života, a to i na ty, které mohou být chápány jako politické či konfliktní. Podle kárného senátu by tak soudci mělo být zpravidla ve veřejném prostoru dopřáno sluchu, nikoliv však na úkor fungování nezávislé justice a její důvěryhodnosti. Kárný senát byl přesvědčen, že tento rovnovážný stav může být nalezen, bude-li na výroky soudců nahlíženo takto: „*Korektivem počínání soudce musí být hranice, za níž by mohl vyvolat dojem, že jím prezentované názory by mohly mít vliv na výkon jeho soudcovské funkce.*“⁵¹

Z toho lze usuzovat, že kárný senát považoval za průvodní jevy kárného provinění tyto faktory: 1) prezentované názory by mohly ovlivnit soudcovo rozhodování (nemuselo by již být nezávislé, nestranné a pokud možno spravedlivé), 2) mohlo by se to tak jevit veřejnosti. Ač se může zdát, že si kárný senát vytyčil jasná kritéria posuzování, opak je pravdou. Kritéria totiž kladou poměrně velké nároky na to, aby kárný soudce správně odhadl uvažování lidí ve společnosti, respektive její celkové vnímání a citlivost na některé projevy. Zajímavé je si uvědomit, že kárný senát se nastavením těchto kritérií rozhodl reagovat spíše na projevy a dopady soudcova chování než na chování samotné (na rozdíl od přístupu ESLP v předchozích dvou případech). Jinými slovy, rozhodl se označit za kárné provinění určité jednání nikoliv proto, že je morálně špatné,⁵² ale protože vyvolává ve společnosti pochyby o motivech soudcova rozhodování a o jeho nestrannosti (chování je tedy špatné, protože má špatné dopady). Přestože se tato argumentace může jevit jako prakticky totožná s argumentací týkající se nestrannosti soudce v rozhodnutí *Buscemi proti Itálii*, lze mezi nimi vyzorovat určité odlišnosti. Ve věci *Buscemi proti Itálii* totiž soud zdůrazňoval potřebu zdání soudcovy nestrannosti zejména z pohledu kritérií, které si sám stanovil, zatímco v případě soudce Zbránka soud vztáhnul nutnost, aby soudce působil nestranně, na to, jak se to jeví veřejnosti. V tomto lze shledat jiný způsob morální argumentace, přestože je možné na základě obou typů argumentací dospět k totožnému závěru (tj. je třeba, aby byl soudce nestranný).

Zvláštní je, že kárný soud formuloval v tomto případě kritérium tak, že na rozhodování soudce může mít vliv „prezentovaný názor“ (tedy že se kvůli tomu soudce může přestat chovat nestranně). Nikoliv tak, že výroky mohou vypovídat o tom, že již nelze spoléhat na jeho nestrannost a nezávislost (kvůli tomu, co si již myslí, ne kvůli tomu, co udělá poté,

⁵⁰ Ustanovení obsahuje mj. požadavek, aby se soudce „zdržel všeho, co by mohlo narušit důstojnost soudcovské funkce nebo ohrozit důvěru v nezávislé, nestranné a spravedlivé rozhodování soudů“.

⁵¹ S. 17 rozhodnutí kárného senátu NSS ze dne 6. 6. 2016, čj. 11 Kss 6/2015-53, ve věci *Zbránek*.

⁵² Z § 80 odst. 1, 4 a 5 zákona o soudech a soudcích by takovým příkladem mohlo být chování, které „narušuje důstojnost soudcovské funkce“. Toto pravidlo nevyžaduje, aby se veřejnosti chování takto jevílo.

co své názory projeví). Tato poněkud neintuitivní formulace rozlišovacího kritéria může mít dvojí vysvětlení. První vysvětlení je, že se kárnému senátu nepodařilo vyjádřit nejlepším možným způsobem to, že právě soudcovy názory jsou stěžejní problém. A tento problém vyvolal pochyby o soudcově nestrannosti poté, co vyšel najevo. Kárný senát však mohl mít na mysli i to, že soudcovy názory mohou narušit jeho nestrannost proto, že je veřejně prezentoval. Výroky by pak mohly soudce motivovat například k tomu, aby naopak nadržoval skupině lidí, kterou jimi mohl urazit, a snažil tak ze sebe podezření, že je proti někomu zaujatý. Přestože kárný senát ve svém rozhodnutí tuto nejasnost neodstranil, pravděpodobněji se jeví první vysvětlení (tj. že problém spočívá už v tom, že soudce má určitý názor).

6. Profesně etické vs. kárné provinění a odlišný způsob argumentace

Kárný senát však při posuzování článků s názvy *Dopis dezorientovaného běžence* a *Zpráva o putování do Němec* nakonec použil poněkud jiná hodnotící kritéria. Přestože se jednalo o satiru, která z povahy věci není k nikomu laskavá, byla podle kárného senátu některá vyjádření na adresu nejen migrantů a mnohdy samoučelné vulgarismy na samé hranici vkusu a slušnosti. Hodnotil tedy jednotlivá vyjádření (v kontextu publikovaných článků) bez dalších dopadů na veřejnost. Tomu odpovídala i právní kvalifikace těchto výroků: soudce těmito projevy mohl narušit *důstojnost soudcovské funkce*. Soudcovská důstojnost (jakkoliv jde o velice vágní pojem) vyjadřuje chráněnou hodnotu samu o sobě (není potřeba ptát se, co špatného se stane, když ji někdo poruší). Tento přístup zajišťuje, že se některé výroky (například zjevné vulgarismy) nestanou přijatelným standardem projevů soudců ani tehdy, pokud by je společnost kvůli pokleslým mravům byla ochotna považovat za vhodné. Tato formulace některých skutkových podstat kárného provinění umožňuje udržet v čase určitý morální standard chování soudců, nejen zajistit důvěru v soudní systém (jeho nezávislosti, nestrannosti jeho soudců apod.).

U těchto dvou zmíněných článků nakonec kárný senát přeci jen posuzoval i jejich dopady, tj. ohrožení důvěry v nezávislé, nestranné a spravedlivé rozhodování soudů. Kárný senát možná poněkud překvapivě neshledal, že by články o migrační krizi, v nichž je patrný poměrně vyhraněný názor autora-soudce, představovaly ohrožení důvěry v justici. Podle kárného senátu totiž články nevyjadřují podporu konkrétnímu politickému programu či přihlášení se k nějaké ideologii. Lze pochybovat o tom, zda je toto hledisko dostatečné při posuzování spektra výroků, které důvěru narušují. Leckdo by totiž oprávněně mohl namítat, že píše-li někdo dehonestující články o migrantech, jen stěží by mohl nestranně rozhodovat v jejich věcech. V této situaci patrně ve prospěch zákonnosti soudcových vyjádření hovořila skutečnost, že články byly napsány formou satiry, jako rádoby smyšlené příběhy (mnohdy v nich však vystupovaly osoby, které bylo možné identifikovat), a nebylo možné zcela prokázat soudcovy osobní nízké pohnutky (osobní nenávisť vůči konkrétním osobám či skupinám osob). Stejně tak vzal kárný senát v potaz to, že se autor neprezentoval jako soudce a jeho články tak mohly být hůře spojeny s osobou v jeho funkci (argument proti ohrožení důvěry v justici)⁵³.

⁵³ V tomto ohledu se pohled kárného senátu na zákonnost projevu soudce neshoduje s obecně přijímaným profesně-etickým postojem, že „soudce je soudcem dvacet čtyři hodin sedm dní v týdnu“.

Tyto výroky soudce tak byly podle kárného senátu pod ochranou svobody projevu, přestože je senát zároveň považoval za hraniční. Tím chtěl patrně vyjádřit to, že výroky byly neetické (v rozporu se zásadami soudcovské etiky), avšak právně nepostižitelné. Jako tzv. „pomyslný jazýček na vahách“ kárnému senátu zjevně posloužila forma sdělení kontroverzních výroků, při níž bylo poněkud obtížné identifikovat vážné míněné soudcovy názory, nadsázku apod.

Na této části odůvodnění rozhodnutí kárného senátu je zajímavé, že když chtěl kárný senát konstatovat, že se soudce choval neeticky (respektive že se soudce pohyboval na hranici toho, co ze zákona může, a co nemůže) nevyužil odůvodnění typu „protože to má dopady...“, protože působí...“. Při hodnocení etického chování kárný senát nezajímaly dopady soudcova chování tolik, jako když posuzoval podmínky pro konstatování kárného provinění (tzn. Co si myslí veřejnost? Bude méně důvěřovat justici?). Zdá se, že kárný senát uvažoval o profesní etice soudců spíše deontologicky,⁵⁴ zatímco o morálních pravidlech vtělených do právních pravidel smýšlel spíše konsekvencialisticky.⁵⁵

Kárný senát posuzoval také soudcův článek s názvem *Zpráva evropského komisaře o stavu lidských práv v Musulmanské Lhotě*, který vypráví příběh navozující apokalyptickou budoucnost Evropy v souvislosti s nástupem islámských radikálů. Kárný senát sice připustil, že článek je opět paušalizující a zjednodušující, v tomto případě však soudcův projev podle něj bylo možné odůvodnit svobodou autorské tvorby. Řada skutečností, které autor popsal, se totiž ve světě děje (násilnosti páchané Islámským státem, sexuální otroctví jezidských žen, rituální vraždění homosexuálů apod.). Autor na tyto záporné jevy poukázal (jde o kritiku extrémismu) opět formou satiry, pro níž je typická „nekorrektnost“ a snaha šokovat. Kárný senát na tom neshledal nic špatného.

Otázkou je, zda kárný senát nepodcenil význam korektnosti vyjadřování soudce. Podle evropských standardů totiž korektnost a vnitřní integrita představují důležité a vzájemně propojené požadavky na chování soudce.⁵⁶ Pokud se soudce nevyjadřuje korektně (navíc opakovaně), lze mít pochybnosti o jeho vnitřní integritě (o tom, co jej vede k detailnímu popisu násilností apod.). To, co je totiž přijatelné u osob věnujících se ryze umělecké tvorbě, může být již problematické u osob, které rozhodují o životech jiných lidí. Nad tímto aspektem článku se však kárný senát nepozastavil a nezabýval se otázkou, zda právě tato skutečnost nemůže budít ve společnosti pochyby o tom, kdo a proč rozhoduje v soudní síni o jejich osudech.

Kárný senát opřel svůj závěr, že nejde v případě tohoto článku o kárné provinění, mj. o to, že se v něm na rozdíl od předchozích dvou článků neobjevují vulgarismy. V této části argumentace tak není kárný senát zcela důsledný v posouzení dopadů soudcova projevu. Lze si tedy představit i důkladnější argumentaci ve vztahu k tomu, proč je právě tento soudcův projev chráněn svobodou projevu jakožto umělecká tvorba, motivovaná soudcovým zájmem o veřejné dění. Kárný senát v samotném závěru podotýká, že ve Zbránkově věci jde o první případ posuzování publikační činnosti soudce jako kárného provinění. I tomuto postupnému „objevování“ limitů svobody projevu soudců lze přičíst dílčí nedokonalosti v konzistenci a přesvědčivosti odůvodnění tohoto kárného rozhodnutí.

⁵⁴ Jednání je samo o sobě dobré, nebo špatné.

⁵⁵ Konsekvencialismus spojuje správnost jednání s jeho následky. Srov. HAPLA, Martin. *(Ne)morální advokáti: problém ospravedlnění norem profesní etiky*, s. 464.

⁵⁶ MOLITERNO, James E. – PATON, Paul D. *Globální problémy v právu*. Praha: Wolters Kluwer, 2017, s. 164.

Závěr

Tento text byl věnován vztahu mezi svobodou projevu a omezeními, jež plynou z výkonu soudcovské funkce, zejména pak profesně etickými a zákonnými limity svobody projevu.

Tři různé příklady z judikatury (ESLP a NSS) nám poskytly vhled do toho, jak soudy odůvodňují své závěry o tom, že se soudce provinil při svém projevu porušením toliko etické normy, či zároveň normy právní. Z rozboru těchto rozhodnutí vyplynulo, že argumentace soudů se mnohdy podle okolností liší. Určitou roli hraje to, zda ve věci rozhodoval kárný (nalézací) soud, který by měl hledat konkrétní odpovědi na konkrétní otázky ve vztahu k vnitrostátnímu právnímu řádu, či ESLP, u něhož se spíše projevuje výrazná úloha sjednotitele jednotlivých národních soudů v Evropě v hodnotové rovině. Další odlišnosti v argumentaci vyplynuly z toho, že se jednalo o odlišné typy řízení, které vyžadovaly rozdílné přístupy. Jiné požadavky na přesvědčivost a srozumitelnost odůvodnění se tak uplatnily u věci týkající se námitky podjatosti a kárných věcí. U kárných věcí navíc hrálo důležitou roli to, zda soudy v konkrétní věci řešily otázku ochrany kritiky ze strany veřejnosti vůči projevům soudce, či kárného provinění.

Případ soudce Zbránka pak detailněji poukázal na to, jakým omezením může podléhat svoboda projevu soudců a jakou podobu svoboda projevu soudců má poté, co se poměří se zákonnými požadavky na výkon funkce soudce. Soud v této věci argumentoval jak ve prospěch svobody projevu, tak hodnot chráněných zákonem o soudech a soudcích. Tento přístup kárného senátu skýtal mnohé poznatky z hlediska morálních argumentů. Z rozboru tohoto judikátu vyplynulo, že kárný senát se při posuzování kárného provinění hodlal zaměřit především na to, jak se bude projev soudce jevit veřejnosti, avšak nakonec kárné opatření uložil za provinění, které spatřoval v možnosti ohrožení soudcovské důstojnosti (tedy primárně bez ohledu na dopady projevu soudce na mínění veřejnosti).

Závěrem lze říci, že k objasnění toho, jaké jsou meze svobody projevu soudců, mohou soudy (ať už národní, či nadnárodní) přispět svou rozhodovací činností, pokud zvolí vhodný způsob odůvodnění ve vztahu ke svému zařazení v soudní hierarchii a k typu případu či řešení právní otázky. Ze tří izolovaných rozhodnutí sice nelze vyvodit jednoznačný trend, který soudy při odůvodňování svých rozhodnutí sledují, avšak zcela jistě může tento pohled na argumentaci soudů pomoci soudcům hledat správné otázky, díky kterým budou moci lépe korigovat své projevy tak, aby byly právně i eticky co nejméně sporné. I díky tomu pak bude čím dál přesvědčivější teze, že *„profesní etika je pomocníkem profesionálů, nikoliv bič na hříšníky“*⁵⁷...

⁵⁷ URBAN, Michal. Profesionální etika jako pomocník profesionálů, nikoli bič na hříšníky. In: KYSELA, Jan – ONDŘEJKOVÁ, Jana a kol. *Jak se píše o soudech a soudcích: soudní moc v mezioborové perspektivě*. Praha: Leges, 2012, s. 243.

Jiří Kejř v Ústavu státu a práva ČSAV – právník, který žil středověkem Sto let od narození

Zdena Žáčková*

Abstrakt: Příspěvek shrnuje život a dílo významného českého právního historika Jiřího Kejře se zaměřením na období jeho dvacetiletého působení v Ústavu státu a práva Československé akademie věd. Jeho badatelský zájem se soustředil na český středověk, konkrétně na správní a právní dějiny období husitství, zvláště na dějiny středověkých měst, pražské univerzity, na osobnost Mistra Jana Husa a také na kodikologii. Byl autorem množství analytických studií i několika syntetizujících monografií. Jeho práce byly založeny na důkladném studiu rukopisů. Díla, která napsal v časech nesvobody, nenesou stopy ideologického tlaku panujícího v době jejich vzniku. Stále mají vysokou vědeckou hodnotu, takže další badatelé nemohou jeho práce opominout.

Klíčová slova: Kejř Jiří (1921–2015), právní dějiny, Ústav státu a práva AV ČR, dějiny právní vědy, kodikologie, historiografie

Úvod

Právní historik Jiří Kejř je znám jako badatel v oboru českých středověkých právních dějin. Svými pracemi přispěl k položení základů studia středověkých měst, byl znalcem kanonického práva a středověkých právních rukopisů a specialistou na dějiny husitství i osobnost Mistra Jana Husa. Jedním z jeho závěrů, významným a pozoruhodným i pro laiky, bylo konstatování, že Mistr Jan Hus byl v Kostnici odsouzen v souladu se středověkým kanonickým právem.

28. srpna 2021 uplyne od narození Jiřího Kejře sto let. (Zemřel 27. dubna 2015 v devadesáti třech letech.) Vystudovaný právník, který se během svého života stále více cítil historikem, svůj profesní život zasvětil vědě. Svým oborem se cítil pohlcen do té míry, že své paměti nazval *Žil jsem ve středověku*.¹ O jeho neobyčejné pili svědčí, že byl autorem více než dvou set publikací, ať již monografií, nebo studií a článků v časopisech nebo sbornících vydaných u nás i v zahraničí.² Své příspěvky publikoval zejména na stránkách *Právněhistorických studií*, *Studii o rukopisech*, časopisu *Studia Gratiana*, *Archivního časopisu* nebo *Československého časopisu historického*. Naproti tomu v časopisu *Právník* otiskl jen jednu stať ještě jako mladý autor.³ Právník nepřišel ani s laudatií k jeho jubileím,

* PhDr. Zdena Žáčková, Ph.D., Ústav státu a práva AV ČR, v. v. i. E-mail: zdena.zackova@ilaw.cas.cz, <https://orcid.org/0000-0003-4389-2371>. Příspěvek vznikl s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Ústavu státu a práva AV ČR, v. v. i., RVO: 68378122.

1 KEJŘ, Jiří. *Žil jsem ve středověku*. Praha: Academia, 2012. Vyšlo jako 43. svazek edice *Paměť*. V pamětech autor vylíčil svůj život od dětství až do své současnosti a podal také zajímavé svědectví o svém právněhistorickém bádání a o svém náhledu na právní dějiny a možnost jejich poznání. O tom, že se cítil stále více historikem, viz s. 131.

2 Bibliografie jeho prací je zařazena jako příloha knihy KEJŘ, Jiří. *Jan Hus známý i neznámý. Resumé knihy, která nebude napsána*. Praha: Karolinum, 2009, s. 127–137. Dále také viz URBANOVÁ, Jiřina. Soupis prací Jiřího Kejře. *Studie o rukopisech*. 2001, roč. 34, s. 255–271.

3 KEJŘ, Jiří. O manželském právu husitů. *Právník*. 1953, roč. 92, s. 50–58.

ani s nekrologem, pouze s jednou recenzí jeho knihy.⁴ Tím spíše je nyní vhodné jej v *Právníku* připomenout, neboť jeho vědecké působení bylo po celý život spojeno s pracovišti Československé akademie věd (ČSAV). Prvních dvacet let své vědecké dráhy dokonce strávil v Ústavu státu a práva ČSAV, který po svém vzniku převzal vydávání *Právnicka*. Jiří Kejř tedy stál u počátků právněhistorického výzkumu v této instituci.⁵ Cílem tohoto příspěvku je podat souhrn jeho života a díla, zejména s přihlédnutím k jeho uplatnění v Ústavu státu a práva ČSAV.

1. Mládí a studia – překvapivá volba oboru

Budoucí právní historik Jiří Kejř se narodil 28. srpna 1921 do evangelické rodiny sládků a nájemce pivovaru v Praze-Bubnech. Jeho matka pocházela ze starého selského rodu z Hostomic. Dětství strávil zčásti v Praze a zčásti později na venkově, v pivovaru v obci Obora u Ostroměře, který si jeho otec pronajal. Základní školu vychodil v Chomuticích a roku 1940 maturoval na gymnáziu v Novém Bydžově. V plánovaném studiu na právech pokračovat nemohl, protože nacisté zavřeli české vysoké školy. Aby získal alespoň nějakou praktickou kvalifikaci, v letech 1941 a 1942 absolvoval abiturientský kurz na obchodní akademii v Praze na Vinohradech.⁶

I když patřil k pověstnému ročníku 1921, který byl totálně nasazován na práci v nacistické Říši, podařilo se mu nakonec odchodu do „reichu“ vyhnout. V období let 1940 až 1944 vypomáhal s administrativou v otcově pivovaru a také pracoval jako úředník ve šlechtitelském podniku von Dreger v Chlumci nad Cidlinou. Poslední měsíce okupace však strávil zčásti v nemocnici, kde se zotavoval z vážného zánětu mozkových blan.⁷

Hned po válce bez prodlení nastoupil ke studiu na Právnické fakultě Univerzity Karlovy. O svém odborném zaměření se zde rozhodl velmi brzy a překvapivě si zvolil právní dějiny. Zatímco před nástupem na fakultu o ně nejevil zájem a studium zahajoval s úmyslem věnovat se advokacii, první přednáška profesora Miroslava Boháčka z římského práva pro něj znamenala naprostý zvrat a „*tak hluboký zážitek*“, že svá studia pojal jako soustavnou přípravu na dráhu právního historika.⁸ Z tohoto důvodu také navštěvoval přednášky z pomocných věd historických a historie na filozofické fakultě.

Na právnické fakultě patřil k žákům profesora československých právních dějin Václava Vaněčka, jenž měl na něj zásadní vliv nejen v době studií, ale také později. O Kejřově celoživotním badatelském zaujetí pro období husitství bylo rozhodnuto poté, co mu Vaněček zadal seminární práci týkající se právních aspektů čtyř pražských artikulů. Potřeba konzultací o této problematice ho zavedla za dalším učitelem, který na něj silně působil, jímž byl profesor František M. Bartoš z evangelické bohoslovecké fakulty.⁹

⁴ PŠENÍČKA, Stanislav. Jiří Kejř. Husův proces. Praha, Vyšehrad 2000, 235 s. *Právník*. 2001, roč. 140, č. 11, s. 1175–1176.

⁵ Archivní materiál týkající se Jiřího Kejře není shromážděn v samostatném archivním fondu, nýbrž se nachází ponejvíce ve fondu Ústavu státu a práva AV ČR (ÚSP AV ČR, ÚSP ČSAV) v Masarykově ústavu a Archivu AV ČR (MÚA AV ČR), Archivu (AAV).

⁶ KEJŘ, Jiří. *Žil jsem ve středověku*, s. 13–53.

⁷ *Ibidem*, s. 66–78.

⁸ KEJŘ, Jiří. Ocenění bývalých pracovníků rukopisného oddělení plaketou Františka Palackého. Poděkování Doc. JUDr. Jiřího Kejře, CSc. *Studie o rukopisech*. 1993–94, roč. 30, s. 143.

⁹ KEJŘ, Jiří. *Žil jsem ve středověku*, s. 91–92, 99. Seminární práci později Kejř přepracoval a vydal, viz KEJŘ, Jiří. Čtyři pražské artikuly z konce července 1420. *Jihočeský sborník historický*. 1952, roč. 21, s. 13–18.

Zkrácené poválečné studium ukončil v přelomovém roce 1948, kdy moc ve státě převzala komunistická strana. Byl sice odhodlán věnovat se právní historii, ale na právnické fakultě se uplatnit nemohl vzhledem k tomu, že nepatřil ke spolehlivé komunistické mládeži. Nastoupil tedy k roční praxi v notářské kanceláři, i když šlo o vybočení z plánovaného směřování. Následně až do roku 1952 externě spolupracoval s několika vědeckými institucemi. Nakrátko byl například zaměstnán v báňském archivu při Ústavu pro výzkum rud v Kutné Hoře.

Jeho neuspokojivé finanční poměry v této době vítaně vylepšovaly přivýdělnky ve zcela jiném oboru. Malým zdrojem příjmů pro něj byla příležitostná vystoupení Českého pěveckého sboru, jehož byl členem. I když časem sbor opustil, zájem o kulturu a zvláště o klasickou hudbu jej provázel po celý život.¹⁰

2. Dvacet let v Ústavu státu a práva ČSAV

2.1 U počátků právněhistorického bádání v ČSAV

Existenční stabilitu a potřebné zázemí pro vědeckou práci přinesla v roce 1952 Jiřímu Kejřovi až pracovní nabídka jeho univerzitního učitele Václava Vaněčka. Ten se hned po znovuotevření vysokých škol zasazoval o zřízení ústavu pro dějiny práva v Československu při pražské právnické fakultě. To se mu sice nepodařilo, zato byl úspěšný v jednáních při konstituování ČSAV. Z jeho iniciativy patřil mezi zakladatelská pracoviště nově vznikající ČSAV také Kabinet dějin státu a práva v Československu.¹¹ Ve svém návrhu organizace kabinetu Vaněček počítal i s tehdejšími archivářem Jiřím Kejřem, jako s „jednou z nejúčelnějších sil kabinetu“.¹²

Po všech přípravných jednáních zahájil kabinet pod Vaněčkovým vedením oficiálně činnost od 1. ledna 1953. Jedním z bodů výzkumného programu kabinetu bylo také bádání „o právu v husitském revolučním hnutí“,¹³ což bylo téma Jiřího Kejře. Jeho kolegy v kabinetu byli další Vaněčkovi žáci, které si vchoval ve svém semináři na právnické fakultě. Samostatná existence kabinetu nicméně neměla dlouhého trvání, neboť páté valné shromáždění ČSAV rozhodlo o spojení právních pracovišť existujících v rámci VII. sekce ekonomie a práva ČSAV. V důsledku toho byl Kabinet dějin státu a práva v Československu spolu s dalšími dvěma právními kabinety k 1. únoru 1956 spojen s Ústavem práva ČSAV. Za několik let se potom transformoval v oddělení dějin státu a práva.¹⁴

Svou vědeckou dráhu v kabinetu Jiří Kejř začínal v temném, lze říci ostudném, období českého práva a právní vědy. Namísto svobody bádání bylo nutno, řečeno dobovou rétorikou, hledět na dostatek kritické bojovnosti, bolševické stranickosti a důsledného třídního

¹⁰ KEJŘ, Jiří. *Žil jsem ve středověku*, s. 104–109.

¹¹ VANĚČEK, Václav. K otázce konstituování prvních pracovišť ČSAV. *Archivní zprávy ČSAV*. 1981, roč. 13, s. 5–12. Vznik a fungování kabinetu jsou popsány v článku KEJŘ, Jiří – SPURNÁ, Soňa. Kabinet dějin státu a práva ČSR ČSAV. *Archivní zprávy ČSAV*. 1985, roč. 16, s. 69–79.

¹² MÚA AV ČR, AAV, fond ÚSP ČSAV, karton 5, sig. 01, inv. č. 25, K programu práce a návrhu organizace Kabinetu pro dějiny státu a práva v ČSR při Československé akademii věd, 28. 4. 1952, Václav Vaněček.

¹³ KEJŘ, Jiří – SPURNÁ, Soňa. Kabinet dějin státu a práva ČSR ČSAV. *Archivní zprávy ČSAV*. 1985, roč. 16, s. 72.

¹⁴ Ústav práva ČSAV byl založen 1. února 1955. Blíže viz ŽÁČKOVÁ, Zdena. K vývoji ústavu státu a práva ČSAV v letech 1955–1973 (s dodatkem o období let 1974–2002). *Právník*. 2006, roč. 145, č. 1, s. 87–115.

hodnocení naší minulosti.¹⁵ Výklady práva bylo žádoucí přehodnocovat z marxistických pozic a vzory hledat v sovětské právní vědě.¹⁶

V tomto náročném a nebezpečném období dokázal člen komunistické strany Vaněček své chráněnce účinně zaštitit svou autoritou. Ačkoliv byli téměř všichni členové kabinetu včetně Jiřího Kejře nestraníci,¹⁷ Vaněček je úspěšně provedl politickými prověrkami, díky čemuž se mohli věnovat své práci. Ostatně i ředitel ústavu Viktor Knapp s odstupem uznával, že v kabinetu dějin bylo z celého ústavu nejvíce schopných vědců.¹⁸ Výsledkem jejich úsilí byly seriózní a ideologicky nezatížené práce a od roku 1955 také vydávání nového sborníku *Právněhistorické studie*, který vychází dodnes (od roku 1990 pod hlavičkou Univerzity Karlovy). Jiří Kejř řídil část vyhrazenou pro starší dějiny a až do svých osmdesáti osmi let byl členem redakční rady.¹⁹

V kontrastu k časům těžkým pro celou společnost bylo období padesátých let pro Jiřího Kejře velmi šťastné v osobním životě. Seznámil se totiž s lékařkou Dášou Novákovou, s níž se na podzim roku 1954 oženil. V harmonickém manželství se narodil syn Jiří.²⁰

2.2 V Ústavu státu a práva ČSAV v šedesátých letech a do roku 1973

Odhalení kultu osobnosti na dvacátém sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu v roce 1956 sice znamenalo posun v myšlení a politických postojích, ale požadavek uplatňování hlediska marxismu-leninismu ve vědě nadále trval a byl podstatnější než skutečné odborné kvality.²¹ To se potvrdilo i ve sporu, jehož aktérem byl Jiří Kejř v roce 1961. Polemika vznikla poté, co se společně se svým přítelem a kolegou z oddělení dějin státu a práva Vladimírem Procházkou²² kriticky vyjádřili k *Dějinám venkovského lidu*, publikaci nedostatečné vědecké úrovně z pera vlivného marxistického historika Františka Grause. Ten potom oba kritiky svého díla označil v *Československém časopise historickém* za „buržoazní historiky práva“.²³ Kejř sice s odstupem ve svých vzpomínkách uvedl, že se Graus později v emigraci od tohoto svého díla distancoval, avšak historik Martin Nodl naproti

¹⁵ Redakce Právnicka. Stanovisko redakce Právnicka ke kritice s. Lachouta. *Právnick*. 1953, roč. 92, s. 675.

¹⁶ To se nedařilo podle představ komunistických představitelů strany a vlády. Dokládá to například výrok prvního tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného z roku 1953 o zaostávání našich společenských věd, mezi nimi také právní vědy, z hlediska ideologické úrovně. Novotný o zaostávání hovořil ve svém referátu na plenárním zasedání ÚV KSČ 3.–5. 12. 1953. V právnícké obci pak následovala povinná diskuse a hledání východisek. Viz např. REDAKCE. Odstranit zaostávání vědy o státu a právu. *Právnick*. 1954, roč. 93, s. 1–4.

¹⁷ V roce 1962 byl, nepočítaje vedoucího komunistu Vaněčka, ze šesti pracovníků oddělení dějin státu a práva na území ČSSR jen jeden členem komunistické strany, a to Jaroslav Houser. Viz MÚA AV ČR, AAV, fond ÚSP ČSAV, karton 7, sig. 012, inv. č. 61, Informace o zaměření pracovníků a úkolech Ústavu státu a práva ČSAV, 22. 2. 1962, sepsal Vlastimír Kolomazník.

¹⁸ KNAPP, Viktor. *Proměny času*. Praha: Prospektrum, 1998, s. 140. Kabinetem dějin státu a práva v Československu prošli Vladimír Procházka, Vladimír Růžička, Valentin Urfus, Jíří Klabouch, Miloslav Doležal a Jaroslav Houser.

¹⁹ KEJŘ, Jiří. *Žil jsem ve středověku*, s. 120–121.

²⁰ *Ibidem*, s. 127.

²¹ Odkazy na literaturu zabývající se ČSAV a obecněji vědou v době vlády Komunistické strany Československa lze nalézt např. zde: KOSTLÁN, Antonín. KSČ a věda. Hlavní koncepty vědní politiky v Československu 1945–1989. In: KALOUS, J. – KOCIAN, J. (eds). *Český a slovenský komunismus (1921–2011)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012, s. 239–249.

²² Vladimír Procházka (1924–1967) se zaměřoval na dějiny polabských Slovanů a české venkovské právní prostředí mezi středověkem a novověkem.

²³ Útok proti oběma historikům Graus publikoval v roce 1961. Viz HANZAL, Josef. *Cesty české historiografie 1945–1989*. Praha: Karolinum, 1999, s. 100.

tomu poukázal na to, že ve skutečnosti se Graus o *Dějínách venkovského lidu* vyjádřil kriticky velmi stručně jen na okraj a nikdy je opravdu nezavrhl.²⁴

Kromě ideologických požadavků se museli akademičtí pracovníci vyrovnávat rovněž se ztíženou možností pěstovat zahraniční kontakty, které jsou přitom nezbytné. Pracovníci Ústavu státu a práva ČSAV museli hlásit řediteli styky s cizími státními příslušníky, vysvětlovat, jaké kontakty a proč udržují, podávat řediteli a zahraničnímu oddělení úřadu prezidia ČSAV písemné zprávy o zahraničních cestách a také učinit záznam o jakékoli přijaté zahraniční návštěvě. Korespondence se zahraničím se musela předkládat řediteli na vědomí.²⁵ Nicméně díky postupnému politickému uvolňování se v šedesátých letech Jiří Kejř mohl účastnit zahraničních konferencí a přednášet na významných zahraničních univerzitách.²⁶

Na jeho domovském pracovišti se zatím opakovaně diskutovalo o smyslu existence a předmětu studia oddělení dějin státu a práva. Nakonec bylo oddělení k 31. březnu 1964 zrušeno a jeho pracovníci byli přeřazeni pod vedení Zdeňka Mlynáře do sektoru politického řízení společnosti,²⁷ v následujícím roce přejmenovaného na sektor teorie a dějin státu a práva. Protože kvalita práce Jiřího Kejře byla nezpochybnitelná, při reorganizacích se pamatovalo na to, že by mu měly být vytvořeny podmínky k práci.²⁸ Zároveň však nemohl očekávat, že by vzhledem ke svému „kádrovému profilu“, jak se tehdy říkalo, mohl zastávat nějaké funkce.

V roce 1968 bylo oddělení dějin státu a práva na území ČSSR opět obnoveno s tím, že se bude soustřeďovat na výzkum institucionálních dějin. To však byla jen krátká epizoda, po níž následovalo na začátku normalizace v roce 1971 začlenění do oddělení teorie státu a práva se záměrem postupného zastavení dalšího právněhistorického výzkumu.²⁹ Bylo jasné, že pro Jiřího Kejře již na tomto pracovišti nebude místo, i když nepatřil do okruhu pracovníků okolo Zdeňka Mlynáře, kteří ve druhé polovině šedesátých let aktivně vystupovali s reformními myšlenkami, v důsledku čehož museli ústav opustit po srpnové okupaci Československa „spřátelenými armádami“ Varšavské smlouvy v roce 1968. Kejř tedy nakonec dostal pracovní smlouvu jen do konce roku 1972, a tak opustil ústav z „organizačních důvodů“.³⁰ Z těchto peripetií je zřejmé, že právněhistorický výzkum neměl v Ústavu státu a práva ČSAV na různých ustláno a navzdory svým kvalitním výsledkům musel dlouhodobě bojovat o holou existenci. Zázemí pro ni však s příchodem normalizace neuhájil.

Jako jiné vhodné působiště pro excelentního specialistu v oboru právních dějin, jakým byl Jiří Kejř, by se na první pohled nabízela právnická fakulta, zvláště když měl zájem i potřebné předpoklady. Kolega František Hoffmann o něm napsal, že „*byl svými vědeckými*

²⁴ KEJŘ, Jiří. *Žil jsem ve středověku*, s. 114–115; NODL, Martin. *Středověk a memoáry počátku 21. věku*, s. 84–85.

²⁵ MÚA AV ČR, AAV, fond ÚSP ČSAV, karton 12, inv. č. 67, sig. 022, oběžník z 19. 7. 1962.

²⁶ KEJŘ, Jiří. *Žil jsem ve středověku*, s. 137, 144–151.

²⁷ MÚA AV ČR, AAV, fond ÚSP ČSAV, karton 12, sig. 022, inv. č. 68, dopis Viktora Knappa Václavu Vaněčkovi a Zdeňku Mlynářovi z 19. 3. 1964.

²⁸ MÚA AV ČR, AAV, fond ÚSP ČSAV, karton 7, sig. 012, inv. č. 61, Návrh na zaměření a organizaci výzkumu dějin státu a práva v ÚSP ČSAV, 29. 10. 1963, sepsal Zdeněk Mlynář.

²⁹ ŽÁČKOVÁ, Zdena. K vývoji ústavu státu a práva ČSAV v letech 1955–1973 (s dodatkem o období let 1974–2002), s. 104, 107, 111.

³⁰ MÚA AV ČR, AAV, fond ÚSP ČSAV, karton 19, sig. 12, inv. č. 122. Kritická analýza činnosti ÚSP v období od 13. do 14. sjezdu KSČ. Datum neuvedeno, schválena na shromáždění pracovníků ústavu 29. 1. 1972; KEJŘ, Jiří. *Žil jsem ve středověku*, s. 156.

schopnostmi a zároveň uměním výrazného a přitom dobře srozumitelného ústního projevu přímo předurčen pro univerzitní dráhu“.³¹ V cestě jí však stály zásadní překážky – jeho rodinný původ, evangelická víra i nesouhlas s poúnorovým režimem, byť jej nedával najevo nijak hlasitě. Až od roku 1970 mu bylo umožněno externě přednášet dějiny práva v Československu na obnovené právnické fakultě brněnské univerzity, nakonec však mohl zůstat jen po krátkou dobu sedmi semestrů.³²

2.3 Hlavní okruhy odborného zájmu

Odborný zájem Jiřího Kejře vykrytalizoval do několika okruhů, které se prolínaly a dohromady umožňovaly zasvěcený a interdisciplinární pohled na právní dějiny českého středověku. Jeho pozornost se soustřeďovala obecně na české právní a správní dějiny středověku, zejména pak na dějiny středověkých měst a městského práva a také na dějiny pražské univerzity se zaměřením na právnickou fakultu. S tím souvisel i zájem o kanonické právo a kodikologii, osobnost Jana Husa a dějiny husitství.

Právě husitskému právu věnoval jednu ze svých prvních prací a publikoval ji roku 1953 v časopisu *Právník*. V drobném článku *O manželském právu husitů* se zabýval podstatou a účelem manželství husitů, manželstvím kněží, souhlasem rodičů při dceřině sňatku, manželstvím mezi kmotry i rozvodem.³³ První Kejřovou samostatnou monografií byl sešit *Rozprav ČSAV s názvem Dvě studie o husitském právnictví*,³⁴ vydaný následujícího roku. V první studii se věnoval husitskému právníkovi M. Janu z Jesenice a jeho obraně Dekretu kutnohorského, na druhé místo zařadil pojednání zabývající se husitskou kritikou teorie soudních důkazů. V *Rozpravách ČSAV* publikoval také studii *Počátky dvorského soudu*,³⁵ která představovala určité tematické vybočení.

Již v padesátých letech Jiří Kejř položil základy také svému studiu dějin středověkých měst, jež byly, jak již bylo naznačeno, dalším z jeho oblíbených témat. V knize *Právní život v husitské Kutné Hoře*³⁶ z roku 1958 předložil kromě dějin Kutné Hory v příslušném období také kapitolu o hospodářství tohoto významného města, o jeho správě a rovněž přidal část o majetkových právech. Knihu obhájil jako kandidátskou disertaci.³⁷ O dějinách středověkých měst pak napsal celou řadu studií nejen v češtině, ale i v němčině a jiných jazycích. Bádání o této problematice završil v devadesátých letech shrnující monografií.³⁸ Tato díla jsou pro zkoumání středověkých měst dodnes zásadním zdrojem.

Kejřovy práce byly založeny na důkladné znalosti středověkých právních rukopisů. Ostatně právě jejich studium a tvorba soupisů kanonických rukopisů představovaly další

³¹ HOFFMANN, František. Jiří Kejř osmdesátiletý. *Studie o rukopisech*. 2001, roč. 34, s. 5–6.

³² ŠMAHEL, František. Jiří Kejř (28. srpna 1921 – 27. dubna 2015). *Český časopis historický*. 2015, roč. 113, č. 3, s. 898; KEJŘ, Jiří. *Žil jsem ve středověku*, s. 152–153.

³³ KEJŘ, Jiří. O manželském právu husitů. *Právník*. 1953, roč. 92, č. 1–2, s. 50–58.

³⁴ KEJŘ, Jiří. Dvě studie o husitském právnictví. *Rozpravy ČSAV*. Řada SV. 1954, roč. 64, sešit 5.

³⁵ KEJŘ, Jiří. *Počátky dvorského soudu*. *Rozpravy ČSAV*. Řada SV. 1956, roč. 66, sešit 4.

³⁶ KEJŘ, Jiří. *Právní život v husitské Kutné Hoře*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1958; 2. vydání. Kutná Hora: Kuttna, 2002.

³⁷ KRAFL, Pavel Otmar. Právní historik Jiří Kejř a jeho výzkumy dějin husitství. *Revue církevního práva*. 2018, roč. 24, č. 73–74, s. 50–51.

³⁸ KEJŘ, Jiří. *Vznik městského zřízení v českých zemích*. Praha: Karolinum, 1998. Do okruhu studia středověkých měst patří také KEJŘ, Jiří. *Počátky města Krnova*. Krnov: Měst. NV, 1968. Knižku napsal z podnětu Viktora Knappa, viz KEJŘ, Jiří. *Žil jsem ve středověku*, 2012, s. 144. Své cizojazyčné studie týkající se měst Kejř shromáždil do sborníku *Aus Böhmens Verfassungsgeschichte. Staat – Städtewesen – Hussitentum*. Praha: Filosofia, 2006.

významný okruh jeho celoživotního zájmu. Výsledkem bylo množství časopiseckých studií.³⁹ Za zvláště významný je třeba považovat soupis deseti rukopisů Graciánova dekretu uchovávaných v Československu. Soupis byl vydán v roce 1962 v italském časopise *Studia Gratiana*.⁴⁰ Vzbudil mezinárodní ohlas a svému autorovi otevřel cestu k navazování dalších kontaktů i k dalším publikacím v tomto časopise.

Průkopnické je také dílo týkající se pražské univerzity v období husitství. Zejména to platí pro využití pramene do té doby spíše opomíjeného pro svou obtížnost, a sice kvestií, tedy zodpovídaných odborných otázek, a univerzitních kvodlibetních disputací, tedy výročních slavnostních učených diskusí. Kejř dohledal rukopisy, pořídil jejich soupis a následně provedl formální a typologický rozbor.⁴¹ Výsledky svého výzkumu analyzoval například ve studii *Stát, církev a společnost v disputacích na pražské universitě v době Husově a husitské*,⁴² kde na základě disputací charakterizoval husitské myšlení o zákoně božím a o spravedlnosti, věnoval se názorům na papežskou moc, odpustky, svěcení kněží, smrtelný hřích či církevní jmění a soudnictví. Dalšími probíranými tématy, která zmapoval v univerzitních spisech, byly stát a panovník, právo vládce na majetek poddaných a trest smrti. Své poznatky později shrnul v monografii *Kvodlibetní disputace na pražské universitě*, která vyšla v roce 1971.⁴³

S tímto bádáním souvisí také publikace *Husitský právník M. Jan z Jesenice*, vydaná v roce 1965 jako sedmý svazek Právněhistorické knihovny Nakladatelství ČSAV.⁴⁴ V monografii se Kejř zabýval úlohou Husova přítele M. Jana z Jesenice v událostech pojících se k Dekretu kutnohorskému a vedle toho i jeho právním zastupováním Jana Husa.

2.4 Drobnokresba a interdisciplinarita

Kejřovy práce vytvořené v padesátých a šedesátých letech se kromě vědecké kvality a dodnes přetrvávajícího významu vyznačují tím, že i když vznikaly v době silného ideologického tlaku, texty nenesou jeho stopy. Jsou psány čtivým, kultivovaným stylem a jsou srozumitelné i laikovi. Rovněž je charakterizuje detailnost, protože Kejř nestál o konstruování koncepcí či teorií. Důvody sám shrnul slovy: „[P]řede vším to souviselo s mojí nedůvěrou v povrchní, elegantní historisování a v přílišnou abstrakci. Proto také mé rozsáhlejší studie a knihy jsou zpravidla souborem analytických pozorování, proto také mé články jsou pokusy o poznání jednotlivostí a dokonce někdy i podružných podrobností. Kdybych směl užít výrazu z výtvarných umění, pak jsem se zabýval drobnokresbou.“⁴⁵

³⁹ Některé studie byly znovu vydány ve sborníku *Výbor rozprav a studií z kodikologie a právních dějin*. Praha: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, 2012.

⁴⁰ KEJŘ, Jiří. Les manuscrits du Décret de Gratien dans les bibliothèques tchécoslovaques. *Studia Gratiana*. 1962, roč. 8, s. 3–113. Význam publikace vyzdvihl např. HLAVÁČEK, Ivan. Jiří Kejř (28. srpna 1921 – 27. dubna 2015). *Studia mediaevalia Bohemica*. 2015, roč. 7, č. 1, s. 182.

⁴¹ ŠMAHEL, František. Ocenění bývalých pracovníků rukopisného oddělení plakétou Františka Palackého. Projev Prof. PhDr. Františka Šmahela, DrSc. k poctě Františka Hoffmanna a Jiřího Kejře. *Studie o rukopisech*. 1993–1994, roč. 30, s. 139.

⁴² KEJŘ, Jiří. Stát, církev a společnost v disputacích na pražské universitě v době Husově a husitské. *Rozpravy ČSAV. Řada společenských věd*. 1964, roč. 74, sešit 14.

⁴³ KEJŘ, Jiří. *Kvodlibetní disputace na pražské universitě*. Praha: Universita Karlova, 1971.

⁴⁴ KEJŘ, Jiří. *Husitský právník M. Jan z Jesenice*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1965.

⁴⁵ KEJŘ, Jiří. Ocenění bývalých pracovníků rukopisného oddělení plakétou Františka Palackého. Poděkování Doc. JUDr. Jiřího Kejře, CSc., s. 143–144.

Zároveň byla pro jeho práce typická komplexnost pohledu. Byl vzdělán v pomocných vědách historických, zejména v diplomatice a kodikologii. Nespolehal na tištěné edice pramenů, protože byl schopen sám pracovat s originálními rukopisy, nad jejichž studiem v archívech a v pražském Klementinu trávil většinu svého pracovního času. V laudatiu k jeho osmdesátinám si posteskl jeho kolega František Hoffmann: „*Během desetiletí bohužel kolegů podobně vybavených nepřibývalo, takže nyní patří J. Kejř k ojedinělým právním historikům této úrovně, není-li vůbec posledním.*“⁴⁶

Jiří Kejř si velmi dobře uvědomoval, že pro porozumění historickým právním dokumentům je nezbytný vhled do souvisejících disciplín a překonávání někdejší mezioborové izolovanosti. Pochopil, že právník zabývající se historií se nemůže vyhnout pronikání do dalších oborů, i když musí postupovat opatrně, aby se vyhnul diletantismu.⁴⁷ Postavení právních dějin si ujasnil následovně: „*Od svých začátků jsem hleděl na dějiny práva jako na speciální historickou disciplínu, jakou jsou např. hospodářské dějiny či dějiny umění, jako na formu historického bádání. To mne vedlo k přesahům do dějin politických, ke studiu textů a ve svých důsledcích i k původnímu bádání pramennému, opřenému o poznatky kodikologie a diplomatiky. Dospěl jsem k přesvědčení, že interdisciplinarita historických věd je nezbytným předpokladem pro bezpečné porozumění minulým dějům, institucím a strukturám, a tím i pro pochopení setrvalosti dějinného pohybu. To platí snad v největší míře pro relaci historie a právo.*“⁴⁸

3. V Ústředním archivu ČSAV

Protože právněhistorický výzkum již neměl být na začátku normalizace v Ústavu státu a práva ČSAV nadále podporován a Václav Vaněček zrušení specializovaného právněhistorického pracoviště v ústavu kritizoval marně,⁴⁹ dohodl ředitel ústavu Viktor Knapp s Vaněčkem od roku 1973 Kejřův přestup do Komise pro soupis a studium rukopisů v Archivu ČSAV opět pod ochranná křídla Václava Vaněčka, který byl ředitelem archivu. Kejř se tak stal zaměstnancem komise, v níž zasedal již od jejího založení v roce 1956 a byl také jejím sekretářem.⁵⁰

Byla to pro něj šťastná změna. Práce v komisi mu zcela vyhovovala jak z hlediska odborného, protože se mohl věnovat soupisu kanonických rukopisů, tak z pohledu osobního, neboť se ocitl v prestižním kolektivu dalších politicky nežádoucích, avšak vynikajících odborníků, jako byli profesori Miroslav Boháček, František Čáda, Václav Černý a Bohumil Ryba.⁵¹

Z jeho četných prací z tohoto období jmenujme alespoň shrnující dílo *Husité*, jehož zkrácená verze vyšla v šesti jazycích.⁵² Další publikační činnost v českých i zahraničních časopisech vzešla z jeho studijního pobytu v *Corpus Christi College* v Cambridgi v roce

⁴⁶ HOFFMANN, František. *Jiří Kejř osmdesátiletý*, s. 5–6.

⁴⁷ KEJŘ, Jiří. Historie a právo (Poznámky o interdisciplinaritě). In: SOUKUP, Ladislav (ed.). *Pocta prof. JUDr. Karlu Malému, DrSc. k 65. narozeninám*. Praha: Karolinum, 1995, s. 68, 76.

⁴⁸ KEJŘ, Jiří. Ocenění bývalých pracovníků rukopisného oddělení plaketou Františka Palackého. Poděkování Doc. JUDr. Jiřího Kejře, CSc., s. 143.

⁴⁹ VANĚČEK, Václav. K metodickým základům právněhistorické vědy. *Právník*. 1973, roč. 112, č. 5, s. 401–419.

⁵⁰ KEJŘ, Jiří. *Žil jsem ve středověku*, s. 157.

⁵¹ ŠMAHEL, František. *Jiří Kejř (28. srpna 1921 – 27. dubna 2015)*, s. 899.

⁵² KEJŘ, Jiří. *Husité*. Praha: Panorama, 1984; HLAVÁČEK, Ivan. *Jiří Kejř (28. srpna 1921 – 27. dubna 2015)*, s. 184.

1985, kde zpracoval soubor rukopisů pražského univerzitního původu z doby vlády Václava IV. Tyto publikace, stejně jako vystupování na zahraničních symposiích, mu přinesly respekt v odborné obci a četná přátelství se zahraničními kolegy, která zmiňuje ve svých pamětech.

Zaměstnancem Archivu ČSAV zůstal až do svého odchodu do penze v roce 1985. Ani potom však se svým pracovištěm kontakt úplně nepřerušil, dokonce v letech 1993 až 1996 zastával funkci předsedy komise.⁵³ I jako důchodce pokračoval ve vědecké práci a plně se věnoval svým tématům.

4. Po listopadu roku 1989 – završení celoživotní vědecké práce

Až na krátkou epizodu na začátku sedmdesátých let nemohl Jiří Kejř působit na univerzitě a ke své lítosti přišel o možnost vychovávat svoje následovníky. Teprve po pádu komunistického režimu začal jako sedmdesátník vyučovat církevní právo na Palackého univerzitě v Olomouci. Již po roce však zde musel kvůli úrazu skončit. Habilitoval se v roce 1993 na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, díky čemuž mohl šest let působit na Husitské teologické fakultě Univerzity Karlovy, kde vedl doktorandský seminář.⁵⁴ O profesuru vzhledem k věku již neusiloval.

Školit studenty mu sice povětšinou dáno nebylo, sumarizovat svoje vědecké výsledky publikačně však ano. I když mu byly bližší detailní studie a nerad se pouštěl do zobecnění, ve vyšším věku přesto nakonec přikročil ke psaní syntetizujících monografií a sestavování souborů svých zásadních studií. Tak v roce 1995 vyšly *Dějiny pražské právnické univerzity*,⁵⁵ kde pojednal o dostupných pramenech, o vzniku právnické univerzity, o její organizaci, správě a soudnictví, vědecké a pedagogické činnosti, slavnostních ceremoniích, osobnostech právníků a studentstvu a konečně o období po Dekretu kutnohorském.

Téhož roku získal prestižní Humboldtovu badatelskou cenu, díky níž mohl absolvovat dlouhodobé studijní pobyty na německých univerzitách, mimo jiné v německé Kostnici, kam byl zvyklý studijně zajíždět po desetiletí. Své poznatky využil v řadě svých knih a studií, například v syntetické publikaci *Vznik městského zřízení v českých zemích* z roku 1998,⁵⁶ v níž se věnoval městům v listinách přemyslovské doby, vymezil terminologii, zabýval se zakládacími akty měst, městským právem, hospodářstvím, správou, soudy, žebavými mnišskými řády a jejich vlivem na města a charakteristikou a rozvrstvením měšťanstva. Za toto „mistrné dílo“, budeme-li citovat historika Františka Šmahela, mu byl v roce 1999 udělen na půdě Historického ústavu Akademie věd ČR titul doktora věd. Dočkal se jej ve svých sedmdesáti osmi letech.⁵⁷

Zásadní význam pro právní historii mělo jeho zkoumání Husova procesu. Prováděl je v rámci své činnosti v Komisi pro studium problematiky spojené s osobností, životem a dílem M. Jana Husa při České biskupské konferenci. Komisi zřídil v roce 1993 kardinál

⁵³ HLAVÁČEK, Ivan. *Jiří Kejř (28. srpna 1921 – 27. dubna 2015)*, s. 180.

⁵⁴ KEJŘ, Jiří. *Žil jsem ve středověku*, s. 186–187.

⁵⁵ KEJŘ, Jiří. *Dějiny pražské právnické univerzity*. Praha: Karolinum, 1995.

⁵⁶ KEJŘ, Jiří. *Vznik městského zřízení v českých zemích*. Praha: Karolinum, 1998. O Humboldtově badatelské ceně viz např. ŠMAHEL, František. *Jiří Kejř (28. srpna 1921 – 27. dubna 2015)*, s. 899.

⁵⁷ Knihu v roce 2010 vydalo v německém překladu nakladatelství Böhlau. Viz ŠMAHEL, František. *Jiří Kejř (28. srpna 1921 – 27. dubna 2015)*, s. 899.

Miloslav Vlček.⁵⁸ Výsledkem Kejřova bádání byly publikace *Husovo odvolání od soudu papežova k soudu Kristovu*⁵⁹ a *Husův proces*.⁶⁰ Jeho přístup byl jedinečný v tom, že se jako první zabýval Husovým procesem z pohledu středověkého kanonického práva. Akta procesu se sice nedochovala, přesto se z dostupných nepřímých pramenů Kejřovi podařilo prozkoumat Husův proces před soudem arcibiskupa pražského, před papežským soudem a také na koncilu v Kostnici. Ve výkladu poukázal na Husovy chyby a mylné předpoklady.⁶¹ Shrnul, že „*Hus se dostal před soud kurie sám svým odvoláním proti rozhodnutí arcibiskupa Zbyňka o odevzdání a spálení knih, do beznadějného postavení se přivedl porušením jakýchkoli procesních pravidel odvoláním ke Kristu a dovršil svou tragédii nepochopením, že do Kostnice jde na soud a ne ke scholastické disputaci.*“⁶² Dospěl k závěru, že zatímco řízení před arcibiskupem pražským i u soudu kurie bylo v řadě rozhodnutí zmatečné,⁶³ v procesu před kostnickým koncilem nebyla porušena procesní pravidla, i když na druhou stranu připouštěl, že soudci byli již předem rozhodnuti o rozsudku, a dokonce odsoudili některé názory, které Hus ani nekázal.⁶⁴ Jako ocenění husovských publikací i práce v komisi byl v roce 1999 Jiřímu Kejřovi jako prvnímu protestantovi v dějinách udělen papežem Janem Pavlem II. Komturský kříž Rytířského řádu sv. Silvestra papeže u příležitosti husovské konference ve Vatikánu.

K osobnosti Jana Husa se Kejř pak ještě vrátil v knížce *Jan Hus známý i neznámý* z roku 2009. Její podtitul *Resumé knihy, která nebude napsána* má vystihovat fakt, že autor kvůli vysokému věku již nestihne napsat obsáhlou a podrobně dokumentovanou monografii o Husovi, a proto se rozhodl předložit shrnutí svých poznatků v koncentrované podobě útlé knížky bez poznámkového aparátu. Ta zahrnovala i autorovu bibliografii. Druhé, upravené vydání z roku 2015 obsahovalo jen jeho bibliografii vztahující se k Husovi a jeho spisům.⁶⁵

Shrnutí a nového vydání se dočkaly v polistopadové době také Kejřovy práce kodikologické. V roce 2003 byla vydána jeho publikace o zповědní literatuře *Středověké kanonické právo v rukopisech České republiky*,⁶⁶ v roce 2013 u příležitosti autorových osmdesátin vyšel *Výbor rozprav a studií z kodikologie a právních dějin*.⁶⁷ Znovuotisknutí se zde dočkaly některé analýzy univerzitních disputací z husitského období, zařazeny byly jeho příspěvky věnované dějinám pražské právnické univerzity či kodikologické rozbory rukopisů vztahujících se ke kanonickému právu.

⁵⁸ ŠMAHEL, František. *Jiří Kejř (28. srpna 1921 – 27. dubna 2015)*, s. 899.

⁵⁹ KEJŘ, Jiří. *Husovo odvolání od soudu papežova k soudu Kristovu*. Ústí nad Labem: Albis international, 1999.

⁶⁰ KEJŘ, Jiří. *Husův proces*. Praha: Vyšehrad, 2000. Kejřovu argumentaci a přínos spisů analyzuje např. NODL, Martin. Jan Hus v novém světle. *Literární noviny*. 7. 6. 2000, č. 24, s. 172–173.

⁶¹ KRAFL, Pavel Otmar. *Právní historik Jiří Kejř a jeho výzkumy dějin husitství*, s. 49–50.

⁶² KEJŘ, Jiří. *Husův proces*, s. 211.

⁶³ *Ibidem*, s. 205.

⁶⁴ ŠMAHEL, František. *Jiří Kejř (28. srpna 1921 – 27. dubna 2015)*, s. 900.

⁶⁵ KEJŘ, Jiří. *Jan Hus známý i neznámý. Resumé knihy, která nebude napsána*. Praha: Karolinum, 2009; 2. upravené vydání. Praha: Karolinum, 2015.

⁶⁶ KEJŘ, Jiří. *Středověké kanonické právo v rukopisech České republiky. Díl I. Summae confessorum a jiná díla pro foro interno v rukopisech českých a moravských knihoven = Ius canonicum mediae aevi in codicibus manu scriptis in Republica Bohemia asservatum. Vol. I. Summae confessorum et alii tractatus pro foro interno qui in codicibus manu scriptis in bibliothecis Bohemiae et Moraviae asservantur*. Praha: Archiv Akademie věd České republiky, Komise pro studium a soupis rukopisů, 2003. *Studie o rukopisech*. Monographia, sv. 8.

⁶⁷ KEJŘ, Jiří. *Výbor rozprav a studií z kodikologie a právních dějin*. Edičně připravil Stanislav Petr. Praha: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, 2012.

Svůj život mu bylo přáno zrekapitulovat i ve formě osobních vzpomínek. Ve čtivé knížce paměti s názvem *Žil jsem ve středověku* vzpomínal na svoje dětství, mládí i naplňující vědeckou práci. Je to příjemné čtení bez dramatických zvrátů, jak sám napsal „jde jen o skutečný příběh klidného historika a právníka, který se cele věnoval středověkým dějinám“.⁶⁸ Vzpomínání plyne v laskavém duchu. Autor zjevně chtěl vzpomínat hlavně na to dobré, což odpovídá tomu, jak byl vnímán svými kolegy – jako noblesní člověk s vybraným chováním.⁶⁹

Několikrát bylo v tomto textu zmíněno, že se Kejřovi dostalo mezinárodního uznání. Jeho projevem byla mimo jiné jeho členství v mezinárodních organizacích. Můžeme z nich jmenovat korespondující členství v *Arbeitskreis für südwestdeutsche Stadtgeschichtsforschung* (Tübingen) od roku 1971, od roku 1980 byl korespondujícím členem *Österreichischer Arbeitskreis für Stadtgeschichtsforschung* (Linz), od roku 1982 čestným členem *Commission Internationale pour l'Histoire des Villes* (Brusel), v roce 1985 byl jmenován *Fellow Commoner* v *Corpus Christi College* v Cambridgi, v roce 1992 doživotním členem *Iuris Canonici Medii Aevi Consociatio* (*Society for Medieval Canon Law*) v Curychu či v roce 1987 členem *Collegia Carolina* v Mnichově. V letech 1968 až 1992 spolupracoval s *Centre de Recherche et de Documentation des Institutions hrétiennes* ve Štrasburku.

Kromě ocenění a poct, o kterých již byla řeč, je třeba zmínit také zvolení členem Učené společnosti ČR v roce 1998 či ocenění na půdě Akademie věd ČR zlatou plakétou Františka Palackého za zásluhy ve společenských vědách z roku 1993. O deset let později Jiří Kejř převzal na návrh Vědecké rady Archivu AV ČR z rukou předsedkyně AV ČR Heleny Illnerové čestnou medaili Akademie věd ČR *De scientia et humanitate optime meritis*.⁷⁰

Závěr

Právní historik Jiří Kejř se celý život s upřímným zaujetím věnoval oboru, který si zvolil hned po zahájení studia na pražské právnické fakultě. Mimo jiné i pod vlivem svého vyučujícího profesora Václava Vaněčka se rozhodl pro české středověké dějiny. Jeho odborný zájem se zaměřil na několik hlavních témat, jimiž byly dějiny středověkých měst, dějiny pražské právnické fakulty, husitství a osobnost Jana Husa a s tím související kanonické právo a kodikologie.

Protože právní dějiny považoval za jednu z historických disciplín,⁷¹ během své přípravy na dráhu právního historika se vzdělával i v pomocných vědách historických, což mu umožnilo zasvěcený a interdisciplinární pohled na právní dějiny českého středověku. Byl přesvědčen, že jen kombinace přístupů různých oborů umožňuje porozumět historickým

⁶⁸ KEJŘ, Jiří. *Žil jsem ve středověku*, s. 251.

⁶⁹ ŠMAHEL, František. *Ocenění bývalých pracovníků rukopisného oddělení plakétou Františka Palackého. Projev Prof. PhDr. Františka Šmahela, DrSc. k poctě Františka Hoffmanna a Jiřího Kejře*, s. 138. Osobní vzpomínka na Jiřího Kejře připojil na závěr nekrologu také právní historik Ladislav Vojáček, viz VOJÁČEK, Ladislav. *Smutné ohlédnutí za rokem 2015. Bulletin Evropské společnosti pro právní dějiny*, z. s. 1. července 2016, roč. 2, č. 2, s. 27–39. Dostupné z: <http://www.historyoflaw.eu/czech/Bulletin_Evropske_spolecnosti_2-2016.pdf>.

⁷⁰ LINDOVSKÝ, Ivo. Čestné medaile *De scientia et humanitate optime meritis*. *Akademický bulletin*. 2004, č. 2, s. 21.

⁷¹ Názor vyjádřil nejen ve výše již citovaném proslovu (KEJŘ, Jiří. *Ocenění bývalých pracovníků rukopisného oddělení plakétou Františka Palackého. Poděkování Doc. JUDr. Jiřího Kejře, CSc.*, s. 143), ale rovněž ve studii KEJŘ, Jiří. *Historie a právo (Poznámky o interdisciplinarity)*, s. 82: „Nejsem jistě první, a jistě ne sám, kdo dospívá k přesvědčení, že právní historie je speciální historickou disciplínou, podobně jako hospodářské dějiny nebo dějiny umění.“

právním dokumentům. Zároveň pro něj bylo charakteristické tíhnutí k analytickým studiím, neboli, jak sám řekl, ke drobnokresbě, neboť byl skeptický vůči zobecňování a konstruování koncepcí a teorií. Přesto ve vyšším věku nakonec přikročil k završování svého bádání o jednotlivých tématech syntetizujícími monografiemi nebo alespoň sestavováním ucelených souborů studií, aby své poznatky shrnul.

Jeho profesionální dráha byla po celý život spjata s Československou akademií věd. Patřil k pracovníkům, kteří stáli u počátků právněhistorického výzkumu na půdě akademie. Nejprve to bylo v Kabinetu dějin státu a práva v Československu, brzy potom v Ústavu státu a práva ČSAV. Po celou dobu svého působení v ústavu patřil k nejproduktivnějším pracovníkům. Po zrušení pracoviště právní historie na začátku normalizace přešel do Komise pro soupis a studium rukopisů při Ústředním archivu ČSAV. Po odchodu do penze se nadále věnoval vědecké práci.

Prožil dlouhý a spokojený život, neboť měl to štěstí, že se mohl věnovat práci, kterou měl rád a která ho naplňovala. Jediné, čeho litoval, bylo to, že mu předlistopadový režim neumožnil vychovávat svoje studenty a následovníky, což je pro obor právní historie nepochybně nenahraditelná ztráta. Zůstalo po něm však dílo evropského významu, na které budou další generace právních historiků moci navazovat.

GAUDEAMUS

Docent Cvrček pětadesátiletý

V den vydání tohoto sešitu *Právnická* oslaví doc. JUDr. František Cvrček, CSc., dlouholetý člen redakční rady našeho časopisu, šedesáté páté narozeniny. Za padesát let od doby, kdy Cvrček ukončil základní školní vzdělání, se v jeho životě i ve společenských poměrech událo mnoho.

Jubilant absolvoval v roce 1979 právnická studia na brněnské univerzitě, která v době jeho studií ještě spojovala svůj název s Janem Evangelistou Purkyněm. Po krátkém angažmá na Městském národním výboru v Brně nastoupil ještě v roce 1979 základní vojenskou službu a, vykonav ji, byl v roce 1981 přijat do Ústavu státu a práva ČSAV jako interní aspirant. Ač byl jeho školitelem Jaroslav Suchánek, hlásí se Cvrček setrvale a ze zřejmých důvodů k Viktoru Knappovi jako ke svému hlavnímu učiteli. V Ústavu státu a práva působí František Cvrček dosud. Patří tedy, nyní ovšem, a to od roku 2003, jako vedoucí vědecký pracovník, k nejdéle působícím vědcům v této instituci. Byl a je také činný v různých orgánech ústavu, přičemž redakční rada *Právnická*, kde působí tři desetiletí, představuje jeden z nich.

Cvrčkovými obory jsou teorie práva, právní filosofie a právní informatika. Snad to byl vliv jeho středoškolského vzdělání zaměřeného technickým směrem, že již ve svých prvních textech kladl důraz na výzkum práva logickými a matematickými metodami (*Právnická*, CXXII, č. 9, 1983, s. 884). Pro takové zaměření na zkoumání práva si ve svých vědeckých počátcích rozšířil zázemí studiem Matematické analýzy dat na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy (1985–1988). Tyto postupy ostatně uplatnil již ve své disertaci o metodologických problémech řízení společnosti pomocí práva, kterou obhájil v roce 1986. Cvrček patří v našem prostředí k vedoucím vědeckým osobnostem právní informatiky a výrazně se zasloužil o její založení, rozvoj a výuku. Ve vazbě na tuto disciplínu je jubílant v širší právnické veřejnosti spojován zejména s právními informačními systémy, jakkoli je on sám prohlašuje, za „užitečný odpad“ právní informatiky. Ve své monografii *Právní informatika* (Praha – Plzeň: Ústav státu a práva AV ČR – Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010) představil takřka v úplnosti svůj vědecký koncept tohoto odvětví zaměřeného především na kvantitativní zkoumání objektivního práva. Toto *Cvrčkově* dílo bylo právem oceněno a úspěšně obhájeno při jubílantově habilitaci na Trnavské univerzitě v Trnavě v roce 2014. Jedna věc je kvalita badatelského výzkumu, věc jiná jsou dosažená zjištění, která jubílanta dovedla ke stanovisku, „že právo je patrně chápáno spíše jako mocenský prostředek prosazení dílčích skupinových zájmů než snaha o tvorbu celospolečenských pravidel jednání ve smyslu *fair play*“ a k odsudku rostoucí normativní regulace (*Právnická*, 2018, CLVII, č. 8, s. 656). Cvrček tak přidává svůj hlas k těm, kdo poukazují, jak reálpolitika mění – nejen na národní úrovni – ideál *rule of law* v cynickou pragmatiku *rule by law*.

Docent Cvrček představuje jednu z výrazných vědeckých osobností spjatých už čtyřicet let s Ústavem státu a práva, byť se pedagogicky angažuje i jinde, zejména na Fakultě právnické Západočeské univerzity v Plzni, kde vede katedru teorie práva. Kdo jubílanta poznal, ocení jeho invenci, esprit, nadhled, ironizující humor a snad i jeho vědecké sebevědomí, s nímž odmítá ostatní přesvědčovat o své vědecké kompetenci i odůvodňovat teze,

které považuje za nesporně samozřejmé – jako třeba tu, že „*právní norma se nachází v lidské mysli*“.

Redakce *Právnicka* přeje jubilantovi do dalších let životní pohodu, pevné zdraví, další vědecké úspěchy a vůbec všechno dobré.

RECENZE

Tomášek Michal – Týč Vladimír – Petrlík David (ved. aut. kol.). Právo Evropské unie. 3. aktualizované vydání. Praha: Leges, 2021, 512 s.

Ani 17 let poté, co Česká republika přistoupila do EU, se tomu, kdo chce získat ucelenější představu o právních aspektech procesu supranacionální evropské integrace, jejíž hlavní nositelkou EU je, na českém trhu rozhodně nenabízí přehršel titulů, ze kterých by tuto představu mohl získat.

Lze jistě namítnout, že takové tituly v češtině nejsou nutné, protože k dispozici je řada zahraničních učebnic a přehledů, a to v široké škále jazyků, jimiž se mluví nejen ve členských státech EU. Tyto učebnice a přehledy v některých případech vycházejí ve stále nových vydáních po celá desetiletí a těží tedy z bohaté a po dlouhou dobu sbírané zkušenosti. V případě titulů ze států, které mají na evropskou supranacionální integraci výrazný vliv (což není jen případ francouzsko-německého či nyní spíše německo-francouzského „motoru“, ale třeba i Itálie nebo států Beneluxu), lze navíc dodat i to, že význam pohledu, který nabízejí, je umocněn tím, že umožňuje proniknout do uvažování těch, kteří stojí v jádru supranacionálního integračního procesu. Proti spoléhání na zahraniční učebnice a přehledy v oblasti práva EU lze jistě vznášet to, že znalost jiných evropských jazyků není mezi našimi spoluobčany stále samozřejmostí. Na to lze ale reagovat argumentem, že úspěšné zahraniční tituly lze případně přeložit do češtiny a zpřístupnit je všem, kteří nedovedou nebo nechtějí číst v jiném jazyce než v češtině (to koneckonců v době přistoupení ČR do EU považoval za vhodné řešení sám recenzent, který tehdy spolupracoval na českém překladu 3. vydání *Le système juridique communautaire* od Denyse Simona, v té době jedné z nejvlivnějších francouzských učebnic komunitárního a unijního práva; ještě dříve, a to v roce 1998, byla vydána učebnice Arsèna Věrného a Manfreda A. Dausese *Evropské právo se zaměřením na rozhodovací praxi Evropského soudního dvora*, která výrazně čerpala z německých prací profesora Dausese; a už v roce 1994 vyšly *Základy práva evropských společenství*, které vycházely ze spolupráce mezi Lubošem Tichým, vedoucím tehdy nově ustavené katedry evropského práva na Právnické fakultě Karlovy univerzity, a Rainerem Arnoldem, v té době profesorem práva Evropských společenství na univerzitě v Řezně).

Přesto lze mít za to, že původní české učebnice práva EU smysl dávají.

Nejde přitom zdaleka jen o záležitost prestiže v situaci, kdy vlastní a původní učebnice práva EU mají dnes i ve Slovinsku, které má pětkrát méně obyvatel než ČR a které původně spoléhalo právě na zahraniční, a to zejména anglofonní, přehledy unijního práva (srov. TRSTENJAK, Verica – BRKAN, Maja. *Pravo EU: Ustavno, procesno in gospodarsko pravo EU*. Ljubljana, 2012). Nejde ale ani jen o záležitost navazování na domácí tradici (za zmínku stojí, že přehled právních problémů spojených s evropskou supranacionální integrací, jakkoli ovlivněný dobovou politickou situací, se v češtině objevil už v roce 1979, kdy profesor Pavel Kalenský v rámci studia „socialistické a kapitalistické hospodářské integrace“ vydal *Právní problémy západoevropských společenství*, navazující na jeho studie ze 60. let).

Původní učebnice práva EU v národním jazyce má totiž na první pohled význam také z hlediska kultivace domácí právní kultury. Tu obohacuje nejen terminologicky, koncepčně a argumentačně, ale často ji též konfrontuje s jevy, se kterými by se tato kultura setkala

až s časovým odstupem, čímž ji dopředu nutí k promyšlení způsobů, jak na tyto jevy reagovat (což je v důsledku relevantní nejen z právního pohledu). Neméně podstatné je to, že původní učebnice práva EU v národním jazyce představuje také způsob, jak formulovat, přesněji, jak přispět k formulaci národního postoje k právním, ale i politickým, ekonomickým a sociálním otázkám vyplývajícím z evropské integrace a jak současně kriticky posoudit způsob, jakým nadnárodní i národní orgány, ať už ty politické, nebo soudní, přistupují k tvorbě a uplatňování pravidel práva, které už dávno není pouhým „novým právním řádem mezinárodního práva“. To je něco, co žádný zahraniční titul, ať v původním znění, nebo v přeložené podobě, sám o sobě nedovede.

V pragmatické podobě je pak nutno podotknout i to, že o právní aspekty evropské integrace se ve skutečnosti nezajímají jen právníci nebo akademici zabývající se evropskými studii, ale i široký okruh jiných osob, jejichž profesního života se právo EU dotýká. Patří mezi ně obchodníci ze společností, které exportují přes hranice, managementy zdravotnických zařízení, která poskytují zdravotní péči osobám z jiných členských států EU, nebo úředníci obcí nebo veřejných podniků, kteří zadávají veřejné zakázky nebo rozhodují o žádostech o prominutí dlužného nájemného, tedy o potencionálních státních podporách. Očekávat, že tato skupina zájemců o právo evropské integrace, která je ve skutečnosti mnohem početnější než skupina zájemců z řad právníků nebo badatelů v oblasti evropských studií, bude při řešení právních otázek vyplývajících z práva EU masivně využívat zahraniční učebnice a přehledy, by bylo jen málo realistické (čímž nemá být na druhé straně řečeno, že takové případy neexistují).

Za těchto okolností se událostí, kterou nelze dost dobře přehlédnout, stává vydání každé nové původní české učebnice unijního práva a vlastně i každé nové vydání už existujících českých učebnic unijního práva. To platí i o učebnici, která pod jednoduchým, avšak věcným názvem *Právo Evropské unie* vyšla na jaře letošního roku v pražském nakladatelství Leges, a to už ve třetím, aktualizovaném vydání. Tato učebnice je ve třetím vydání výsledkem společné práce rozsáhlého autorského kolektivu, v jehož čele stanul *Michal Tomášek*, profesor a proděkan Právnické fakulty Univerzity Karlovy a nově též místopředseda Vědecké rady Akademie věd, dále *Vladimír Týč*, profesor na Právnické fakultě Masarykovy univerzity, a nakonec *David Petrlík*, dlouholetý referendář na Soudním dvoře EU a čerstvě jmenovaný soudce Tribunálu EU. Jádro uvedeného autorského kolektivu tvoří interní a externí pracovníci kateder evropského práva obou našich nejstarších právnických fakult. Mezi nimi nechybí *Jiří Malenovský*, profesor na Právnické fakultě Masarykovy univerzity a dlouholetý soudce Soudního dvora EU, *Irena Pelikánová*, profesorka na Právnické fakultě Univerzity Karlovy a rovněž bývalá dlouholetá soudkyně Tribunálu EU (původně Soudu prvního stupně EU), ale také *Lenka Pítrová*, docentka na Právnické fakultě Univerzity Karlovy, která se opakovaně podílela na vyjednávání revizí zakládacích smluv, které vyústily v Lisabonskou smlouvu, nebo *Martin Smolek*, náměstek ministra zahraničních věcí a vládní zmocněnec pro zastupování ČR před Soudním dvorem EU a Soudním dvorem Evropského sdružení volného obchodu.

To, že o přípravu učebnice, která má na první pohled ambici být jednou ze základních prací, odkud se v českém prostředí čerpají základní poznatky o právu EU, se podělil velký kolektiv autorů, z nichž mnozí mají přímou zkušenost z orgánů, ve kterých se právo EU tvoří nebo kde se usměrňuje jeho výklad, má své dobré důvody.

Ne že by v současnosti neexistovaly učebnice práva EU, jejichž autorem je jen malý okruh autorů, nebo dokonce autor jediný. Při pohledu na produkci ve státech, které, jak bylo uvedeno výše, udávají evropské integraci tón, by se mohlo na první pohled dokonce

zdát, že za učebnicemi práva EU nadále stojí spíše jednotlivci či menší kolektivy než kolektivy velké (ze současné anglofonní produkce, která s ohledem na vystoupení Spojeného království z EU ale pozbývá oficiální přímý vztah k EU, srov. např. CRAIG, Paul – DE BÚRCA, Gráinne. *EU Law: Text, Cases, and Materials*. 7. vydání. Oxford – New York, 2020, nebo CHALMERS, Damian – DAVIES, Gareth – MONTE, Giorgio. *European Union Law: Text and Materials*. 4. vydání. Cambridge, 2019; ze současné francouzské produkce srov. např. BLANQUET, Marc. *Droit général de l'Union européenne*. 11. vydání. Paris, 2018, nebo JACQUÉ, Jean Paul. *Droit institutionnel de l'Union européenne*. 9. vydání. Paris, 2018; ze současné německé produkce srov. např. HERDEGEN, Matthias. *Europarecht*. 22. vydání. München, 2020, nebo STREINZ, Rudolf *Europarecht*. 11. vydání. Heidelberg, 2019; ze současné italské produkce srov. např. Adam, Roberto – Tizzano, Antonio. *Manuale di diritto dell'Unione europea*. 3. vydání. Torino, 2020). Píší-li učebnice unijního práva malé kolektivy nebo dokonce jednotlivci, bývá předností takových učebnic, že jejich texty jsou soudržné nejen co do stylu a hloubky zpracování, ale též co do ideových východisek, ze kterých právo EU vykládají. Na druhé straně vzhledem k tomu, jak širokého okruhu otázek se nyní právo EU dotýká (což je přímý důsledek více či méně prudké expanze práva EU do stále nových oblastí, k němuž dochází jak přímo cestou změn zakládacích smluv, tak nepřímo kreativním nalézáním práva ze strany Soudního dvora EU nebo užíváním rozmanitých metod tzv. soft-governance), pokrýt právo EU jako celek, a to navíc tak, aby byl výsledek přesvědčivý, je každopádně pro jednotlivce nebo malý kolektiv stále náročnější (jakkoli se to stále děje, jak názorně dokazuje třeba také příklad profesorky *Marianne Dony*, jejíž *Droit de l'Union européenne*. 7. vydání. Bruxelles, 2018, dokáže velmi přehledně v kapesním formátu pokrýt právo EU v celém jeho rozsahu a se zřetelem k jeho dynamickým proměnám). Tam, kde je smyslem učebnice podat přehled o právu EU jako celku, tedy jak o institucionálním (dávno rozvětveném do mnoha linií sahajících od práva evropských institucí a evropského správního práva přes pravidla řízení před Soudním dvorem EU až po právo vnějších vztahů EU), tak materiálním právu EU (sahajícím od vnitřního trhu přes regulaci léčivých přípravků až po harmonizaci trestního práva), nastupují dnes proto stále nápadněji větší nebo dokonce velké kolektivy (dokládá to třeba vývoj nizozemských učebnic, a to už třeba klasické a do angličtiny opakovaně překládané klasické učebnice *Paula J. G. Kapteyna* a *Pietera VerLoren van Themaat*, do které postupně přispívali i další autoři; relativně velký autorský kolektiv stojí i za současnou učebnicí zpracovanou pod vedením *Pietera J. Kuijpera* a dalších, která je dostupná v angličtině pod názvem *The Law of the European Union*. 5. vydání. Deventer, 2018).

Píše-li se učebnice práva EU ve státě, v němž není pravděpodobné, že by v něm vedle sebe ve stejnou chvíli kolovalo zrovna velké množství učebnic unijního práva, které by podávaly aktualizovaný přehled o institucionálním i materiálním právu EU, je proto nepochybně uvážené, pokud je k přípravě takové učebnice přizván velký a zkušený kolektiv, jako se to stalo právě u recenzované učebnice, respektive u jejího třetího vydání. Autorská rozmanitost vytváří předpoklady jak k tomu, aby učebnice dokázala představit jednotlivé právní otázky v jejich širším kontextu, tak k tomu, aby předkládané závěry odrážely nejnovější právní stav. Na druhé straně je pravda, že autorská rozmanitost klade zvýšené požadavky na vedoucí autorského kolektivu, kteří musí nejen sjednocovat vyjadřovací styl různých autorů, ale také dbát o to, aby autoři zpracovávali „svá“ témata ve srovnatelném rozsahu. V případě recenzované učebnice, respektive jejího třetího vydání však platí, že vedoucím autorského kolektivu se tuto srovnatelnost podařilo zajistit, což si z jejich strany jistě vyžádalo nemalé úsilí.

Co je neméně důležité, autorský kolektiv se podle recenzenta dokázal vypořádat i s tím, jak učebnici pojmout z hlediska jejího záběru v situaci, kdy nadále platí, že síla EU se v prvním plánu opírá o tisíce či přesněji desítky tisíc stran textů závazných i nezávazných právních aktů, desítky tisíc soudních rozhodnutí a úctyhodný počet mezinárodních smluv a aktů, které sahají od zavádění mezinárodních sankcí až po schvalování chemických látek a jejich uvádění na trh. Jak už bylo zmíněno výše, kdokoli, kdo chce dnes psát o právu EU v žánru učebnice nebo přehledu, se za těchto okolností bezprostředně ocitá před nesnadným dilematem, čemu všemu v učebnici věnovat pozornost a do jaké hloubky v rozboru jednotlivých problémů jít. Na jedné straně musí přitom pamatovat na to, že, budeme-li parafrázovat *Petrarku*, knihy by neměly čtenáře dovádět k šílenství. To se přitom může v oblasti práva EU stát poměrně hravě, přičemž toto šílenství nebude rozhodně pramenit jen z toho, že výsledný text může bez velké nadsázky vážit několik kilogramů, a to zejména bude-li k tisku použit papír s vyšší gramáží. Na druhé straně však nelze zapomínat ani na to, že učebnice by se neměla stát „symfonií, ve které na osm povedených taktů připadá půl hodiny banality“, jak říkával *Glenn Gould*.

Jde-li o autory recenzované knihy, ti se za této situace rozhodli jít cestou, kterou by recenzent neváhal označit jako „vyvážený mix“ mezi tématy náležejícími do institucionálního práva EU na straně jedné a tématy náležejícími do materiálního práva na straně druhé. Předností tohoto přístupu je, že umožňuje poskytnout relativně ucelený pohled na právo EU, přesněji nabízí vhled do převážné většiny základních otázek, které existence a působení práva EU v institucionální i materiální rovině přinášejí, aniž by přitom výsledný výklad v duchu známé voltairovské zásady nudil tím, že se o zkoumané věci řekne vše, nebo by měl za následek čtenářovo „rozmazané vidění“. To se v situaci, kdy účelem knihy je být učebnicí, která poskytuje základní orientaci těm, kteří se chtějí s právem EU a uvažováním o něm seznámit nebo si chtějí osvětlit základní aspekty právních problémů, které jsou s právem EU spojeny a na které narážejí, jeví jako krok, který je velmi dobře odůvodněný. Zvolený přístup současně recenzovanou učebnicí v širším evropském srovnání poměrně jasně řadí do jedné ze standardních „rodin“ učebnic a přehledů unijního práva (výklad kombinující témata z institucionálního a materiálního práva EU v rámci jednoho učebního textu je typický zejména pro učebnice práva EU v anglofonní a germanofonní oblasti).

V souladu s přístupem „vyváženého mixu“ je recenzovaná učebnice, respektive její třetí vydání koncipováno do dvou velkých částí, které se dále rozpadají na pět hlav a 19 kapitol.

První část, označená jako *Obecná část*, seznamuje s tématy spadajícími do rámce institucionálního nebo též obecného práva EU. Stejně jako tomu bývá v zahraničních učebnicích, je tato část i v recenzované učebnici uvozena přehledem vývoje evropské supranacionální integrace a jeho hlavních etap. Význam takového přehledu je podstatně větší, než se může na první pohled zdát, protože důvody, proč se EU, vypůjčíme-li si od *Samuela Pufendorfa* (který tak v prvním vydání svého *De statu imperii germanici* z roku 1667 charakterizoval Svatou říší římskou, jak existovala po vestfálských mírových smlouvách), nezřídka jeví jako „jakási nepravidelná obluda“, která uniká z obvyklých měřítek nejen právní a politické vědy, ale především praktického způsobu vládnutí a tvorby politik, leží ve zvláštních okolnostech, vzletných vizích i nesnadno domlouvaných kompromisech, za kterých evropská integrace v 50. letech začala a za kterých dodnes pokračuje. Právě ty jsou příčinou toho, proč institucionální a právní systém EU kombinuje prvky mezinárodního a federálního práva, aniž by beze zbytku zůstal jedním nebo se stal druhým, jak na to recenzovaná učebnice hned z kraje důvodně poukazuje (což zájemců o právo EU ve

skutečnosti ušetří mnoho námahy, kterou musejí jinak vynaložit v případech, kdy je na tuto okolnost nikdo dost jasně neupozorní hned na začátku). Na uvedený historicko-politický přehled navazuje rozbor právní povahy práva EU a jeho vztahu k mezinárodnímu právu veřejnému na straně jedné a právním řádům členských států na straně druhé, což s sebou nese i představení a vysvětlení všech hlavních prvků, na nichž je budováno působení práva EU ve členských státech, tedy přímé použitelnosti, přímého účinku, aplikační přednosti i nepřímého účinku práva EU (se zohledněním toho, jak k těmto prvkům přistupuje ČR a její orgány), a dále výklad o složitém systému pramenů, na kterých právo EU stojí, včetně vnějšího práva. Poté následují kapitoly, které pojednávají o právní povaze samotné EU a jejím trvání, o podmínkách, právech a povinnostech, které jsou spojeny s členstvím v ní, o dělbě pravomocí v EU, o institucionálním systému EU a na závěr o normotvorbě v EU, za čímž se ukrývá zejména výklad o procesu revizí zakládacích smluv EU a dále o legislativním procesu EU (a to včetně vnitrostátních souvislostí těchto procesů).

Druhá část, nadepsaná jako *Zvláštní část*, je členěna do dvou oddílů.

První oddíl, označený jako *Hmotné právo*, je věnován materiálnímu právu EU, přesněji řečeno, vybraným odvětvím tohoto práva. Mezi nimi figurují předně ta odvětví, která souvisejí s „ekonomickou ústavou“ EU, tedy vnitřním trhem EU a volnými pohyby, na kterých je vnitřní trh založen, a dále právem hospodářské soutěže *lato sensu* (tedy včetně práva státních podpor a pravidel dopadajících na veřejné podniky a podniky se zvláštními nebo výlučnými právy). Na rozdíl od toho, co se nezdá děje zejména v anglofonních učebnicích (kde to je ale logické s ohledem na rezervovaný postoj, který v době členství v EU zaujímal Spojené království), ale recenzovaná učebnice neopomíjí ani pravidla vztahující se k hospodářské a měnové unii, která byla po poslední finanční krizi rozvinuta natolik, že svým významem nápadně přesahuje horizont koordinace hospodářských politik a prosazování fiskální stability v členských státech. Co je neméně důležité, zařazena je i kapitola o společné obchodní politice, jejíž pravidla určují, za jakých podmínek probíhá obchod mezi členskými státy na straně jedné a třetími státy neboli zbývajícím světem na straně druhé, což z této politiky činí jednu z nejdůležitějších, které EU definuje. Stručně, avšak zřetelně jsou představeny také základní prvky unijní politiky ochrany spotřebitele, zmíněna je daňová harmonizace a spolupráce v daňových věcech a prezentována jsou i elementární pravidla zadávání veřejných zakázek. Protože však právo EU už dávno není projektem, který by měl jen ekonomický rozměr, pojednávají další kapitoly prvního oddílu *Zvláštní části* navíc i o „právních vztazích s občanským prvkem“, v jejichž rámci je představen koncept občanství EU, systém ochrany základních práv v EU a poté jsou představeny i hlavní linie unijních politik v oblasti nazývané poněkud orwellovsky jako „prostor svobody, bezpečnosti a práva“ a zahrnující mj. společná pravidla pro kontrolu hranic, azyl a imigraci, pro spolupráci v civilních věcech a pro spolupráci v trestních věcech, kde je EU i díky změnám vneseným v Lisabonu nyní velmi podstatným hráčem, jak to jasně ukázaly události posledních pěti let.

Druhý oddíl *Zvláštní části*, nadepsaný *Unijní soudnictví*, jímž se učebnice uzavírá, nakonec pojednává o systému unijního soudnictví. Ten, jak je důležité studentům a všem zájemcům o právo EU zdůrazňovat (což učebnice také činí), staví nejen na unijních soudech *stricto sensu*, tedy soudních orgánech zahrnutých pod pojem Soudní dvůr EU, ale také na soudech a soudních orgánech členských států, a to pod přímým vlivem principů, na kterých je budován vztah mezi právem EU a právem členských států. S tímto vědomím druhý oddíl posléze představuje jednotlivé typy řízení, ve kterých rozhoduje Soudní dvůr EU, a dále plasticky popisuje obecná pravidla řízení před oběma soudy, které nyní Soudní dvůr EU tvoří, tedy před Soudním dvorem a Tribunálem EU.

Jak je patrné, recenzovaná učebnice tak ve svém třetím vydání na první pohled obsahuje podstatně více než jen osm pozoruhodných taktů, jak před tím kdysi varoval *Glenn Gould*. To je dáno nejen tím, že nabízí výklad o institucionálním a materiálním právu EU současně, ale také tím, že se snaží poměrně důsledně zohlednit nejnovější právní stav, a ještě více tím, že výklad se snaží v maximální míře zhustit tak, aby byl obsažný, avšak nikoli přetížený. S tím souvisí i převážně střídavý styl, kterým je většina kapitol psána, což přispívá k tomu, že výklad se celkově udrží v rozmezí necelých pěti set stran formátu A5. To garantuje, že učebnice zájemci o právo EU zprostředkuje vhléd do tohoto právního řádu, aniž by jej odradila, což se může stát u nadmíru objemných učebních textů. V širším srovnání pak recenzovaná učebnice obsahuje kapitoly, jejichž informační hodnota pro českého čtenáře je zvláště vysoká, což platí na příklad o oddílu věnovaném řízení před Soudním dvorem EU nebo o kapitolách pojednávajících o unijním legislativním procesu, které vycházejí z nejnovějšího právního stavu (ne že by texty k těmto tématům nebyly v češtině vůbec dostupné, existují na příklad vynikající monografie k řízení o předběžné otázce, ať už od *Michala Bobka* a *Jana Komárka* nebo *Václava Stehlíka*, ale vzhledem k dynamickému vývoji unijního práva jakékoli texty v této oblasti z podstaty věci zastarávají). Předností recenzované učebnice je dále i pomocný aparát, který není v české produkci vždy samozřejmý a který zahrnuje nejen přehled další odborné literatury, ale také přehled použitých právních aktů a citovaných rozhodnutí Soudního dvora EU.

Pravda na druhé straně je, že tak, jako je tomu v případě jakékoli jiné učebnice, jsou věci, které by bylo možné pojmout jinak nebo které by čtenář chtěl vidět jinak.

Zůstaneme-li ve formální rovině, rychlé orientaci v textu by napomohlo, pokud by byly stylem písma v textu odlišeny základní a rozšiřující informace. Je sice pravda, že taková věc může čtenáře svádět k jisté povrchnosti, avšak v době, která nejen chvátá, ale která trpí i informační inflací, k tomu jsou pádné důvody. Vzhledem k tomu, že smyslem učebnic je také probudit zájem o další studium, nebylo by patrně od věci ani to, kdyby byl přehled odborné literatury, která se přímo vztahuje k rozebíraným tématům, zařazen za každou kapitolu. Tento přehled literatury by mohl být také prohlouben, což platí zejména o kapitolách věnovaných materiálnímu právu EU. Například, pokud učebnice představuje pouze základní prvky unijní regulace poskytování státních podpor, lze s úspěchem odkázat nejen na další české tituly k tématu, z nichž některé mají i monografickou povahu, ale zejména na objemnou literaturu zahraniční tvořenou jak monografiemi, tak časopiseckými a jinými statěmi. Dále, ač smyslem učebnice je podat přehledný výklad o právu EU, který se neutápí v přemíře citací ze sekundárního práva a kazuistik, jak se to leckdy děje jinde, přesto by na některých místech dávalo smysl rozšířit i odkazy na právní akty EU a judikaturu (například, pokud se na s. 74 upozorňuje na judikaturu, která v oblasti rovného zacházení poněkud prolomuje principiální vyloučení horizontálního účinku u směrnice, bylo by vhodné citovat i některé novější judikáty typu C-555/07, *Kücükdeveci* nebo C-441/14, *Dansk Industri*; podobně pokud se na s. 332–333 zmiňují politická práva plynoucí z konceptu občanství EU, bylo by vhodné výslovně odkázat na směrnice 93/109/ES a 94/80/ES). Konečně, u základních pojmů unijního práva by dávalo smysl uvádět i jejich cizojazyčné verze. Ne že by k uvádění těchto cizojazyčných ekvivalentů v učebnici nedocházelo, mohlo by se tak ale dít soustavně už proto, že kontakt s právem EU s sebou nese nutnost pracovat s různými jazykovými verzemi unijního práva (navíc i dnes existují judikáty Soudního dvora EU nebo dokumenty politických orgánů EU, které nejsou přeloženy do češtiny).

V rovině věcné si lze zase položit otázku, zda by některé kapitoly neměly být v učebnici přece jen zařazené poněkud jinak, než jak tomu je. Může například překvapit, že výklad o vztahu práva EU a práva členských států předchází výkladu o pramenech práva EU, což

může znamenat, že zájemce slyší o přímém a nepřímém účinku směrnic ve chvíli, kdy ještě neví, jak je směrnice vlastně právně definována. Stejně tak vzhledem k průřezovému významu ochrany základních práv bývají příslušné kapitoly zpravidla řazeny do výkladu o institucionálním, respektive obecném právu EU, a nikoli do výkladu o právu materiálním, jako je tomu v recenzované učebnici. Určité úvahy se vnučují i při čtení jednotlivých kapitol, což je ale nutně dáno i tím, že očekávání a důrazy autorů a čtenářů se mohou různit. Pokud na příklad vývoj v EU vedl v posledních letech ke zvýšenému akcentu na vládu zákona a jeho definování, zasloužilo by si to hlubší rozbor už proto, že se s tím otevřela debata o společném jádru evropských hodnot a o tom, zda, jak a kým mají být tyto hodnoty ve vztahu ke členským státům prosazovány (srov. s. 125–126). Podobně pokud učebnice popisuje pravomoci EU a jejich klasifikaci (s. 150–151), bylo by patrně vhodné upozornit, že ač lisabonský „katalog“ podáváme jako pokus o vyjasnění dělby pravomocí v EU, existují situace, které ze základní klasifikace (výlučné, sdílené a podpůrné pravomoci) vybočují (například koexistence sdílených a podpůrných pravomocí EU v oblasti veřejného zdraví, existence paralelních pravomocí EU a členských států v oblasti výzkumu a technologického rozvoje nebo výlučná pravomoc orgánů EU upravovat v mezích zakládacích smluv své vnitřní poměry a vztahy). A do třetice, pokud je v učebnici představována unijní regulace státních podpor (s. 299–302), bylo by vhodné výslovně zmínit koncept státních podpor *de minimis* nebo hlavní pravidla týkající se poskytování státních podpor podnikům podílejícím se na poskytování služeb obecného hospodářského zájmu.

Tyto skutečnosti ale nic nemění na tom, že recenzovaná učebnice ve svém třetím vydání na českém trhu rozhodně nezapadne, což má řadu důvodů. Kdyby měly být uvedeny alespoň tři, pak předně platí, že tři dosavadní vydání učebnice svědčí o tom, že je autory pojímána jako „živý organismus“, který se vyvíjí a který se s každým novým vydáním posouvá na kvalitativně vyšší úroveň. Zadruhé, nesporná přednost recenzované učebnice i v jejím třetím vydání spočívá v tom, že na relativně malém prostoru je s to úspěšnou formou podat velké množství informací o současném stavu práva EU a o tom, jak s ním s přihlédnutím k českému kontextu pracovat. Zatřetí, zejména na rozdíl od zahraničních učebnic z některých vzdálenějších států EU a dnes i států nacházejících se mimo EU, odpovídá její výklad zvyklostem středoevropského prostředí a jeho právní kultuře. To z recenzované učebnice činí ve výsledku text, který lze s úspěchem nabídnout všem zájemcům o právní aspekty evropské integrace bez ohledu na jejich studijní nebo profesní zázemí. Jinak řečeno, základní poznatky o právu EU z ní mohou s úspěchem čerpat nejen studenti českých právnických fakult a čeští právníci, pro jejichž většinu je právo EU, nutno přiznat, nadále jevem, jehož existenci vnímají, avšak nepředstavuje pro ně předmět hlubšího zájmu nebo dokonce specializace, ale také mimořádně široký okruh zájemců z jiných oborů, a to jak těch, kteří se orientují na teorii, tak těch, kteří jsou orientováni prakticky. To může recenzent potvrdit z vlastní zkušenosti, když mezi jeho studenty z řad studentů mezinárodních vztahů a politikologie, ale také z veřejné správy představovala recenzovaná učebnice ve svých dřívějších vydáních ve skutečnosti jeden z nemnoha titulů, ze kterého byli studenti ochotni právo EU studovat a jehož jazyk a optiku byli ochotni akceptovat. To není ve světle toho, co bylo uvedeno výše, žádná náhoda a je proto víc než jisté, že i třetí vydání učebnice bude české studenty a zájemce o právo EU oslovovat i nadále.

Jan Malíř*

* JUDr. Jan Malíř, Ph.D., Ústav státu a práva AV ČR, v. v. i. E-mail: jan.malir@ilaw.cas.cz, <https://orcid.org/0000-0001-9861-4876>. Recenze vznikla s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Ústavu státu a práva AV ČR, v. v. i., RVO: 68378122.

Gazda Viktor. Hledání pravdy v civilním procesu. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2020, 217 s.

Úvod

Recenzovanou knihou je publikace mladého právního teoretika *Viktora Gazdy* z Katedry teorie práva a právních učení Právnické fakulty Univerzity Karlovy, která nese název: *Hledání pravdy v civilním procesu*. Jejím tématem je propojení filosofických teorií pravdy a zjišťování skutkového stavu v rámci civilního procesu.

Knihy je formálně rozdělena do sedmi kapitol. V první kapitole se čtenář dozví, že nepůjde tolik o pravdu, jako spíše o to, jak se realizuje snaha o její zjištění. Ve druhé kapitole autor výběrově popisuje jednotlivé filosofické teorie pravdy. Jejich projevy následně hledá, ve třetí a čtvrté kapitole, v principech ovládajících civilní proces, přičemž tuto část knihy završuje revizí principů formální a materiální pravdy. V rámci bližšího rozpracování základní myšlenky o obsahu principů formální a materiální pravdy v páté kapitole autor pojednává o zjišťování skutkového stavu při dokazování a v šesté kapitole o některých variantách civilního řízení, při nichž k dokazování nedochází. Knihu pak autor zakončuje kapitolou věnovanou míře důkazu, intenzitě přesvědčení soudce o pravdivosti skutkového tvrzení a tomuto tvrzení odpovídající skutkové okolnosti.

V této recenzi blíže přiblížím východiska autora, zaměřím se na jeho pojetí revize principů formální a materiální pravdy, která tvoří jádro knihy, a zhodnotím vztah některých závěrů autora s výstupy *Josefa Macura*, k jehož dílu autor v předmluvě uvádí, že jej ovlivnilo nejvíce.

1. Východiska

Hlavní východiska knihy jsou z mého pohledu dvě a navazují na sebe. Prvním a nejdůležitějším je, že kniha ve skutečnosti není o pravdě, jak je tradičně chápána filosofickými teoriemi pravdy, a nelze ani přímočaře říci, že by byla, navzdory tvrzení autora,¹ o pravdě skutkového tvrzení. Druhým východiskem je principiální skepse ohledně možnosti dosažení jistoty při poznávání skutkového stavu.

1.1 K prvnímu východisku – souvislost s filosofickými teoriemi pravdy

Autor v úvodu své knihy uvádí, že filosofické koncepce pravdivosti se musejí, dle jeho předpokladu, odrážet v „*rozhodování soudu o přesvědčivosti či pravdivosti skutkových zjištění*“.² A dále píše, že „*[p]ro procesní právo je důležité vnímat pravdu [skutkového tvrzení účastníka] nikoli jako danou vlastnost zkoumaného tvrzení, nýbrž jako specifický způsob nabývání poznání – přesvědčení o pravdivosti [skutkového tvrzení účastníka]*“.³ Z těchto a mnoha dalších míst *Gazdova* textu plyne, že je to rozhodování soudu (o pravdivosti

¹ GAZDA, V. *Hledání pravdy v civilním procesu*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2020, s. 10.

² *Ibidem*, s. 5.

³ *Ibidem*, s. 22. Doplnění Z. T.

skutkového tvrzení), co je tématem, o které v knize jde. Nejde v ní o to, kdy je tvrzení pravdivé, ale o to, kdy si soudce myslí, že je pravdivé. Filosofické teorie pravdy se nicméně zabývají, alespoň ve své tradiční podobě, spíše tím prvním. Tato nuance je velmi důležitá, protože tím se záměr knihy posunuje do oblasti epistemologie. Předpokládá se vlastně nějaké psychologické nastavení soudce, totiž že používá určitou koncepci pravdy, která funguje jako jeden z (mnoha) důvodů pro jeho rozhodnutí o tom, zda bude chápat skutkové tvrzení jako pravdivé, či nikoliv.⁴

Mohlo by se z výše uvedeného zdát, že jsem zklamán, že se kniha ve své důležité části v podstatě nevěnuje filosofickým teoriím pravdy. Není tomu tak. Jsem velmi rád, že filosofické teorie pravdy jsou v *Gazdově* knize alespoň v obecné rovině tematizovány, byť nepřímou, přes epistemologii soudců, a navíc jen v dosti omezeném okruhu inflačních teorií pravdy. Mám totiž za to, že tyto teorie mohou napumpovat do právní teorie nové intuice, které by bylo možno rozpracovávat, a lze se s tímto spojením obecné filosofie a právní filosofie setkat velmi zřídka.

Je však třeba zdůraznit, že zapracování některých myšlenek připomínajících inflační teorie pravdy do *Gazdova* textu by čtenář, dle mého názoru, měl chápat právě pouze jako jeho inspiraci těmito teoriemi, avšak nic víc. Je třeba mít při čtení stále na paměti, že *Gazdova* kniha není (a nemá ani ambici být) úvodem do těchto teorií. Nalezená spojení sice nejsou vyloženě nesprávná, ale jsou paradoxně předkládána v prostředí, které vychází z představy, že pravda je v civilním procesu z nepřekonatelných důvodů nedosažitelná,⁵ byť na ni nelze z autorova hlediska zcela rezignovat.

1.2 K druhému východisku – skepse ohledně poznatelnosti

Principiální nejistota ohledně pravdivosti skutkového stavu je podle *Gazdy* vždy přítomná.⁶ Dokonce ve své knize říká, že se jí nemáme bát a máme si ji pokorně přiznat, chceme-li zůstat na úrovni vědeckého zkoumání, nikoli alibistického teoretizování.⁷

Z těchto pozic vychází druhé autorovo východisko, totiž skepse ohledně dosažení absolutní jistoty v poznání. K této rekonstrukci *Gazdova* druhého východiska (s určitou modifikací uvedenou níže) se nakonec přikláním, ačkoliv se v recenzované knize objevuje mnoho míst, které toto čtení podkopávají.

Otázka objektivního poznání je řešena mj. v části, která se věnuje postmoderní⁸ nepoznatelnosti pravdy. Bylo by možné očekávat, že se autor, s ohledem na své přesvědčení o nutné nejistotě, spíše bude přiklánět k názoru, že objektivní poznání možné není. Opak je však, poněkud překvapivě, pravdou. *Gazda* píše, že skutečnost, že hodnocení pravdivosti vycházející z nejistoty ohledně skutkového stavu je vždy pouze pravděpodobnost-

⁴ Dalšími důvody jsou například objektivizační strategie, omezení rozhodování soudce nebo naopak jeho přímé určování vyplývající z legislativní úpravy procesního práva, samotné axiologické pozadí, v níž idea pravdy figuruje velmi vysoko a je třeba s ní počítat nejen jako s korektivem týkajícím se poznávacích procesů soudce, ale zprostředkovaně také jako s jedním z faktorů ovlivňujících legislativu na úseku procesního práva atp.

⁵ Kromě jedné čestné výjimky spočívající na přímé obeznamenosti osoby aplikující právo s některou skutkovou okolností.

⁶ GAZDA, V. *Hledání pravdy v civilním procesu*, s. 77. A shodně na mnoha dalších místech.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Dovolím si zde upozornit na jednu věcnou nepřesnost, kdy postmoderní filosofie vychází, kromě jiných zdrojů, zejména z pozdního Wittgensteina, nikoliv z raného Wittgensteina, který je v příslušné podkapitole citován.

ní, nemůže vyloučit povinnost soudu rozhodovat na základě skutkového stavu zjištěného s ambicí pravdivosti a přezkoumatelnosti.⁹ Na jiném místě potom dokonce existenci a poznatelnost vnější reality chápe jako axiomy procesního poznávání, přičemž ale na druhou stranu dodává, že „[e]xistence objektivní reality a jejího skutečného poznání, které považujeme za pravdivé, nejsou totéž jako absolutní jistota o pravdě,¹⁰“ čímž se oklikou vrací ke svému skeptickému východisku. Otázka, která se v této souvislosti samozřejmě nabízí, je, jaký je pro autora recenzované knihy rozdíl mezi skutečným a jistým poznáním, zda skutečné poznání může být pouze poznání nejisté a zda se v takovém případě vůbec jedná o poznání. To je problém nejen pro *Gazdu*, ale pro celou procesualistiku, což jistě přidává knize na zajímavosti.

Existuje vícero strategií, jak tento rozpor v názorech autora překlenout. Jednou z nich je zavést distinkci mezi skutečným stavem a skutkovým stavem, jiným je chápat pravdu spíše axiologicky. Pro obě tato čtení lze v knize nalézt textovou podporu a lze je také skloubit.

Skeptický předpoklad, že není možné dosáhnout jistoty v poznávání skutkového stavu, je tedy, a to je podstatné, vyvažován optimistickou ideou autora, že to neznamená, že bychom měli rezignovat na jakékoliv spojení s realitou.

2. Revize principů formální a materiální pravdy

Přetaveno do diskuse o obsazích principů formální a materiální pravdy se určitý rozpor mezi nepoznatelností a nejistotou na jedné straně a optimistickou ideou souvislosti skutkového stavu s realitou táhne celým textem. Je to zejména druhá, a bohužel ta méně jasná z těchto poloh, která umožňuje *Gazdovi* formulovat samotné jádro jeho knihy, totiž revizi těchto principů.

Principy formální a materiální pravdy jsou dle autora dnes spíše odmítány, a to zejména z těchto důvodů:

- a) Jedná se o principy redukovatelné na jiné principy procesního práva, a proto neexistuje potřeba je jako samostatné principy vůbec rozeznávat.
- b) Jde o historicky zdiskreditované principy z důvodu jejich tradičního spojení s ideologií převládající mezi lety 1950 a 1989.
- c) Ideál objektivního a absolutního poznání skutkového stavu spojený s principem materiální pravdy, ani ideál zcela od vnějšího světa odpojeného „poznání“ skutkového stavu, který je běžně spojován s principem formální pravdy, nestojí v pozadí norem, které upravují zjišťování skutkového stavu. V prvním případě je tomu tak proto, že jde o ideál nerealizovatelný, ve druhém případě proto, že formální pravda v tomto pojetí rezignuje na zjištění skutkového stavu, neboť tento pouze stanoví, aniž by se přitom přihlíželo k realitě.

Navzdory těmto široce přijímaným důvodům pro odmítnutí principů volí *Gazda* jejich záchranu a naplnění novým obsahem, který by vytykánymi nedostatky netrpěl.

⁹ GAZDA, V. *Hledání pravdy v civilním procesu*, s. 61.

¹⁰ *Ibidem*, s. 78.

Tyto revidované principy tedy:

- a) nelze redukovat na jednodušší principy procesního práva, protože ačkoliv jsou s těmito nutně spojeny, liší se mírou abstrakce; nelze je redukovat, co do rozsahu zjišťování skutkového stavu, ani na hypotézy hmotněprávních norem a, co do kvality zjištění, na normy upravující míru důkazu, poněvadž legislativní úprava je určována (mj. v rovině úvah *de lege ferenda*) těmito principy už při normotvorbě, tedy vůči pozitivní úpravě *a priori*;
- b) nejsou to tytéž principy, jako byly principy ideologicky problematické, nýbrž jde o principy obsahově nové;
- c) jsou takové povahy, že extrémně absolutně objektivní pravdy a jejího poznání, a naopak absolutní rezignace na spojení skutkového stavu s realitou, jsou nahrazeny autorovým umírněným pojetím, dle něhož materiální pravda nemusí být absolutní pravda a formální pravda není zcela odtržena od reality.

Jádrem revize je právě umírnění popsané v bodě c). U materiální pravdy umírnění spočívá v důrazu na to, že je možné poznání pouze pravděpodobnostní. Takové poznání je založeno primárně subjektivně, v myslí poznávající osoby soudce, a následně teprve objektivizováno logickými postupy, odůvodněním a korespondencí tvrzeného skutkového stavu se zjištěným skutkovým stavem, která je rozpoznána při dokazování. U formální pravdy umožňuje umírnění to, že domnělý skutkový stav,¹¹ jehož vazba na realitu není rozpoznávána při dokazování, protože se dokazování neprovádí, je vztažen k realitě prostřednictvím koherence mezi skutkovými tvrzeními a souborem obecných zkušeností soudce. *Gazdovou* dělicí čarou mezi materiální a formální pravdou je tedy přítomnost, respektive absence dokazování.

3. Gazda a Macur

Autor v předmluvě k recenzované knize uvádí, že dílo *profesora Macura* jej ovlivnilo nejvíce.¹² Je pravdou, že *Gazda Macura* cituje asi na čtyřiceti nebo padesáti místech.¹³ V souvislosti s běžnou představou o korespondenci skutkového stavu s realitou, v souvislosti s procesními principy a jejich analýzou, postmodernismem, pojmem formální pravdy a jeho historií, u diskuse o rozsudku pro zmeškání, právních fikcích, procesním nároku, shodných tvrzeních účastníků apod. U těchto témat *Gazda s Macurem* bez větších výhrad souhlasí.

Důležité a zajímavé je proto z mého pohledu místo, kde je návaznost spíše kritická, totiž teorie míry důkazu. Ta je rozpracována v poslední kapitole recenzované knihy.

Oba teoretici souhlasí s tím, že je procesní poznání pravděpodobnostní a nejisté a že je potřeba zavést pro míru důkazu, tedy pro kvalitu přesvědčení soudce o pravdivosti skutkového tvrzení, nižší standard než absolutní jistotu. *Macur* má za to, že kvalita přesvědčení musí dosahovat praktické jistoty, tedy alespoň takové míry, která odděluje pouhé

¹¹ Na jednom místě se uvádí dokonce, že jde o jistý druh fikce. Srov. *ibidem*, s. 79–80.

¹² *Ibidem*, s. IX.

¹³ *Ibidem*, s. 4, 41, 42, 43, 46, 47, 48, 49, 53, 58, 59, 60, 61, 74, 76, 87, 90, 95, 106, 112, 114, 115, 116, 119, 120, 124, 126, 136, 138, 139, 147, 149, 152, 155, 150, 160, 162, 163, 164, 166, 170, 171, 174, a možná i jinde.

přesvědčení od jistého přesvědčení, přičemž jistotou se v tomto případě míní jistota vyžadovaná v běžném životě.¹⁴

Gazda s tímto pojetím¹⁵ nesouhlasí a navrhuje dělicí čáru vést těsně pod hranicí praktické jistoty.¹⁶ Vedou ho k tomu dva důvody, z nichž zde zmíním jen důvod epistemologický. Ten spočívá v tom, že je podle *Gazdy* obtížné určit hranici praktické jistoty. Tato obtížnost je dle něj opět důsledkem pravděpodobnostní povahy poznání. Pokud bychom věděli, kde se nachází hranice praktické jistoty a mohli bychom jí dosáhnout, abychom mohli naplnit míru důkazu, museli bychom také dosáhnout jistého poznání. Vzhledem k tomu, že podle *Gazdy* takové poznání není možné, je míra důkazu určená hranicí praktické jistoty z jeho pohledu příliš vysoko. Tím se opětovně vrací do popředí problém rozebíraný v podkapitole 1.2 této recenze, a který je prostoupen celou knihou. V diskusi o míře důkazu lze stejného argumentu použít proti *Gazdovi*. Jak je možné určit míru důkazu těsně pod hranicí praktické jistoty, pokud nevím a principiálně ani podle autora recenzované knihy nemohu vědět, kde tato hranice leží? Kritérium oddělení kvality poznání soudce o skutkovém stavu, které se odkazuje na jistotu, byť této nemá dosahovat, je problematické, pokud nelze (s jistotou) říci, kde tato hranice leží.

Závěr

Gazdova kniha v ohledu autorovy obhajoby jeho základního určení míry důkazu a v ohledu jasnosti jeho pozice ohledně problémů řešených v podkapitole 1.2 této recenze, zůstala poněkud na půli cesty. To nicméně v žádném případě neznamená, že by šlo o knihu špatnou.

Jak na pokusu o revizi principů materiální a formální pravdy, tak na revizi pojetí míry důkazu velmi oceňuji, s jakou odvahou se autor recenzované knihy pustil do převládajících pozic v současné teorii práva a procesualistice. Na knize je velmi zábavné sledovat linii argumentace až k neshodě *Gazdy* s hlavním proudem na tom, co vlastně znamená spolehlivé zjištění skutečností předpokládané § 6 zákona č. 99/1963 Sb., občanského soudního řádu.

Ještě jednou zmiňuji výše uvedené, totiž že *Gazdova* kniha ve skutečnosti není o hledání pravdy (v inflačním smyslu toho slova) skutkového tvrzení, ale o hledání určité intenzity přesvědčení osoby právo aplikující o tom, zda je skutkové tvrzení pravdivé. Paradoxně by pro *Gazdův* projekt byly mnohem lépe uzpůsobeny deflační teorie pravdy, které sdílí některá podobná východiska jako autor, avšak tyto v jeho textu bohužel nejsou rozpracovány. Při chápání zpracování inflačních teorií pravdy jako inspiračních východisek nelze však výše uvedené knize vytýkat jako chybu, a proto si myslím, že je namíste právě toto vstřícnější čtení *Gazdovy* knihy zvolit.

Recenzovanou knihu bych doporučil studentům práv, protože předkládá nedogmatické odpovědi na široké spektrum problémů, s nimiž se pravděpodobně každý z nich v průběhu studia práv ve svých úvahách, alespoň doufám, setká. Především je však vhodná pro teoretiky věnující se obecné teorii práva či teorii procesního práva, a to pro její

¹⁴ Ibidem, s. 171, 176.

¹⁵ Které mimochodem nakonec slučuje s pojetím Petra Lavického, který chápe míru důkazu jako spočívající v absenci rozumných pochybností.

¹⁶ GAZDA, V. *Hledání pravdy v civilním procesu*, s. 77.

umístění na půli cesty mezi těmito oblastmi. Toto postavení může v někom vyvolávat pocit neúplného zpracování problematiky, například pro absenci kapitol věnujících se důkazním prostředkům a dalším tradičně zpracovávaným institutům procesního práva, avšak z mého hlediska právě toto umožňuje atraktivní pohled na věc na relativně malém počtu stran, který navíc tematizuje mnohem důležitější problém, jímž jsou limity a možnosti ve filosofickém pozadí teorie procesního poznání.

Kritika současných převládajících epistemických pozic, které jsou vlastně v závěru optimističtější, než je *Gazdova* verze, vyžaduje ono přiznání nejistoty ohledně poznání, o němž *Gazda* mluví. Mám však za to, že takové přiznání také může vést k natolik závažnému rozpojení skutkového stavu a reality, že důsledky tohoto rozpojení si lze jen těžko představit jako pro právo žádoucí. Odtud také patrně pramení optimistická maxima, že soudce nemá rezignovat na pravdu.

Zdeněk Trávníček*

* Mgr. et Mgr. Zdeněk Trávníček, doktorand na katedře právní teorie Právnické fakulty Masarykovy univerzity. E-mail: travnicek.z@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-8316-9888>.

The Responsibility of the President of the Republic for Acts, which are not “Performance of the Function” of the Head of State

Vladimír Sládeček (<https://orcid.org/0000-0002-9474-4777>)

Helena Hofmannová (<https://orcid.org/0000-0003-0464-376X>)

Abstract: The article deals with the rather neglected constitutional issue of the responsibility of the President of the Czech Republic for his activities, which cannot be subsumed under “performance of the function” of the head of state category. It provides the overview of the opinions on the issue emerging from the past literature, especially from the period of the Czech “First Republic” as well as current literature. Furthermore, the paper gathers the relevant existing case law, especially the case law of the Constitutional Court, as well as the academic reflections. The final part summarizes the findings and conclusions. Among others, the paper comes to the conclusion that there exists private liability of the President of the Republic, although the distinction between the “exercise of a function” and the actions of the President of the Republic which do not fall within its scope, presents in some cases a very complicated problem. At the same time, the authors point out the fact that the President of the Republic – in addition to his actions in the field of private law – also has public-law rights and obligations like any natural person.

Key words: responsibility of the President of the Czech Republic, “performance of the function” of the President of the Czech Republic, private liability of the President of the Republic, public-law rights and obligation of the President of the Republic, the Constitutional Court

The Efficiency of Human Rights and the Limits of Its Empirical Research

Tristan Florian (<https://orcid.org/0000-0003-1058-2289>)

Abstract: The article deals with the effectiveness of incorporating human rights into legal systems. It responds to Eric A. Posner, who, from short-term observation, questions the effectiveness of the outcomes of human rights treaties. At first, the text focuses on the need to change primarily social norms, as these represent stronger motivation for human behaviour than the law. The text further emphasizes the need for internalization since social norms must comply with personal normative beliefs to maximize their effectiveness. It states that if we want to support the creation of social norms or creation or change by adopting a legal norm, it must be moderate, not in significant conflict with existing social norms. Overall, it is a long-term process. The article argues that the adoption of human rights treaties cannot immediately transform into social norms, let alone make the individual members of society internalize them to be truly effective. It claims that even if human rights treaties’ effectiveness could be empirically examined, it could not be concluded shortly after their adoption. Finally, the text points out the fundamental problems of empirical research in human rights that we should consider if we would like to build further arguments on its results.

Key words: human rights, social norms, Posner, internalization, legal centralism

Limits of Judicial Freedom of Speech and their Moral Justification in Case Law of European Court of Human Rights and of Supreme Administrative Court

Jana Stehlíková (<https://orcid.org/0000-0001-5330-9229>)

Abstract: Freedom of speech enjoys protection and judicial freedom of speech is not an exception. However, judges are limited in their speeches by legal and ethical requirements of judicial office, by contrast to other people in society. It is not always clear what those requirements really mean, how the ethical requirements differ from the legal ones and what consequences are connected with certain types of speeches. Judges thus often face a difficult task not to breach limits of their freedom of speech, unless they know what guideline to follow in controversial situations. This article therefore analyses three judicial decisions (of the European Court of Human Rights and of the Supreme Administrative Court) in which courts dealt with judicial speech

that were not in compliance with legal or ethical norms. In the first case, the judge, due to his speech failed the requirement of impartiality. In the second case, the judge became a target of justified public criticism, and in the third case, the judge committed a disciplinary offence. Courts used moral arguments (deontological and consequentialist) in their decisions to justify their statements concerning faults of these three judges. By revealing these moral arguments in each judicial decision, the article points out how the courts reflect upon requirements posed on judiciary. It also shows a guideline which can be followed by judges when they try not to breach any norm.

Key words: judicial freedom of speech, judicial ethics, deontological ethics, consequentialism, moral arguments, disciplinary offence, impartiality, criticising of judiciary, public confidence in judicial system

Jiří Kejř at the Institute of State and Law of the Czechoslovak Academy of Sciences – a Lawyer, whose Passion was the Middle Ages. One Hundred Years since his Birth

Zdena Žáčková (<https://orcid.org/0000-0003-4389-2371>)

Abstract: The paper summarizes the life and work of the important Czech legal historian Jiří Kejř, focusing on the period of his twenty-year tenure at the Institute of State and Law of the Czechoslovak Academy of Sciences. His research interests focused on the Czech Middle Ages, specifically on the administrative and legal history of the Hussite period, especially the history of medieval cities, the University of Prague, the personality of Master Jan Hus and codicology. Moreover, Jiří Kejř authored a number of analytical studies and several synthesizing monographs. His works were based on a thorough study of manuscripts. His works from periods of oppression of freedom bear no trace of the ideological pressure prevailing at the time of their creation. They still have a high scientific value, so other researchers cannot neglect his work.

Key words: Kejř Jiří (1921–2015), legal history, Institute of State and Law of the Czech Academy of Sciences, history of legal science, codicology, historiography

Knihy

ÚSTAV	STÁTU
A	PRÁVA

Akademie věd ČR

Ústavu státu a práva AV ČR

Z TIŠTĚNÉ ŘADY

Halász, Ivan. Republika so Svätou korunou? Svätá koruna, idea republiky a historická ústava v maďarskom právnom poriadku. Rok vydání: 2020, 132 s.

Dostál, Martin. Dějiny Nejvyššího soudu Spojených států. Legendární soudci, významné případy a právní doktríny. Rok vydání: 2020, 731 s.

Matejka, Ján – Krausová, Alžběta – Güttler, Vojen. Biometric Data and Its Specific Legal Protection. Rok vydání: 2020, 192 s.

Kober, Jan – Lojek, Antonín a kol. Tereziánské právní reformy. Rok vydání: 2019, 259 s.

Halász, Ivan. Minulost' a symbolika v ústavách státov strednej Európy. Rok vydání: 2019, 151 s.

Müllerová, Hana. Právo na příznivé životní prostředí: Teoretické základy, interpretace, zahraniční zkušenosti a jejich využití pro ČR. Rok vydání: 2018. Triptych knih o právu na příznivé životní prostředí v papírovém boxu

Doležal, Adam – Doležal, Tomáš. Kausalita v civilním právu se zaměřením na medicínsko-právní spory. Rok vydání: 2016, 262 s.

Sobek, Tomáš. Právní rozum a morální cit: hodnotové základy právního myšlení. Rok vydání: 2016, 339 s.

Lojek, Antonín – Kober, Jan a kol. Karel IV.: paměť – právo – reprezentace. Rok vydání: 2016, 200 s.

Becker, Ulrich – Štefko, Martin a kol. Právo na práci občanů třetích států z pohledu ČR a SRN. Aktuální otázky. Rok vydání: 2015, 203 s.

Šlapák, Tim Čeněk – Štefko, Martin. Praktický personální marketink. Řízení lidských zdrojů v pracovních souvislostech. Rok vydání: 2015, 144 s.

Tituly vydané v tištěné řadě lze zakoupit buď přímo v Ústavu státu a práva AV ČR, v. v. i. (Národní 18, 116 00 Praha 1, e-mail: ilaw@ilaw.cas.cz, tel.: 221 990 711), nebo v distribuci Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o. www.alescenek.cz

Z ELEKTRONICKÉ ŘADY E-KNIHY

Kober, Jan (ed.). Osnova československého občanského zákoníku. Rok vydání: 2021, 473 s.

Šejvl, Michal – Agha, Petr – Sobek, Tomáš – Kokešová, Jana – Černý, David. Vítězové a poražení: Právní a etické problémy současné koronakrizy. Rok vydání: 2020, 90 s.

Fialová, Eva – Matejka, Ján – Güttler, Vojen. Profilování a automatizované rozhodování (nejen) ve světle lidských práv a základních svobod. Rok vydání: 2020, 78 s.

Vrbová, Zuzana a kol. Stačí právo držet krok? Dynamika společnosti a vědy na začátku 21. století. Rok vydání: 2019, 171 s.

Simon, Rita – Müllerová, Hana. Efficient Collective Redress Mechanisms in Visegrad 4 Countries: An Achievable Target? Rok vydání: 2019, 280 s.

Müllerová, Hana a kol. Zodpovědné plánování: Území a sesuvy. Rok vydání: 2018, 64 s.

Müllerová, Hana. Právo na příznivé životní prostředí. Zkušenosti vybraných evropských zemí a návrhy pro budoucí uplatňování v ČR. Rok vydání: 2018, 236 s.

Šejvl, Michal. Lidská práva jako subjektivní práva. Teoretické a historické aspekty. Rok vydání: 2017, 166 s.

Müllerová, Hana a kol. Právo na příznivé životní prostředí: Nové interpretační přístupy. Rok vydání: 2016, 288 s.

Doležal, Adam – Doležal, Tomáš. Kausalita v civilním právu se zaměřením na medicínsko-právní spory. Rok vydání: 2016, 262 s.

Müllerová, Hana. Právo na životní prostředí: Teoretické aspekty. Rok vydání: 2016, 125 s.

E-knihy jsou ke stažení zdarma na webových stránkách Ústavu státu a práva AV ČR v záložce Časopisy a knihy <http://www.ilaw.cas.cz>

Dějiny Nejvyššího soudu Spojených států

Legendární soudci, významné případy a právní doktríny

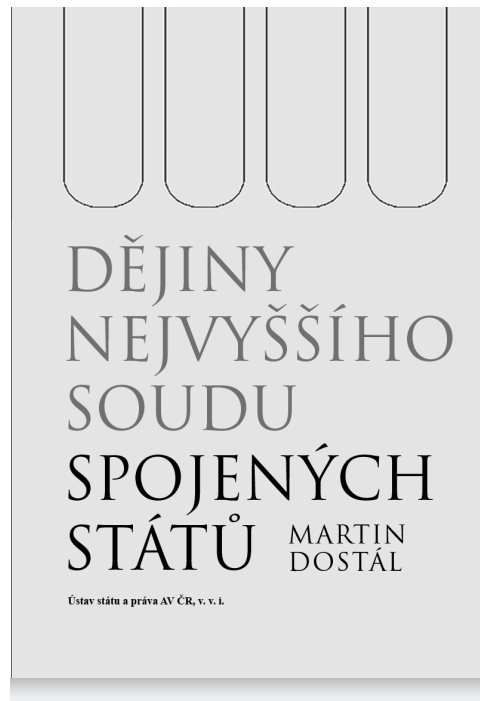
Martin Dostál

Ústav státu a práva AV ČR
Praha 2020, 731 stran

ÚSTAV	STÁTU
A	PRÁVA

Akademie věd ČR

Monografie obsahuje všechny informace potřebné k pochopení funkce amerického Nejvyššího soudu v historii i v současnosti, průzkum klíčových případů, biografické portréty dřívějších a nynějších soudců i objasnění ústavních principů a právních koncepcí.

Republika so Svätou korunou?

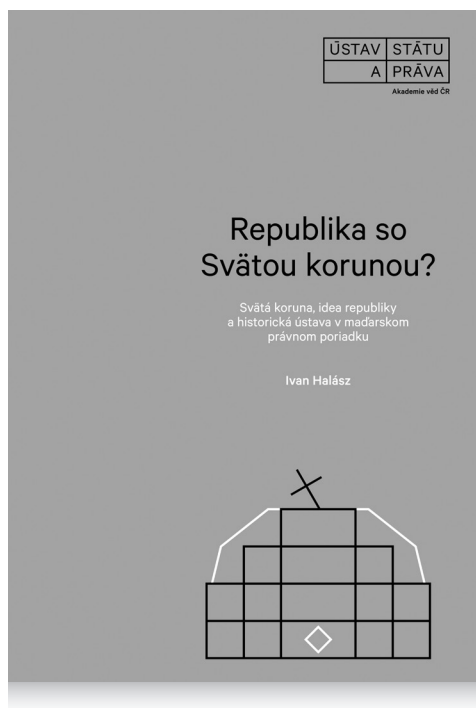
Svätá koruna, idea republiky a historická ústava v maďarskom právnom poriadku

Ivan Halász

Ústav štátu a práva AV ČR
Praha 2020, 132 stran

Cieľom monografie je objasniť českej a slovenskej odbornej i laickej verejnosti niektoré dôležité pojmy maďarského (predtým uhorského) ústavnoprávneho vývoja, ktoré po druhej svätovej vojne síce ustúpili do úzadia, ale po roku 2010 došlo k ich revitalizácii. Ide predovšetkým o svätoštefanskú Svätú korunu a pojem historickej ústavy. Okrem toho tu bude reč aj o komplikovanom vývoji štátnej formy Maďarska v hektickom 20. storočí a s ním súvisiacimi častými zmenami oficiálneho názvu maďarského štátu. Tieto pojmy je potrebné priblížiť nielen v ich aktuálnom kontexte, ale aj v historickej perspektíve, lebo inak ľahko môže dôjsť k nedorozumeniu a nepochopeniu maďarského vývoja. Na druhej strane si treba uvedomiť, že maďarské spoločenské a politické myslenie dodnes silne ovplyvňuje intenzívne historické povedomie a zahľadenosť do minulosti. Pre lepšie pochopenie tohto faktu sa jednoducho stačí prejsť po uliciach Budapešti alebo prezrieť si ponuku mnohých knižkupectiev.

Osobitnú pozornosť venuje monografia vývoju republiky a republikánskeho myslenia, ako aj historizujúcej terminológii v súčasnom verejnom práve. Táto tendencia sa v posledných rokoch totiž taktiež výrazne posilnila.

Biometric Data and Its Specific Legal Protection

Ján Matejka,
Alžběta Krausová, Vojen Güttler

Ústav státu a práva AV ČR
Praha 2020, 192 stran

ÚSTAV	STĀTU
A	PRĀVA

Akademie věd ČR

Kniha se zabývá technologickými a právními aspekty biometrie, jejíž využití je stále širší a častější. Biometrické ověřování je v současné době prováděno na denní bázi, například při odemykání telefonu pomocí otisku prstu nebo při ověřování podoby během bezpečnostní kontroly. Monografie přináší odpovědi na otázky, jak biometrické technologie fungují, kde jsou využívány a jaká rizika jsou s nimi spojena. Autoři se věnují zejména možným dopadům využívání těchto technologií na lidská práva a svobody a právní ochraně proti možnému zneužití biometrických údajů, přičemž právní analýza je zaměřena především na legislativu Evropské unie a České republiky. Součástí knihy jsou také praktická doporučení pro správné zpracování a uchovávání biometrických dat.

